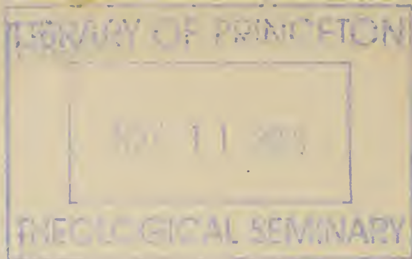
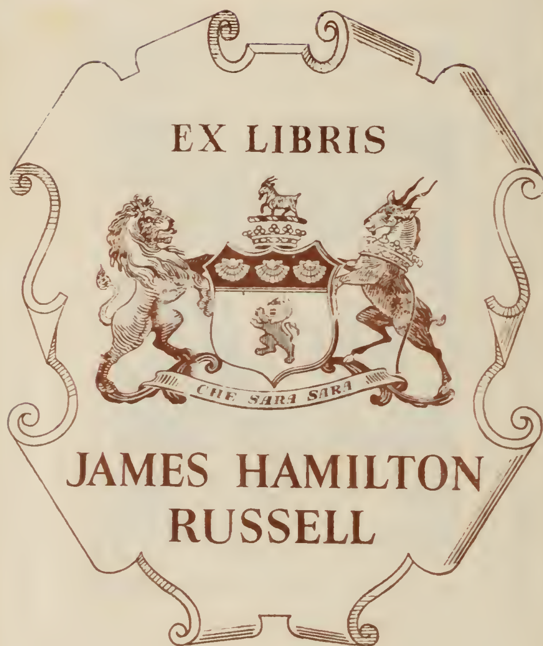
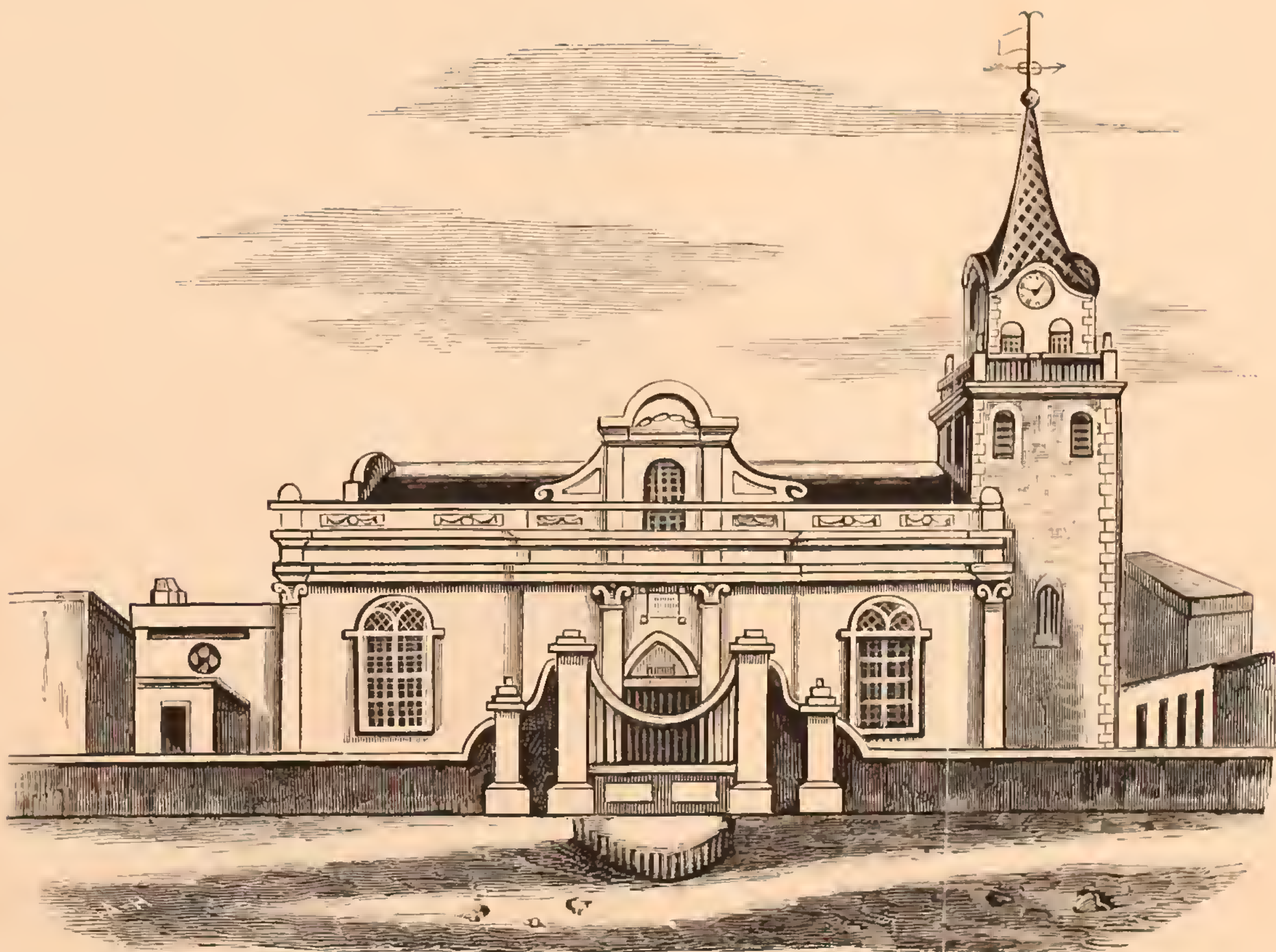

LIBRARY OF PRINCETON
THEOLOGICAL SEMINARY

EX LIBRIS
CHE SARA SARA
JAMES HAMILTON
RUSSELL

GEREFORMEERDE KERK, KAAPSTAD, VAN 1704.

Murray & St. Leger, Drukkers.

BEKNOPTE GESCHIEDENIS

VAN

De Nederduitsche Hervormde Kerk

AAN

DE KAAP DE GOEDE HOOP.

SEDERT

DE STICHTING DER VOLKPLANTING

IN

1652 TOT 1804,

VOLGENS

NAGELATEN MANUSCRIPT

VAN

MR. J. DE WET,

DOCTOR DER BEIDE REGTEN.

VOOR DE PERS IN GEREEDHEID GEBRAGT

DOOR

DR. J. J. KOTZÉ

EERSTEN PREDIKANT VAN DE KAAPSTAD.

J. C. JUTA & Co.,

1888.

KAAPSTAD:

Murray & St. Leger,

DRUKKERS.

IN DANKBARE HERINNERING

AAN

DE NAGEDACHTENIS

VAN

ONZEN ONVERGETELIJKEN DIERBAREN VADER

IN

HET LICHT GEGEVEN.

MARIA MARGARETHA DE WET
(Wed. Koopmans).

MARGARETHA JACOBA DE WET.

VOORREDE.

Bij wijze van spreken met den hr. Theal, den schrijver van Chronicles of Cape Commanders, over het wenschelijke van het nagelaten Genealogisch *Manuscript der eerste Kaapsche familiën*, van wijlen den hr. Christoffel de Villiers in het licht te geven, werd ik opmerkzaam gemaakt op dat van wijlen Mr. J. de Wet over de *Geschiedenis der Nederduitsche Gereformeerde Kerk van Zuid Afrika*. Wetende welk belang er door Mevr. Koopmans en hare zuster Mej. De Wet in Koloniale literatuur en oudheden steeds gesteld werd, rigtte ik het verzoek tot haar, om mij er inzage van te willen geven. Bij de inwilliging van het gedane verzoek, werd ik spoedig van het gewigt van het daarin behandelde overtuigd. En aangenaam was het mij, toen ik er op aandrong, om het ten nutte der Nederduitsche Gereformeerde Kerk en ter bevordering der Koloniale letterkunde, uit te geven, het werk aan mij aldus toevertrouwd te zien.

Het is genoegzaam bekend, dat wijlen Mr. J. de Wet, tot een der oudste familien van het land, van den tijd van Van der Stell, behoorende, lid der Nederduitsche

Gereformeerde Kerk was, en haar als ouderling had gediend Alhier geboren den 7den September van het jaar 1794, werd hij in 1817 als student in de regtsgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leiden ingeschreven. Na het verkrijgen van den graad van DOCTOR DER BEIDE REGTEN, keerde hij in 1823 naar de Kaap terug, om als advocaat werkzaam te zijn, en vervolgens op veelzijdige wijze in het Vaderland een nuttig leven voor Kerk en maatschappij te leiden. Hij was een der mede-oprigters van het ZUID-AFRIKAANSCH ATHENAEUM, thans *South African College*, geheeten. Tevens was hij een medewerker van het ZUID-AFRIKAANSCH TIJDSCHRIFT van 1824 en volgende jaren, in hetwelk vele belangrijke bijdragen van zijne hand te vinden zijn. Toen in 1849 de strijd tusschen de Rijksregeering en deze Kolonie over den invoer van in Engeland veroordeelde misdadigers ontstond, was hij in de voorste gelederen der patriotten, om zich tegen die inbreuk op de Koloniale regten te verzetten. Na de beweging om vrije vertegenwoordigende instellingen voor het land en volk te verkrijgen, waaruit onze Parlementaire volksvertegenwoordiging geboren werd, bekleedde hij, door het volk vrijelijk gekozen, geene onbelangrijke plaats in den Wetgevenden Raad, en wel een tal van vijftien jaren, met eer voor zichzelven, en tot heil des lands. Hij nam zelfs, na den dood van den Hoofdregter, Sir JOHN WYLDE, een tijdlang de betrekking van President van

den Raad waar. En toen hem, bij wijze van erkentenis voor zijne diensten een *honorarium* werd toegekend, wees hij zoodanige belooning van zijne publieke diensten edelmoedig van de hand. Hij was ook lid van het Bestuur der ZUID-AFRIKAANSCHE ASSOCIATIE, welke instelling ook haar bestaan grootelijks aan hem te danken had. Hij ontsliep, na een veelzijdig en nuttig leven, gelijk in vele opzigten is gebleken, op Dinsdag morgen, den 15den Junij, 1875, in den hoogen ouderdom van bijkans twee-en-tachtig jaren.

Toen ik zijn *manuscript* had nagegaan, kwam het mij geschikt voor, om, met de noodige bijvoegingen, ter perse gelegd te worden, en als vrucht van den veeljarigen arbeid eens waardigen lidmaats onzer Kerke het Kaapsche Publiek aan te bieden. Het kon goedschiks geschieden, omdat het de eerste en eene uiterst belangrijke periode van de geschiedenis der Nederduitsche Gereformeerde Kerk van Zuid Afrika kwam te beslaan. Wij toch kunnen hare geschiedenis gevoegelijk in de volgende tijdvakken verdeelen, namelijk van 1652-1804; van 1804-1843, en van 1843 tot op den tegenwoordigen tijd. Het manuscript was, behalve een paar gapingen door ons aangevuld, doorloopend volledig, en, waar wij door eigen nasporingen het een en ander ter opheldering, als anderzins, er aan hebben toegevoegd, hebben wij dit aangeduid door de verkorting van het woord Redactie. Wij hebben overigens

den schrijver zijnen gewonen gang laten gaan in zijne oorspronkelijkheid van zamenstelling. Zelfs waar de benaming Beknopte Geschiedenis der Nederduitsche Hervormde Kerk door hem zelven aan het werk gegeven werd, hebben wij deze benaming getrouw bewaard. Wij meenen tevens dat het woord Hervormd door hem als geschiedkundig juist gekozen werd, niet zoozeer als zuiverder Hollandsch dan Gereformeerd—maar, omdat, wat ons Vaderland betreft, het woord Hervormde Gemeente van de Kaapstad tot in 1827 voorkomt, en Hervormde Kerk, nog in 1836 Historisch gebezigd werd. Zie Notulenboek 1827-29, September 1827, en Correspondentie tusschen den Eerwaarden Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente, in de Kaapstad, in 1835 en 1836, waarin ook wel Gereformeerd, maar niet officieel gevonden wordt ;* alsmede Besluiten der Eerste Algemeene Kerkvergaderingen.

Tevens heb ik mijnen dank te betuigen aan den hr. Theal voor het vertrouwen in mij gesteld, om mij inzage

* Pag. 10, 20, 57, 78, 85, 87, enz. (Officieel namens den Kerkeraad gebezigd).

In de eerste Algemeene Kerkvergadering of Synode onzer Kerk ten jare 1824 gehouden, werd, "een Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in Zuid Afrika ontworpen." Zie mede Besluiten der Tweede en Derde Algemeene Kerkvergaderingen der Nederduitsche Hervormde Kerk van de jaren 1826 en 1829.

van zijn *manuscript* over the HISTORY OF SOUTH AFRICA ter aanvulling van ontbrekende bijzonderheden te verleenen. Niet minder erken ik de bereidvaardigheid van den tegenwoordigen Kol. Archivarius Ds. LEIBBRANDT, om mij, bij elke gelegenheid, toegang tot het Archief te verschaffen, en met nasporing behulpzaam te zijn. Daarbij mag ik niet verzwijgen den naam van den Scriba des Kerkeraads, den Eerw. Smeer, om mij steeds ten dienste te willen zijn, waar ik inzage der oude Notulen, of Kerkregisters behoefde.

En wat mij als een der Leeraren van de Nederduitsche Gereformeerde Kerk van Zuid Afrika betreft, gevoel ik mij geroepen mitsdezen openlijk aan Mevr. KOOPMANS en hare zuster dank te betuigen van het afstaan van het bewuste manuscript voor de Pers. Zij hebben daardoor niet alleen veel bijgedragen tot de bevordering van de belangen onzer Kerk, maar ook der Koloniale literatuur eene dienst bewezen. Het offer alzoo gebragt, wordt mitsdezen op het altaar der Nederduitsche Gereformeerde Kerk van Zuid Afrika ter nêer gelegd. Het worde in alle erkentelijkheid ontvangen, ja, zelfs door het nageslacht gewaardeerd!

DR. J. J. KOTZE.

Conifer Place,

Zeepunt, bij Kaapstad,

9den Februarij, 1888

INHOUD.

VOORREDE.

HOOFDSTUK I.

HOOFDSTUK II.

HOOFDSTUK III.

HOOFDSTUK IV.

HOOFDSTUK V.

HOOFDSTUK VI.

HOOFDSTUK VII.

HOOFDSTUK VIII.

HOOFDSTUK IX.

HOOFDSTUK X.

HOOFDSTUK XI.

HOOFDSTUK XII.

AANHANGSEL.

I.

II.

III.

I.

DE STICHTING DER KERK.

HET Christendom werd in Nederland, den dierbaren geboortegrond onzer voorvaderen, schijnbaar voor het midden der vierde eeuw ingevoerd.* Sedert werd het aldaar over het algemeen volgens de leerstellingen der Roomsch-Katholijke Kerk beleden, en onderging in de laatste helft der zestiende eeuw, uit hoofde der menigvuldige ingeslopen misbruiken, even als elders, eene gezegende Hervorming. Het geschiedde met dat heilzame gevolg, dat de Hervormde Kerk van het Vereenigd Nederland, ontdaan van een aantal bijgeloovige instellingen, en het verstand benevelende plegtigheden, zich ten jare 1583 grondvestte.† En de grondslagen van haar volkomen herstel in volle kracht werden, na het ondergaan van geweldige schokken, nu eens door aanvallen van buiten, dan weder door inwendige beroerten, tot vreugde aller godvruchtigen, in 1648 bij den Munsterschen vrede gelegd.‡

De stichting onzer volkplanting valt eenige jaren daarna in, toen onze vrome voorvaderen dezelfde

* Zie Kerk. Gesch. van Ypeij en Dermont, 1 dl., bladz. 270, not. 224, ed. 1819.

† Kerk. Gesch. van Ypeij en Dermont, 1 dl., bladz. 257, not. 233, ed. 1819.

‡ Kerk. Gesch. van Ypeij en Dermont, bladz. 329, not. 281, ed. 1819.

Kerkleer aanstonds hier te lande hebben aangebragt, en van lieverlede verspreid.

Den 6den April 1652, ankerde Jan van Riebeek met de zijnen in de Tafelbaai, om van onzen Zuid Afrikaanschen Uithoek, uit naam der toen bestaande Nederlandsche geoctroijeerde Oost-Indische Compagnie, bezit te nemen. En nadat de volgende dag aan het maken der noodige toebereidselen was besteed geworden, voer hij daags daarna met een getal werkvolk naar wal, om den grond voor het te bouwen fort of sterkte af te steken.* Deze sterkte moest bij gemis van andere huizingen aanvankelijk ter beschutting der volkplanting dienen, zoowel tegen de onverhoopte vijandelijkheden der naturellen of inboorlingen en de menigte der rondzwervende roofdieren, als tot berging van den meegebragten voorraad van verschillenden aard. De brave Riebeek begreep echter te regt, dat zulk een gewigtig werk niet zonder den zegen des Allerhoogsten behoorde ondernomen te worden. De scheepsraad,† bij die gelegenheid zamen geroepen en

* De bewindhebbers hadden aanvankelijk geen ander voornemen dan om hier eene eenvoudige ververschingsplaats op te rigten, en tot bescherming daarvan een fortje te bouwen, en daarbij eenen tuin aan te leggen, ten einde daarin de groenten en vruchten aan te kweeken, die de heen- en terugvarende schepen naar en van Oost Indië, bij het aandoen van de Tafelbaai om water en ververschinng, zouden noodig hebben. Generale artikelbrief van 1658.—Red.

† Onze Kolonie formeerde bij hare stichting, wat het personeel aangaat, als 't ware een scheepsequipagie, waarom dan ook de bestierders daarvan geen ander rigtsnoer hadden dan hetgeen hun in den generalen artikelbrief, benevens daar achter geplaatste instructiën, formulieren en memoriën werd voorgeschreven, zoowel in het burgelijke als godsdienstige. Zie aanteekeningen van den schrijver, als boven.—Red.

bestaande uit de hoofden der onderscheidene bodems, welke hem hadden vergezeld, werd dan ook plegtig met een eenvoudig, doch voor die gelegenheid passend, en voor ons in 's man's dagverhaal bewaard gebleven, gebed geopend. Onder anderen, komen daarin ook deze aanmerkelijke woorden voor: "Mogt uwe ware Hervormde godsdienst onder de brutale (woeste) inwoners van dit land bekend worden."*

Den eerstvolgenden Zondag, en van toen af, werd er alle Zondagen in een der vertrekken van het fort godsdienst verrigt. Zij bestond in het doen voorlezen van een zoogenaamd sermoen of preek door den krankenbezoeker of ziekentrooster, die Riebeek hier heen vergezeld had:† alsmede het

* Zie Riebeek's Dagverhaal in het Z. A. Tijdschr. No. 2, bladz. 113.

† De pligten van Predikanten en ziekentroosters door de Oost-Indische Compagnie in haren artikelbrief van instructie voorgeschreven waren onder anderen:—

1°. Dagelijks het ochtend en avondgebed met behoorlijke aandacht, en toezigt dat het behoorlijk werd bijgegewoond, zonder eenig verzuim dan alleen van hooge noodzakelijkheid, vooral door de officieren.

2°. Des Zondags, voor- en namiddag, vermaningen, en andere Christelijke oefeningen en gebeden, mitsgaders in de week, zoo dikwijls, en wanneer het gevoegelijk geschieden kon.

3°. Dagelijks de zieken bezoeken, zoo menigmaal de gelegenheid het vereischte, tot hunne vermaning, vertroosting, en onderwijzing ter zaligheid, enz.

De Classis van Amsterdam deed gewoonlijk onderzoek naar de bekwaamheid van den ziekentrooster met het geven van een getuigschrift, om door de Bewindhebbers te worden aangesteld. Aanteekeningen van den Schrijver.—Red.

gebruiken van een der formulier gebeden der Kerk met gezang gepaard. Waarschijnlijk bediende men zich bij het gezamenlijk zingen, zoo veel mogelijk, van een of meer der toepasselijke Psalmen uit de berijming van Petrus Datheen.

Behalve deze dienst op Zondag werd er op iederen dag der week 's morgens, voor het openen der poorten van het fort, door den krankenbezoeker* aan de tot dat einde vergaderde bewoners een ochtendgebed, en 's avonds, na verrigten arbeid, bij het sluiten der poorten, wederom een avondgebed voorgelezen. Bevond er zich een naar Java of andere plaatsen in de Oost Indiën op reis zijnde schip hier ter reede dat een Predikant aan boord had, dan verrigtte deze de godsdienst op een meer regelmatigen voet, en meer overeenkomstig de gebruiken in het Vaderland. Dit

* Willem Barents Wijlant, ziekentrooster met Johan Anthoniezoon van Riebeek hier gekomen, heeft met nog twee anderen vóór de aankomst van een gevestigden Leeraar de godsdienst waargenomen.

De acte der classis voor den ziekentrooster hield, behalve hetgeen in No. 1, 2 en 3 vervat is, in : om ter gezetter tijd, benevens het zingen, uit God's Woord sommige kapittelen of ook eenig goed sermoen uit de Decades, Bullingein, Ursini Catechismus, of eenig ander boek vastgesteld van eenigen Leeraar der Gereformeerde Kerk, en van wege de Compagnie hun medegegeven, aan het volk stichtelijk voor te lezen.—Red.

† Zie Z. A. Tijdschr. No. 23, bladz. 353, en No. 32, bl. 112. Van de vroegste tijden van haar bestaan was de Compagnie er steeds op uit om godsdienst en goede zeden, zoo veel maar doenlijk was, aan boord harer schepen, en in hare bezittingen en kantoren te bevorderen, en het Leeraarsambt aanzienlijk en eerwaardig te houden. Aanteekeningen van den schrijver over den Generalen Artikelbrief van 1658.—Red.

geschiedde, kort na de stichting, door den Predikant G. Backerius in Mei 1652, en vervolgens door Fruntus in Augustus 1653, met de *Phœnix* alhier aangekomen. Men nam dan ook de gelegenheid waar, om den hier geboren kinderen, die het bondzegel des doops nog niet hadden ontvangen, zulks te doen toedienen; alsmede, om het Heilig Avondmaal te vieren. Deze aandoenlijke plegtigheid* had voor het eerst hier te lande den 12den Mei 1652 plaats, in het toen nog ongedekte stuk van het huis, binnen in het plein van het ongemaakte Fortje staande, door Dominé Backerius, met den *Walvisch* hier gekomen. Deze was de eerste om een geregelde predikatie te doen, bij welke gelegenheid de vrome Riebeek, in zijn Dagverhaal daarover schrijvende, bij het einde aanteekende: de Almogende wil zijnen genadigen zegen over ons voor het te doene werk verleenen. Amen.†

De eerste Doopsbediening had den 20sten Augustus van het volgend jaar plaats door den predikant Fruntus, met de *Phœnix* hier gekomen. Sedert verliep er geen jaar, dat de volkplanters niet gelegenheid vonden, om, hoewel nog van geen vasten predikant voorzien, ten minste eens gedurende hetzelve, van deze beide sacramenten voor zich en

* Bij gelegenheid van de eerste Avondmaals-viering bestond het getal lidmaten uit 14 a 15. Aanteekeningen van den schrijver.—Red.

† Zie het Z. A. Tijdschr. No. 3, bladz. 207.

de hunnen gebruik te maken.* Tevens waren de eerste bewoners zeer gesteld op hunne aangegane huwelijks-verbindtenissen om dezelve, wanneer er zich eene gelegenheid als wij vermeld hebben, voordeed,—terwijl zij nog in ondertrouw stonden—door den aanwezigen predikant te doen inzegenen. Anders waren zij door de bestaande omstandigheden wel genoodzaakt, om, nadat de gewone drie Huwelijksafkondigingen zonder verhindering waren afgeloopen, zich te vergenoegen met hunne verbindtenis te doen bevestigen door blootelijk het huwelijksformulier door den Boekhouder en Secretaris van den Raad te laten voorlezen. Wanneer er geene dringende redenen voor het tegendeel bestonden, geschiedde de bevestiging, hetzij door den predikant of door de *Wet* (naar burgerlijke Wet),† des Zondags na het lezen van het Sermoen (de voorgelezen preek) of het houden der predikatie.

Sedert de stichting dezer volkplanting waren er nagenoeg twee jaren verloopen, toen de brave van Riebeek te rade werd om den dag, waarop hij in de Baai geankerd was, den 6den April, als een pleg-

* De volgende Predikanten hebben op hunne reis naar Oost-Indië de diensten alhier gedurende hun verblijf verrigt :—G. Backerius, Mei 1652 ; F. Fruntus, Augustus 1653 ; Marcus Masius, Nov. 1654 ; Petrus Mus, Febr. 1655 ; Hermanus Bushof, April 1656 ; J. Zas, Maart 1656 ; Wilhelmus Vinderus, Aug. 1656 ; Bernh. M. Brokborn, Nov. 1656, en ettelijke anderen daarna. Zie Naamlijst, enz.—Red.

† In Nederland vindt het Huwelijk tegenwoordig in den regel burgerlijk plaats.—Red.

tigen dank- en bededag af te zonderen. Hij bepaalde tevens, dat het ook voor het vervolg alle jaren als zoodanig hier te lande moest worden in acht genomen.*

Het mag onder eene Christelijke Regeering zeer vreemd klinken, doch het blijft des niet te min waar, dat onder andere aanmatigingen van de Hooge Regeering te Batavia, zij zich veroorloofde, om in 1664 *verlof* te verleenen tot het doopen van de slaven kinderen† der maatschappij, mits zij naderhand in de Christelijke Godsdienst onderwezen werden.‡ En in 1680 werd dan ook uit het Vaderland bijgevoegd

* Z. A. Tydsch. No. 57, bladz. 194.

† Het schijnt dat de Kolonisten in de vroegste tijden er bijzonder hun werk van maakten, en insgelijks de Compagnie, om de slaven kinderen te doen doopen. en in de Christelijke religie op te voeden ; ook om bejaarde slaven, na genoegzaam onderrigt en afgelegde belijdenis de doopplegtigheid te doen ondergaan. In eene aanteeking van 7 Mei, 1666, wordt het volgende gevonden :—" Hiernevens dat alle avonden het gebed mogt gedaan worden in Compagnies tuin voor slaven en slavinnen."

In de notulen van den Kerkeraad van 27 December, 1676, is geresumeerd zekere resolutie, voor dezen in den jare 1666, den 7den Mei, genomen, rakende het doopen van slaven kinderen, en is goedgevonden, dat slaven kinderen, waarvan de vader of de moeder mogt Christen zijn, tot den Heiligen Doop zullen mogen worden toegelaten, mits hun heer en meester, of iemand in hunne plaats als getuigen compareerde, maar zoo wanneer de ouders beiden nog vreemd zijn aan het Christelijk geloof, zullen zij niet tot het Sacrament der Heilgen Doops geadmitteerd worden, of de ouders zullen eerst in het Christen geloof onderwezen worden, opdat zoo de ouders met de kinders door den Heiligen Doop de Kerk Christi mogten ingelijfd worden. Uit aanteekeningen van den schrijver.—Red.

‡ Zie Batavia Brief van 25 January, 1664.

dat die doop altoos moest geschieden naar de manier op Batavia gebruikelijk.* Onoordeelkundig was echter de bepaling later in 1683 daarbij gemaakt, dat de slavenkinderen, die ten verzoeke der lijfheeren zouden worden gedoopt, door dezen in vrijdom moesten gesteld worden, en als hun eigen opgevoed. Nog dient alhier vermeld te worden† dat, volgens advies van den Kerkeraad van Batavia,‡ vaders, wanneer zij Christenen waren, tot welke gezindheid ook behoorende, als zij maar de Gereformeerde Religie en Kerk waren toegedaan, of die niet publiek kwamen te bestrijden, naar den doop hunner kinderen konden staan. De voorwaarde was evenwel instemming met de bekende en gewone drie doopsartikelen. Doch wat de getuigen aanging, die als bevoegden zouden staan, werd verwacht, dat zij in de Christelijke Gereformeerde Religie zouden geboren en opgevoed zijn, of daarvan ten minste openbare belijdenis deden.

Hoe zeer men gesteld was op behoorlijk godsdienstig onderwijs, niet alleen ten behoeve van de Europésche volkplanting, maar ook van de ruwe inboorlingen en anderen, blijkt uit hetgeen wij vinden ten aanzien van de ingevoerde slaven uit het Dagverhaal van Van Riebeek, onder dagteekening van den 20sten Maart en 17den April, 1658.

Ondertusschen liep het tot Vrijdag den 26sten

* Verder Brief van 20 Junij, 1680.

† Missive van 18 Maart, 1683.

‡ Gedateerd den 5den September, 1712.

Februarij van het jaar 1655 voor dat hier de eerste Belijdenispredikatie of leerrede over de hoofdsom der Christelijke leer werd gedaan. Daartoe vond men toen gelegenheid door de tegenwoordigheid van den Predikant Petrus Mus, als een der medevarenden op het in de Tafelbaai destijds ter reede liggende schip, *het Wapen van Holland*, op reis zijnde naar Batavia. De predikatie werd gehouden ter voorbereiding voor het vieren van het Heilig Avondmaal op den daaropvolgenden Zondag; wanneer de gewijde dienst door den Predikant Johannes Campius, bescheiden* op het schip *Malacca*, mede hier toen ten anker liggende, en dezelfde bestemming als zijn ambtgenoot hebbende, werd verrigt.†

* Aangesteld of geplaatst.—Red.

† Zie het Z. A. Tijdschr. No. 31, blad. 22, en vv.

II.

DE OPRIGTING DER GEMEENTE VAN DE KAAPSTAD.

Op den te voren beschreven weg ging de openbare Godsdienstoefening met geene noemenswaardige verandering, zelfs na het vertrek van Vader Riebeek uit dit land, in het begin der maand Mei 1662, tot het jaar 1665, voort. Het behaagde toen aan Bewindhebbenden in het lieve Vaderland (volgens de gewone spreekwijze van dien tijd hier te lande: de Heeren Majoren genaamd) den eersten vasten Predikant of Leeraar voor deze volkplanting aan te stellen. Zij toch had sedert hare stichting eene ontwikkeling ondergaan, welke haar daarop alle regt en aanspraak gaf. Deze Evangeliedienaar was de Wel-Eerwaarde Johannes van Arckel, die den 17den Augustus van dat jaar in de Tafelbaai met het Schip *Nieuw Middelburg* aankwam. Zijn intreepreek deed hij den 23sten daaraanvolgende, des Zondags, in het fort, en 's namiddags nogmaals eene leerrede houdende, doopte hij negen uit Nederlandsche ouders alhier geboren kinderen. Vervolgens nam hij de dienst, wanneer er geen gewigtige beletselen daartegen bestonden, op Zon- en Feestdagen geregeld waar. Belangrijk is de aanteekening in de publieke Registers te vinden, dat, toen op Zondag den 6den September wederom tweemaal werd gepredikt, de doop 's namiddags aan acht slaven kinderen, behalve

het zoontje van een der ambtenaren, Abraham Gabbema genaamd, door Ds. Van Arckel werd toegediend. Daaruit toch zien wij dat,—en het zij tot eere hunner nagedachtenis hier medegedeeld,—onze voorouders geheel vrij waren van dat onchristelijk vooroordeel, hetwelk zich nog weinig tijds geleden in eene onzer binnenlandsche Gemeenten heeft geopenbaard. Men wilde namelijk, dat tusschen de kinderen van kleurlingen, of gewezen slaven, en die uit blanke ouders geboren, eenig onderscheid bij de doopsbediening moest in acht genomen worden. De doopgetuigen van beiden althans mogten niet gelijktijdig voor den predikstoel ten aanhoore van het formulier verschijnen. Niet minder belangrijk—en dat na een dertienjarig bestaan der volkplanting—komt ons de navolgende bemerking in het Register voor, welke bij gelegenheid van de viering van het Heilig Avondmaal boven op de zaal van het Fort gehouden, werd medegedeeld. Wij geven haar woordelijk terug: "niettegenstaande (wij) tegenwoordig deze plaats met een groot garnizoen, mitsgaders vele burgers en boeren bezet vinden, zoo hebben wij echter geen twee-en-twintig communicanten, zoo met mans als vrouwen aan dezelve kunnen tellen; hetwelk een beklagelijke zaak is."

Van het jaar 1665 rekent men derhalve de oprigting der gemeente van de Kaapstad. Want, hoewel het mij tot nog toe niet is gebleken, of bij die gelegenheid voor de nieuwe gemeente opzieners en armbezorgers waren gekozen, is zulks meer dan

waarschijnlijk.* Men mag dus vrij stellen dat alstoen de openbare godsdienstoefening in de Kaapstad op een regelmatigen voet,† en zoo na mogelijk aan hetgeen daaromtrent in Nederland plaats vond, is gebragt geworden. Immers nemen de aanteekeningen der getrouwden en tot lidmaten aangenomenen een' aanvang, en loopen zij geregeld voort.‡

Daaraan moet het ook misschien worden toegeschreven, dat, aangezien de zaal in het oude Fort, waarin zoo lang was gepredikt voor de inwoners en de Krijgslieden, des tijds de bezetting uitmakende, vroeger reeds te klein werd bevonden, men op het denkbeeld kwam om naar een ander lokaal uit te zien. Het was reeds weinige maanden na de aankomst van den eersten vasten Leeraar, dat er aan gedacht werd een timmerloots, buiten op het plein van de nieuwe fortresse staande, voor het toekomende, tot eene Kerk te ge-

* Sedert 1665 had men twee ouderlingen en twee diakenen, van welke een ouderling en een diaken jaarlijks door nieuwgekozenen werden vervangen. Uit aanteekeningen van den schrijver.—Red.

† Den 7den Januarij 1667 besloot de kerkeraad van toen af het H. Avondmaal viermaal 's jaars te houden, de eerste viering op Paaschdag; de tweede drie maanden later; de derde weder drie maanden later, en de vierde op Kersmis, op het geboortefeest van Christus. Bij alle zoodanige besluiten werd de goedkeuring van den Commandeur als Hoofdgebieder alhier gevraagd, die ook de keuze van de ouderlingen en diakenen deed uit een dubbel getal aan hem door den kerkeraad voorgesteld. Uit aanteekeningen van den Schrijver.—Red.

‡ De eerste en reguliere notulen welke voorhanden zijn en zeer waarschijnlijk de eerste zijn, welke in den kerkeraad gehouden werden, zijn gedateerd 2 Januarij 1667, en maken

bruiken. Tot dat einde had men die in het begin der volgende maand December met een steenen voorgevel laten voorzien, en ook een steenen vloer daarin doen leggen.

Lang mogten de ingezetenen zich niet over het bezit van dezen hunnen eersten Kerkleeraar verheugen ; want, wegens eene ernstige ongesteldheid, werd hij belet zijn dienstwerk op Zondag den 10den Januarij 1666 waar te nemen, zoodat men verpligt was den ziekenstrooster der gemeente weêr een sermoen te doen voorlezen. Zijn toestand verergerde schier ieder uur zoo zeer, dat hij niet weder uit zijn huis kwam, en reeds den 12den daaraanvolgende aan zijne krankheid bezweek. De waardige man wordt ons beschreven als " de goede Leeraar der gemeente, regte voorganger en leider tot alle Christelijke deugden,* die zich gedurende zijn vijfmaandige dienst

melding dat op dien dag in den kerkeraad verschenen was Ds. J. Burenis, te kennen gevende, dat hij tot de dienst der kerk naar Oost Indië verzonden was, om Predikant Arckel alhier aan de Kaap te vervangen, en zich dus daartoe aan den kerkeraad kwam aanbieden, wanneer de kerkeraad in aanmerking nam, dat in den beroepsbrief van evengenaamden Burenis deze Kolonie niet gemeld werd, alsmede dat de indispositie van Wachtendorp eene reize over zee aan hem onraadzaam maakte niet alleen, maar ook dat hij (Wachtendorp) algemeen genoegen gaf aan de gemeente alhier, die binnen den tijd van een jaar reeds drie maal een ander Predikant gehad heeft, te weten, Arckel, Voogt en Wachtendorp, en derhalve besloot de Kerkeraad, in absentie der beide Predikanten, den voornoemden Wachtendorp te verzoeken de dienst alhier te continueeren, en den Pred. Burenis voor zijn aangeboden dienst te bedanken. Register op de notulen sedert 1665-1792. Kaapstad.—Red.

* Besluit van de Kaapsche Regeering van 5den Maart, 1666.

bij dezelve zeer bemind gemaakt had." Zijn stoffelijk overschot werd den volgenden dag tegen den avond zeer statig met een groot uitgeleide naar zijne grafstede gebragt, die de Gouverneur op zijn verzoek voor het eerst had laten begrijpen onder de bovenbeschreven timmerloots, op het plein, buiten het fort staande, en nu tot een kerkgebouw ingerigt. Van hier dagteekent zich derhalve de kwade en niet geheel van bijgeloovigheid vrij te pleiten gewoonte, om, in navolging van hetgeen toen overal in Europa werd gedaan, ook alhier de lijken van personen van eenige onderscheiding of aanzien in de Godshuizen ter aarde te bestellen. Gedurende meer dan ander halve eeuw heeft dit in de Oude Hervormde Kerk aan de hoofdplaats onafgebroken stand gegrepen.

Gelukkig bleef de nieuw gevestigde gemeente na dit droevig ongeval niet lang herderloos, zijnde reeds in het begin der volgende maand Maart de opengevallen plaats van wijlen Ds. van Arckel door den Predikant Johannes de Voogt, als zijn opvolger, bezet geworden. Sedert dien tijd maakte de Oost Indische Compagnie, dat voor de onafgebrokene uitoefening van de openbare Godsdienst door een gedurig toevoer van Kerkleeraars, wanneer daaraan behoefte bestond, gezorgd werd.

Doch daar de meeste volkplanters, die zich van tijd tot tijd hier kwamen neêrzetten de leer der Nederduitsche Hervormde Kerk beleden, zijnde deze vooral in het Vaderland de godsdienst van den Staat, en er niet weinig bezwarende wetten tegen de belijders van andere Kerkleer bestonden, werd die

Kerk alhier alleen geduld. De bezoldiging en onderhoud zoowel van hare Leeraren, als van de andere Kerkbeambten, nam de plaatselijke Regeering dan ook voor hare rekening. Ja, zij leende gereede hulp, om naarmate, en wanneer, en waar zulks vereischt werd, de noodige kerkgebouwen te doen oprigten, zoo als wij nader zien zullen.

Ook is de Regeering hier te lande steeds het denkbeeld getrouw gebleven, dat de Kerk wel door hare eigene Leeraars moest worden bestuurd, maar toch door den Staat, die voor hare uitwendige belangen zorg droeg, dadelijk beschermd moest worden. Ja, de Kerk werd altijd zoo zeer als een deel van het geheel van 's Compagnies bestier alhier beschouwd, dat aan de Predikanten of Leeraars daarvan even als aan alle andere beambten hun standpunt in de toen aangenomen klassen of rang, onderscheiden in opperkooplieden, kooplieden en onderkooplieden, door de wet werd aangewezen. Er werd bepaald, dat ieder hier aangestelde Predikant naar den rang van onderkoopman zou gemeten worden, en als zoodanig tot de voorregten, aan dien rang verbonden, geregtigd zijn. De Compagnie had zich het regt voorbehouden om de Predikanten voor deze plaats, zonder eenig beroep door de Gemeente of door den Kerkeraad, te benoemen en aan te stellen. Met dat ambt werden dan ook naar haar goeddunken zoodanige personen begunstigd als daartoe de noodige vereischten en bekwaamheden bezaten. Gewoonlijk werd er aan de proponenten, door de classis van Amsterdam van dergelijke getuigschriften voorzien,

door haar de voorkeur gegeven. De Predikanten, in de eerste tijden voor de Kaapstadsche gemeente aangesteld, aanvaardden dat heilig ambt meestal op uitzigt van bevordering naar eene meer ruim bezoldigde standplaats op Java, of eenig ander gedeelte van Oost-Indië. Zoodra er dan zulk een plaats vacant werd, vertrokken zij van hier om dezelve te bezetten.* Daardoor gebeurde het eens, dat men hier in een jaar wel driemaal van Predikanten is veranderd. Wanneer echter de alhier geplaatste Leeraar zijn standplaats verkoos te behouden, dan werd hem daaromtrent veelal genoegen gegeven. Althans, men wist redenen te vinden hem ter wille te zijn, zonder krenking van het gezag der Hooge overheid van het vaderland, die anders over zijn' dienst mogt beschikt hebben.

* Zie de aanteekeningen van den Kaapschen Kerkeraad van 2den en 7den Januari, A.D. 1667 en passim.

III.

DE OPLEIDING DER PREDIKANTEN.

WAT de opleiding der Leeraren aanbelangt, komt het ons, waar de lezer, hier te lande, minder met de toedragt daarvan bekend is, niet overbodig voor, te berigten, hoedanig men in het vaderland daaromtrent te werk ging. Te meer is dit het geval, omdat zich een aantal personen, zoowel in de hoofdplaats, als in de binnenlanden vermeten, zonder de noodige bewijzen van daartoe voldoende bekwaamheid te bezitten,—al is het dan ook onder den zedigen naam van slechts oefeningen te houden—datgene te verrigten, 't welk alleen aan den behoorlijk met kennis toegerusten Kerkleeraar verblijven moest. En wel ter voorkoming van zoo ligt ontstaan kunnende dwalingen, waarvan, vooral in het godsdienstige—zelfs voor de menschelijke maatschappij—heillooze gevolgen te duchten zijn.

De jongeling dan, die zich in der tijd tot het Leeraarsambt had bepaald, en daaraan wijden wilde, bezocht gewoonlijk de Latijnsche scholen, welke in Nederland, reeds in de vroegste tijden, in vergelijking met andere landen, zich gunstig onderscheidden. Nadat hij deze scholen met goed gevolg (zoo als men gewoon is te zeggen) had afgeloopen, en daarin de vereischte kundigheden opgezameld, om met vrucht de openbare lessen aan de Hooge Scholen bij te

wonen, liet hij zich als student op een der Vaderlandsche Academiën inschrijven. Hij hoorde daar dan de lessen der beroemdste mannen van het Gemeenebest, in de onderscheidene vakken van geleerdheid, welke door middel van de Latijnsche taal werden medegedeeld. Deze lessen voor den student in de Godgeleerdheid bepaalden zich hoofdzakelijk tot de Rede- Redeneer- en Bovennatuurkunde, de Christelijke Zedeleer; de beoefening der Grieksche, Hebreeuwsche, soms ook Chaldeeuwsche, Syrische en Arabische talen;* de Uitlegkunde, het Pastoraal, de Algemeene en Kerkelijke Geschiedenissen,—ook die van de Nederduitsche Hervormde Kerk; alsmede de Kanselwelsprekendheid. Hiermede werden gewoonlijk,—en zelden minder dan—vijf ijvervolle jaren doorgebragt. Waren deze geëindigd, dan werden de jonge aankomelingen tot den gewijden stand door de Theologische Faculteit der Hooge School onderzocht, hetgeen het *preparatoir* examen werd genaamd.† Bekwaam

* Zie over de beoefening dezer beide talen voor degenen, die zich destijds op de Theologische Studiën toelegden, Ypeij en Dermout, 2de dl., pag. 301 en volg.

† In lateren tijd werd dit tijdvak van vijf jaren zoo ingedeeld, dat twee volle jaren aan de beoefening der letteren, met eenige bijkomende vakken werden gewijd, wanneer eerst het Examen in de Mathesis en Letteren werd afgelegd, en het certificaat of bewijs van Candidaat in de Letteren voor de Theologische studiën uitgereikt: (*Candidatus Philosophiæ Theoreticæ et Literarum humaniorum*, ut ad Theologorum Scholas transiret.) Vervolgens kreeg men na twee jaren studie met vrucht in de Theologie den graad van *Theologiæ Candidatus.* En na nog een jaar in de Theologie aan de Academie doorgebragt te hebben,

bevonden zijnde, werden zij *Proponenten* genaamd, dat wil zeggen, zij hadden het regt bekomen van den Predikstoel te *proponeeren*, dat is, openbare voorstellen te doen. Het bedienen der Heilige Bondzegelen bleef hun dan nog volstrekt verboden. Dit werd eerst toegelaten, wanneer zij tot vaste Predikanten van Gemeenten beroepen werden en ingezegend; doch dan moesten de Proponenten vooraf nog het tweede of *examen peremptoir* afleggen. Dit tweede examen droeg zich aldus toe. Wanneer eenig Proponent, na volbragte Academische studiën, begeerde zich door de Bewindhebbers der Oost Indische

dus drie volle jaren in de Theologie, doet men, om als Predikant in de Kerk van Holland te worden toegelaten het Proponents-Examen voor eene Kerkelijke Commissie van Leeraren van wege de Synode daartoe aangesteld. De vakken in de Theologie zijn sedert dien tijd ook vermeerderd geworden met Inleiding op het Nieuwe Testament ; do. Oude Testament, Dogmengeschiedenis, Theologische Encyclopædie, Theologia Naturalis, Tekstkritiek, Bijbelsche Theologie, Dogmatische Theologie, Hermeneutiek, enz.,—zie Utrechtsche Studenten Almanak 1867. In lateren tijd werd slechts vereischt de bijwoning van eenige lessen in de Arabische taal bij de beoefening van het Hebreeuwsch,—de Chaldeeuwsche of Syrische werd niet meer in verband daarmede onderwezen.

Bij het verkrijgen van den graad van Theologiæ Doctor geschiedde in het derde jaar (na het verkrijgen van den graad van Theologiæ candidaat)—allereerst—onderzoek in al de voornaamste vakken der Theologie, en werd er den laatsten dag gehandeld over Exegetische stukken uit het oude en nieuwe Testament, wanneer, na gegeven voldoening, verlof tot het schrijven van eene dissertatie of proefstuk van wege de Theologische Faculteit verkregen werd, om eindelijk voor al de Faculteiten der Universiteit openlijk verdedigd te worden, en dan, na welslagen, den eeretitel van Theologiæ Doctor met al de voorregten der Universiteit te verkrijgen.—Red.

Compagnie als Evangeliedienaar voor de Indische Kerk te laten aanstellen, legde hij het vooraf in de Classicale vergadering van Amsterdam af. Het bestond vooreerst in het doen van een voorstel over een hun opgegeven' tekst, waarbij er acht op geslagen werd, of het met blijken van oordeel en bekwaamheid was ingerigt. Vervolgens werd er onderzoek gedaan, of zoodanige Proponent kundig was in de oorspronkelijke talen der Heilige Schrift, en of hij vaardig antwoordde op al hetgeen over het Hebreeuwsch en over het Grieksch, uit de aan hem voorgelegde teksten, werd gevraagd. Wijders werd er op gelet, of hij door bondig en duchtig wederleggen van allerlei vragen en bedenkingen over de voornaamste hoofdstukken der Heilige Godgeleerdheid, gelijk ook door gepaste en krachtige bewijzen van alle deelen van de zuivere leer der waarheid, blijken van meer dan gewone kunde en doorzigt, en daärbij groot en algemeen genoegen gaf. Was zulks het geval, en had men tevens genoegzaam bewijs van de godzaligheid des levens van den Proponent, dan verklaarde de vergadering, na voorafgaande onderteekening van de Nederlandsche Belijdenis, den Heidelbergschen* Catechismus en de Dortsche Leerregelen, dat zij zoodanigen Proponent, met ruimte en blijdschap tot de Predikdienst der Indische Kerk toeliet. Zij gaf hem alsdan de vrijheid, om Gods Woord met alle vrijmoedigheid in het openbaar te prediken, de Heilige Bondzegelen

* Canones Synodi Nationalis Dordraceni.

(na ordening) te bedienen en uit te deelen. en Gods Kerk in Indië bijzonder te stichten. Eindelijk werd de Kandidaat, bij de vervulling der behoorlijke formaliteiten, met oplegging der handen, door een der tegenwoordige Leeraaren in de Evangeliedienst der Indische Kerk bevestigd, en plegtig ingezegend. Dit geschiedde onder afsmeeking van den Heer der Kerk, dat Hij den wakkeren nieuwen Evangeliedienaar, tot heil van Zijn Zion, gunstig mogt gebruiken, en hem al die gaven en genade verleenen, welke hij zou noodig hebben, om zichzelven te behouden, en die hem zouden hooren. Ja ook, dat de Heere in zijne voorzienigheid hem daartoe veilig mogt geleiden; hem voorspoedig brengen over de groote wateren ter plaatse zijner begeerte; hem de edele oogmerken zijner reize gelukkig doen bereiken, en al zijne wenschen vervullen.

Vervolgens werd van het verrigte, de zoogenaamde *Classicale acte* voor Predikanten, naar Oost-Indiën varende, uitgemaakt. Zij werd door twee Predikanten, afgevaardigden uit den Ring van Amsterdam voor de buitenlandsche zaken,* uit aller naam, benevens twee Bewindhebberen der Oost Indische Compagnie, geteekend, en aan den nieuwen Predikant uitgereikt. Daarmede voorzien, vertrok hij naar de plaats zijner bestemming, en werd bij zijne komst in de volkplanting als Evangeliedienaar door de Regeering, alhier, erkend. Zijn werkkring werd hem door

* Verbi Divini Ministri Amstelladamensis et Classis Deputati.

aanstelling voor de Kerk, in de hoofdplaats, of, in latere tijden, voor eene Gemeente, in de buiten-districten, aangewezen, en alzoo door hem aanvaard.

De bezolding der Predikanten was aanmerkelijk gering, en geschiedde meestal door middel van soldij-briefjes, even als aan alle andere beambten. Deze waren assignaten of betaling-orders op de schatkist der Compagnie in het vaderland, welke de houders er van met voordeel aan degenen, die aldaar gereed geld van noode hadden, en van hier wilden overmaken, als wisselbrieven, verhandelden. Doch behalve deze bezolding kregen de Predikanten, even als de andere hooge en lage ambtenaren, de voor ieder Compagnies dienaar vastgestelde toelaag van mond- en andere huizelijke behoeften, onder den naam van rantsoenen, zooals brood en vleesch, welke door de Regeering werden verschaft.

IV.

KERKGEBRUIKEN EN INSTELLINGEN.

De Kerkfeesten van Paschen, Hemelvaart, Pinksteren en het Kerstfeest werden hier te lande, sedert de eerste vaste Predikant was aangesteld, vrij geregeld gevierd. Ook de voorbereidingspredikatiën geschiedden gewoonlijk 's Vrijdags, voor dat de bediening van het Heilig avondmaal den daarop volgenden Zondag plaats had. Zelfs de nieuw-jaarsdag werd gedeeltelijk met openbare godsdienstoefening doorgebragt. Maar het moet aan onze oudvaderen niet weinig vreemd zijn voorgekomen, dat de luchtsgesteldheid, uit hoofde van onze zuidelijke breedte, wanneer die heilige dagen invielen, zoo geheel het tegendeel was van welke alsdan in het vaderland heerschte. Bij voorbeeld, Paschen, bij ons, bij het afgaan van den herfst, terwijl die in Nederland, nagenoeg bij het begin der lente werd gevierd; Hemelvaart en Pinksteren bij ons in den winter, in Nederland daarentegen in de Lente. Zoo wordt Kerstdag alhier in den zomer, met de langste dagen, wanneer de hitte schier ondragelijk is, gevierd, terwijl in het lieve Vaderland de dagen dan het kortst zijn, en alles door de strenge koude verstijfd en bevroren is.

De andere vaderlandsche kerkgebruiken en

instellingen werden ook hier, zoo na mogelijk, gevolgd, als daar zijn: het luiden der klokken voor dat de godsdienst een aanvang neemt; het houden van wekelijksche catechisatiën; het doen van eene preek in den loop der week op Maandag-avond.* Hetzelfde gold de Doop- en Avondmaalsplegtigheden, het aannemen van ledematen, het inzamelen van liefdegiften, onder het houden van de godsdienst, door middel van aan stokken bevestigde zwarte flennelsche beurzen of zakjes,† waarmede de dienstdoende diakenen de Kerk rond gingen. Het werd gewoonlijk gedaan na de voorafspraak, en bij het begin der tekstverklaring, en alzoo ieder der aanwezigen aangeboden, om er zijn aalmoes, of liefdegift in te doen. Deze liefdegiften en vrome makingen van afgestorvenen, benevens andere inkomsten onder den naam van kerkgeregtigheden, leverden het zoogenaamde kerkfonds op. Daaruit werd gedeeltelijk in den onderhoud der kerkgebouwen, het bedeelen der hulpbehoevende en noodlijdende ledematen voorzien; alsmede in de kosten van eene Diaconie—of armen school. Hierover had de Kerkeraad de beschikking.

De Kerkeraad was zamengesteld uit den Predikant, of Predikanten, ouderlingen en diakenen, en had tot

* Later vervangen door den Maandelijkschen Bidstond voor de uitbreiding van Gods Koningrijk.—Red.

† Later werd deze gewoonte vervangen door het plaatsen van bussen bij de deuren, bij het uitgaan van de Kerk, terwijl de diakenen er bij stonden. Thans evenwel gaan de diakenen onder het spelen van het orgel, van plaats tot plaats, met zilveren borden rond, om de liefdegaven in te zamelen.—Red.

Scriba, of een der diakenen, of een daartoe gesalarieerden persoon. Hij hield zijne zittingen den eersten Maandag van iedere maand, en daarin presideerde altijd de Predikant, terwijl de koster van de Kerk daarbij de dienst van deurwaarder verrigtte. Deze genoot dan ook het voorregt van bij sterfgevallen als aanspreker te handelen.

Als iets zonderlings mag hier wel worden vermeld, dat er eene wetsbepaling bestond, inhoudende dat in geval een Predikant eenig zwaar delict of misstap kwam te begaan, hetzij van doodslag, verraad, overspel, als anderzins, en hij op heeter daad werd betrapt, hij dan in hechtenis zou moeten genomen worden. Doch daarbij moest de waardigheid van zijn ambt in het oog worden gehouden. En wanneer de stukken in staat van wijzen waren gebragt, moesten zij naar Batavia ter decisie worden gezonden.* Gedroegen de Predikanten zich echter ergerlijk, dan werden zij, zonder kwaliteit en dienstloon, naar het Vaderland opgezonden.†

Tevens trachtte de Regeering in Holland te zorgen, dat de zieken in de Hospitalen der Compagnie door de geestelijken alhier niet zouden verwaarloosd worden. Immers werden de noodige bevelen hier heen gezonden, dat de Predikanten en ziekentroosters de zieken somwijlen moesten bezoeken, en met een

* Extr Missive aan Generaal en Raden, den 17den November, 1694.

† Extr. Missive aan Generaal en Raden, den 28sten Augustus, 1727.

stichtelijk woord troostelijk versterken.* En in het jaar 1728 werd het behartigen, het voortzetten en voorstaan van de godsdienst met ernst aanbevolen, alsmede, dat de overheden de minderen daarin met een goed voorbeeld zouden voorgaan.†

Doch keeren wij tot de beschrijving van de verdere uitoefening der openbare godsdienst terug.

Deze bleef op den bestaanden voet voortduren tot het jaar 1672, toen het nieuwe Kasteel werd gebouwd, wanneer daarin, bij aldien het zich in een genoegzaam gevorderden staat bevond, kerk werd gehouden. Daartoe werd een zeer groote zaal ingeruimd, te vinden in de zoogenaamde Kat,‡ nadat men den trap opgegaan is, in het midden, en welke de woning van den Gouverneur ter regterhand, en die van den tweeden Persoon§ ter linkerhand had. Zij diende ook tot Raadkamer. In een hoek van dezelve had men den Predikstoel zoo gesteld,—dat allen, die in de Vergadering tegenwoordig waren, den Predikant in het gezigt hadden. Voor de zaal en op den trap, aan den ingang, stond altijd een van des Gouverneurs lijfwachten, om toe te zien, dat er gedurende de godsdienstoefeningen buiten de zaal geene ongeregeldheden bedreven werden.

* Patr. Brief na 31sten Julij, 1698.

† Extr. Missive aan Generaal en Raden van 17den Augustus, 1728.

‡ In den vestingbouw is *Kat* eene hoogte, om het geschut te stellen, en van ver iets te ontdekken, een bolwerk.—Red.

§ Of opperkoopman.—Red.

V.

DE OPRIGTING DER GEMEENTEN VAN STELLENBOSCH EN DRAKENSTEIN (DE PAARL), BENEVENS DE KOMST DER HUGENOTEN.

MET de vermeerdering van hen, die de Hervormde Godsdienst beleden, en waartoe personen van andere gezindheden, hier te lande gekomen, al ligt overgingen, of zich bijvoegden, moest wel van tijd tot tijd het getal van Gemeenten, Kerken en Predikanten vermeningvuldigen. De eerste Gemeente, welke na die van de Kaapstad ontstond, was die van Stellenbosch. Zij werd in het jaar 1685* opgerigt. Het liep echter tot aan het jaar 1694, voordat deze nieuwe Gemeente een voor haar in het bijzonder bestemden Predikant ontving, namelijk, den Wel-Eerw. Hercules

* Theal, in Chronicles of Cape Commanders, zegt : dat op Zondag, den 13den October 1686, de eerste dienst aldaar door eenen Predikant verrigt werd. Eene leerrede werd bij die gelegenheid gehouden uit Jes. 52 vs. 7 door den Wel-Eerw : Johannes Overneij, toen, in den namiddag, drie kinderen werden gedoopt. Te voren werd de godsdienstoefening geleid door den ziekentrooster Mankadan. In Januarij 1687, toen de Eerw. Overneij, die de dienst alle drie maanden was komen waarnemen, wederom kwam, werd er een ouderling en diaken, door de Gemeente gekozen en door den Raad goedgekeurd, voorgesteld. Zie pag. 267. De diaken was Dirk Coetzee, die als burger verscheidene jaren in de Kolonie was.—RED.

van Loon.* Tot dien tijd toe werd de Gemeente om den anderen Zondag gesticht door den Evangeliedienaar Pierre Simond, met de Fransche vlugtelingen alhier aangekomen, terwijl hij den Zondag er op volgende te Drakenstein predikte.† Deze nam elk vierendeel 's jaar, wanneer de Predikant van de Kaapstad, Ds. van Andel, een keer naar Stellenbosch moest, om de Godsdienst aldaar waar te nemen, en de Heilige Sacramenten te bedienen, diens dienst alsdan aan de Hoofdplaats waar. Hij had tevens sessie in de Consistorie aldaar. Eerst in 1720 werd er eene Kerk te Drakenstein gebouwd. Ten einde dit zoo veel mogelijk te bevorderen werd uit het Vaderland aan de Regeering alhier magt gegeven, om het benoodigde hout en ijzerwerk uit 's Compagnie voorraad aan den Kerkeraad van Stellenbosch tegen inkoopsprijs te verstrekken.‡

Bijna gelijktijdig met die van Stellenbosch ontstond ook de Paarlsche Gemeente in het jaar 1685. De dienst werd in de Kerk aldaar waargenomen door den te voren vermelden Franschen Predikant

* Het eerste gebouw tot Kerk bestemd, waarvan de hoeksteen den 14den Febr 1687, werd gelegd, was den 19den Oct. van hetzelfde jaar voltooid, en voor de gewijde dienst geopend door den Eerw. Johannes van Andel, die de Inwijdingsrede hield naar aanleiding van Num. 6: 23-27. Zie Theal, Chronicles of Cape Commanders, pag. 267.

In 1698 werd de Kerk vergroot, daar het oorspronkelijke gebouw te klein werd de Gemeente te bevatten. Theal's manuscript. Hfd. XVI. History of South Africa.—Red.

† Z. A. Tijdsch. No. 3, bladz. 229.

‡ Zie Missive van 7den October, 1720.

Simond, wanneer hij die niet elders verrigten moest. Dit vond plaats tot aan het jaar 1714, toen ook deze Gemeente haren eersten vasten Hollandschen Predikant, den Wel-Eerw. hr. P. van Aken, ontving.

De vermelding der Fransche vlugtelingen stelt ons thans in staat eenig berigt van hunne komst alhier, en de verdere bijzonderheden hen betreffende, te geven.

Het is bekend, dat, bij de herroeping van het Edict van Nantes,* en de daarop ongehoorde aangerigte vervolgingen van de Protestanten in Frankrijk, velen van daar, en, onder anderen, ook naar de Nederlanden, de vlugt namen.† Zij vonden de Hollandsche Regeering gereed aan de begeerte van velen hunner te voldoen, om zich hier te lande te mogen neêrzetten. De bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie verleende hun daartoe alle aanmoediging en bescherming, ofschoon niet weinig in het gedrag der plaatselijke gezagvoeders bij ons jegens die ongelukkigen te laken valt. Aan de Kaap gekomen, zetteden zij zich, althans verre weg het meerendeel, aan de Olifants- toen naar hen Fransch-hoek genaamd, alsmede in de omstreken van Drakenstein, als landbouwers, neder. Aldaar werden zij eenige jaren door hun eigen' met hen hier heen gekomen Leeraar, met

* Zij geschiedde ten jare 1685, onder Lodewijk XIV.—Red.

† In zijne "Rambles through the Archives" enz., zegt Leibbrandt dienaangaande: Rotterdam, Dordrecht, Leyden Middelburg, Vlissingen, Arnheim, Nijmegen, Utrecht, Zwolle, Leeuwarden, Groningen, en vele andere steden, ontvingen de Hugenoten met open armen. Zie pag. 82.—Red.

name Pierre Simond, gesticht.* Hij nam het dienstwerk voor de Franschen nu eens te Stellenbosch waar, alwaar sedert de laatste drie jaren eene nieuwe, en van de Kaapstad afzonderlijke Gemeente, was gesticht geworden. Dan weder predikte hij te Drakenstien, aanvankelijk in eene der best gelegene en meest geschikte vrijmanshuizen, na daartoe (bij missive van 24 Junij 1716) verlof bekomen te hebben, totdat er een voor dat doel geschikt gebouw werd opgerigt. Niet alleen werd deze Leeraar, maar ook een afzonderlijke Fransche Voorlezer en Schoolmeester voor de vlugtelingen uit 's lands inkomsten bekostigd.† Dan deze milde handelwijze bleef de Compagnie maar eenige jaren aan den dag leggen. Want, reeds voor het einde van het jaar 1701, ontving men alhier uit het Vaderland schrijvens, dat den Predikanten aan Drakenstein moest worden gelast niet in de Fransche taal meer te prediken, en den schoolmeesteren, de jeugd niet anders dan de Nederduitsche taal te leeren.‡ Waarschijnlijk geschiedde dit onder

* Zie Theal Chronicles of Cape Commanders pag. 291, alwaar vermeldt wordt op welke voorwaarden de Gemeente, volgens besluit van den Raad van 17, op verzoek van Ds. Simond, werd gesticht.

† Zie Besluit der Regeering van 8 Nov. 1688.
Met betrekking tot de Scholen, zegt Theal in zijne "Chronicles," dat de onderwijzers te Stellenbosch en Drakenstein mannen moesten zijn, die beide talen kenden, terwijl zorg zou gedragen worden, dat de Fransche kinderen in het Hollandsch werden onderwezen, pag. 291.—Red.

‡ Zie Missive van 20 Sept. 1701.

bedreiging van anders niet langer door de Compagnie bezoldigd te zullen worden. Dit stak voorwaar! zeer ongunstig af bij de onbelemmerde vrijheid, welke aan de Fransche vlugtelingen (benevens hunne afstammelingen tot op den huidigen dag) in Nederland werd gelaten, om voor zich in het Fransch te doen leeraren; ja zelfs hunne eigene Godshuizen, onder den naam van Waalsche Kerken en Weeshuizen, te behouden. Immers werd het hun aldaar vergund zich, bij de uitoefening van de openbare Godsdienst, van hunne eigene Liturgische Geschriften, Symbolische boeken, alsmede cantiquen (of gezangen) te bedienen. Ook in hunne Catechisatiën konden zij van hunne eigene leerboeken aldaar gebruik maken, niettegenstaande hunne Leeraren uit de Publicke Schatkist werden onderhouden. Ik kan derhalve het denkbeeld niet van mij weren, dat deze voor die ongelukkigen zoo nadeelige omkeer van zaken,* het gevolg moet geweest zijn van vijandige berigten door den beruchten van der Stell, ten hunnen aanzien, van hier gezonden. Immers word ik daartoe geleid door hetgeen ik aangeteekend vind in de besluiten der Regeering,* waarin de Gouverneur

* Zie het Besluit van 28 November, 1689.

† Er bestond eene begeerte aan den kant der Bestuurders, om in de Familiën der Hugenoten-uitgewekenen de Fransche taal, zoo spoedig mogelijk, door de Hollandsche te doen vervangen. Het was eene kwestie van tijd; want naar evenredigheid waren de Fransch-sprekenden te klein in getal met die van Hollandsche en Duitsche afkomst vergeleken, om hunne taal lang in eene gemengde bevolking te laten stand grijpen. Theal; manuscript, &c.—Red.

Simon van der Stell bekend maakte "het bekommer-
" lijk nadenken, en de veelvuldige moeijelijkheden hem
" door eenige Fransche gewaande vlugtelingen hier
" gegeven, dewelke, onder den schijn van den geloofs-
" dwang hares Konings te ontgaan, haar, naar dat het
" zich liet aanzien, uit Frankrijk elders heen, en voor-
" namelijk naar Holland hadden begeven, ten einde,
" om onder den dekmantel als ijveraars, ledematen, en
" voorstanders van het Protestantsche geloof, een lui
" en vadzig leven te leiden; en de Edele Compagnie,
" onze Heeren en Meesters, aan eenige van die,
" passagie met hare schepen herwaarts vergund
" hebbende, om dezelve hier bij den landbouw, en het-
" geen verder van hunne industrie zou mogen wezen,
" te erneeren, maar dat zij weinig of geen wijs daarop
" stelden, en dat zij, de goeden niet te na gesproken,
" aan de verwachting, die de Compagnie van haar had,
" niet voldeden," enz. Deze aanteekeningen ademen immers zoo veel hatelijks. De oorzaak, die dezelve deed ter neêr stellen, was zoo onbeduidend, zijnde slechts het bij de Regeering gedane, en niet geheel onbillijke verzoek, om een afzonderlijken Kerkeraad voor hen, die bij elkander woonden, te mogen hebben, en niet aan dien van Stellenbosch, geheel en al uit Hollandsche ingezetenen bestaande, ondergeschikt te blijven. Het karakter en bestier van de Van der Stells (vader en zoon) staan zoo ongunstig in de Kaapsche Geschiedenis wegens verregaande dwingelandij en ongeoorloofde baatzucht te boek. Het gedrag van deze vlugtelingen, daarentegen, als braaf, ijverig, eerlijk en godsdienstig, is zoo algemeen bekend, dat

wij aan deze aantijgingen weinig gewigt kunnen hechten. Daarbij zijn wij van oordeel, dat het bevel, om niet langer in het Fransch te mogen prediken, aanmerkelijk is gewijzigd geworden, daaraan moet worden toegeschreven, dat de gezagvoerders in het Vaderland beter omtrent hen werden onderrigt. Het blijkt toch dat, eerst in het jaar 1724, het prediken in het Fransch, in de Paarlsche Gemeente, waartoe de Kerk van Drakenstein behoorde, in onbruik is geraakt. Maar toen ter tijd zal ook al het meerendeel der hier aangekomene vlugtelingen, van middelbaren leeftijd, zijn afgestorven. En de jongeren onder hen zullen wel de destijds over de geheele volkplanting gesproken wordende Nederduitsche taal, genoegzaam aangeleerd hebben, om de leerreden en andere godsdienstige verrigtingen in die taal te kunnen verstaan. Evenwel is er alle reden te gelooven, dat het prediken in het Fransch ten minste aan Drakenstein,* nog

* Ds. Beck, de nieuwe Predikant, verstond Fransch, maar verrigtte, volgens beschikking van den Raad van zeventien, de openbare eeredienst in het Hollandsch. De ziekentrooster, Paul Roux, echter ging met zijne diensten voor de Hugenoten in de Fransche taal voort. Deze schikking verwekte evenwel ontevredenheid, zoodat de Fransche vlugtelingen een verzoek indienden, ten einde den Eerw. Beck, om de veertien dagen, in hunne taal te doen prediken. In eene memorie daartoe ingezonden, verklaarden zij over de 100 volwassenen uit te maken, van welke niet meer dan vijf-en-twintig genoeg Hollandsch verstonden, om eene preek te volgen. Het getal kinderen was nog grooter. De Raad van Politie beval dit verzoek aan de gunstige overweging van dien van zeventien aan; doch voor er gevolg aan gegeven kon worden, werd Ds. Beck verzocht van Loon te Stellenbosch op te volgen. Theal. Manuscript—History of South Africa.—Red.

ettelijke jaren later heeft geduurd. Immers werd nog in hetzelfde jaar 1724, aan de Gemeente, aldaar, wederom een Franscshe voorlezer door de gezagvoerders in het Vaderland toegestaan, met de bepaling nogtans dat dit voor de toekomst geen gevolg hebben zou. Wij worden te meer genoopt, om het daarvoor te houden, dat de Regeering in Nederland, later, de billijkheid van het door Ds. Simond gedaan verzoek, om een afzonderlijken Kerkeraad voor Drakenstein te willen toestaan, zal hebben ingezien. In 1690* toch werd daartoe werkelijk verlof gegeven, en daarbij tevens aanwijzing gedaan, hoedanig dezelve zou moeten zamengesteld worden.†

Bij al hetgeen wij hier boven ten laste van Van der Stell hebben gezegd, vordert de billijkheid echter niet te verzwijgen, dat buiten-en-behalve aan de Fransche vlugtelingen, bij hunne komst alhier, al datgene te verstrekken, 'twelk de bevelen van den Raad van XVII inhield, immers voor zoo verre (zoo als hij het noemt) met het kranke vermogen der plaatselijke Regeering overeenkomstig was, nog daarenboven door zijnen invloed iets ten hunnen behoeve werd ingezameld. Immers werd er wegens deze begunstiging eene collecte onder 's Compagnies dienaren of

* Leibbrandt zegt in zijne "Rambles through the Archives, enz." dat de Hugenoten van Stellenbosch en Drakenstein, toen ter tijd, naauwelijks genoegzaam in getal waren, om eene kleine Gemeente te vormen. Hun getal bedroeg ongeveer 150 tezamen, toen de Raad zijne missive van den 12den Junij 1690 uitzond. Zie page 55.—Red.

† Brief van de Regeering in Holland, d. 17den November, 1690.

ambtenaren, en de vrije ingezetenen, in geld en vee, gedaan. Dit geschiedde ten nutte der toen reeds aanwezende, en verder nog verwacht wordende behoeftigen. Tevens werd, dus doende, het opzigt over het vee, uit gemelde collecte verkregen, aan Ds. Simond* toevertrouwd, ten einde daaruit degenen te bedeelen en te hulp te komen, die zulks begeerden en aan onderstand behoefte hadden.†

* Van den Eerw. Simond wordt nog gezegd, dat hij eene nieuw berijmde vertaling van de Psalmen in gereedheid had gebragt, welke hij begeerig was aan eene Sijnode der Fransche Kerken te onderwerpen, daar de Hugenoten in Europa er groot belang in stelden. Hij verzocht dien ten gevolge om ontslag, tot smart der lieden te Drakenstein, ten einde, na verkregen verlof, naar Nederland te mogen gaan. De Raad van zeventien stemde er in toe, met voorwaarde, dat hij hier vertoeven zou tot de aankomst van den Eerw. Beck.—Red.

† Zie uitgaande Brieven v. 15den April, 1689.

VI.

DE OPBOUW EN VOLTOOIJING DER EERSTE KERK VAN DE KAAPSTAD.

VOOR de Kaapstad hadden verscheidene Leeraars, de een den ander,* reeds opgevolgd, toen de Eerw. Petrus of Pierre Kalden als zoodanig in 1695 werd aangesteld. Hij was bijzonder bevriend met den toen regeerenden Gouverneur Willem Adriaan van der Stell, zoon van Simon van der Stell. Immers wist hij het bij den Gouverneur zoo ver te brengen, dat, in 1701, de grondslagen van een kerkgebouw werden gelegd,† en wel ter plaatse, waar het nu nog op de Heeren Gracht staat. En even willekeurig als in andere openbare handelingen, ging de Gouverneur

* Sedert Johannes de Voogt hebben wij in 1666 Johannes Petrus Wagtendorp; Adrianus de Voogt (1667); Rudolphus van Meerlandt (1673); Petrus Hulzenaar (1674): Johan Frederick Stumphius (alleen in Mei 1678): Johannes Overneij, die de stichter van de Gemeente Stellenbosch was, (1678). Johannes van Andel (1687); Leonardus Terwolt, (1689); Hercules van Loon (1695).—RED.

† Zie Rambles through the Archives, alwaar gezegd wordt: ten einde dit Godsdienstig werk te bevorderen, de Gouverneur (W. A. van der Stell) dien dag (28 Dec., 1700) den eersten steen gelegd had, terwijl sommige der Raadsheeren zijn voorbeeld volgden. Pag. 152, ed. 1887. Met het bouwen werd in 1701 een begin gemaakt, zie Valentijn Dl. 5., bk. 10, hfd. 1, pag. 2.—RED.

ook hier te werk, om te gelasten, dat, tot bestrijding der kosten, de middelen der Diaconie zouden aangewend worden. Ten minste, zijn gezag was groot genoeg, om de ouderlingen en diakenen zijne begeerte te doen inwilligen ; inzonderheid, dewijl niemand dacht, dat de kosten der bouwing zoo hoog zouden zijn, als zij bij de uitkomst bevonden werden, zijnde er meer dan f30,000* toe noodig geweest.† De Regeering droeg tevens kennis, dat het fonds der Diaconie onder het bestier van den Kerkeraad nu reeds aanzienlijk was. Evenwel was het tot geheel andere einden bijeengebragt.

De wijze waarop deze penningen bijeengebragt waren, was de volgende : eenige goedwillige lieden hadden, van tijd tot tijd, kleine legaten aan de armenkas gemaakt, die door de diakenen op renten waren uitgezet, hetwelk de hoofdsom door den tijd deed aangroeijen. Daarenboven behoefde men al het geld, dat in de zakjes gegeven werd, om aan de armen uit te deelen, zoodat ook hiervan nu en dan iets overschoot. Ook hadden de begrafenisgelden en de penningen, die de diakenen uit de armenbussen, welke in de herbergen en in alle schepen der Maatschappij waren opgehangen, een tamelijk kapitaal opgebragt. ‡

Intusschen is er niet aan te twijfelen, dat, had Van der Stell over de noodzakelijkheid van het daar-

* Zoo wat £2,500.

† Zie Beschr. van de K. de G H., 1st Dl., p. 55.

‡ Beschr. van de K. de G. H., 1 dl., pag. 55.

stellen van een Kerkgebouw aan Bewindhebberen in het Vaderland geschreven, en er ernstig op aangedrongen, om de kosten daarvan uit 's Compagnies kas goed gemaakt te krijgen, zulks hem zeker zou toegestaan zijn geworden. En zoo veel te meer, daar het Kerkgebouw slechts de matige som van Rds 11,000, zegge tusschen de 22,000 tot 25,000 Hollandsche gulden, gekost heeft. Immers vorderde de aangegroeide bevolking der stad gebiedend, dat zij tot het houden van de openbare Godsdienst daarmede voorzien wierd.

Het aanspreken van het fonds der diakonie tot het bouwen der Kerk gaf derhalve niet weinig ongenoegen aan de ledematen, die niet zonder grond meenden, dat de Maatschappij verpligt was, om voor het oprigten van Kerken en Scholen te zorgen, en die te behartigen in de plaatsen, waar zij goedvond volkplantingen aan te leggen. Het morren der ledematen mogt intusschen niet baten ; de Kerk werd uit de diakonie-fondsen opgebouwd, en daarin den 6den Januarij 1704 voor het eerst gepredikt.*

In vergelijking met de Europeesche Kerken was

* In 1678 werd het fondament voor eene Kerk in de Tafelbaai gelegd, doch het werk werd gestaakt. Voor nog een vierendeel van eene eeuw werden de diensten, in een groote zaal, in het kasteel, waargenomen. Doch na verloop van tijd groeiden de armenfondsen aanmerkelijk aan, waarvan £2,200 voor het bouwen der Kerk werden aangewend. De hoeksteen werd door den Gouverneur den 28sten Dec. 1700 gelegd. Bij het einde van 1703 was het gebouw voltooid, behalve den toren. De eerste dienst werd den 6den Januarij 1704 door den Eerw. Petrus Kalden verrigt. Theal,—Manuscript,—History of South Africa, hoofd. XVII.—Red.

het ondertusschen een zeer eenvoudig gebouw, ten naastenbij achtkantig van gedaante, hebbende twee groote vakken. Tegen ieder vak van in de 20 of 30 voeten muurshoogte, waren er twee groote glasramen, die naar gissing tusschen de 20 a 30 voeten hoog waren. Zij had, in het zuiden en noorden, een veel hooger rijzenden en fraai opgaanden gevel; in ieder van welken mede een groote glazen raam was, doch maar half zoo groot als de andere boven, maar beneden met een spinnekop. En verder was er een zeer nette poort van weerszijde, die met dubbele deuren gesloten werd. Zij had hare vier gevels, bijna op de wijze der gewone huizen in Holland opgehaald. Ook zag men er bij de deuren, in het Noorden en Zuiden, twee schoone portalen, tien of twaalf voeten hoog, die rood, en wit, zeer fraai gemarmerd waren. In de Kerk had men vier ronde gewitte pilaren omtrent de dikte van drie voeten middellijns, en ter hoogte van vijf-en-twintig voeten, hare sierlijk gemarmerde Kapiteelen daarbij gerekend. Tegen ieder dezer stond een fraai gestoelte, waaronder dat voor den Gouverneur bestemd,—met zijne vier fraai geslingerde pilasters, om het verhemelte of de kap te dragen,—het allersierlijkste, en in het zuidwesten geplaatst was, en over 'twelk van voren een schoon tapijt lag. De andere stonden in het Noordwesten, Zuidoosten, en in het Noordoosten. Daaronder hadden de Burgerraden er een voor zichzelve, met verlof van den Gouverneur en de diakenen, laten maken. Deze allen waren zeer schoon, en ongemeen net van eikenhout.

In het Westen stond een zeer nette achtkantige Predikstoel op een zwart Ebbenhouten, dikken, fraai geslingerden stijl, vier of vijf voeten hoog, en vijf duimen over het kernies* dik. Deze stoel was op iederen hoek met acht zwarte fraai geslingerde pilasters, waarop een mooije Kap rustte, versierd, behalve dat de stoel en kap overal met Ebbenhouten lijsten omzet waren. Ook was de trap zeer net gemaakt, en de Bijbel lag op een koperen lessenaar, zoo fraai als er zeer weinig gezien werd. Deze stoel was zeer lucht,† alzoo hij overal open was.‡

Ter regterhand van den Predikstoel was het gestoelte der Predikanten en ouderlingen, dat maar gewoon was,§ gelijk aan de andere zijde naar het Noorden dat der Diakenen, buiten 'twelk er, aan weerszijden van den Predikstoel, nog verscheidene andere nette gestoelten waren.

De Kerk was omtrent vijftig treden lang en ook zooveel breed; doch van buiten besloeg zij 173 treden in het rond. De buiten-deuren, die bruin geverwd waren, maakten met hare obelisken mede een zeer schoone vertooning. Aan de Noordoostzijde zag men een sierlijken vierkantigen Toren. Er boven was een fraaije korte spits met eene groote koperen vaan, en van binnen met eene mooije klok versierd. Tevens was de Kerk van binnen en van

* De Kornis of Kroonlijst.—Red.

† Luchtig of open, waardoor de lucht spelen kan.—Red.

‡ Zie Valentijn Dl. 5, Bk. 10, Hfd. 1, page 3, etz.—Red.

§ Oorspronkelijk *gemeen* in den zin van *gewoon*.—Red.

buiten zeer net gewit. De toren nu was omtrent twintig voet in het vierkant, en zeventig of tachtig voet, naar gissing, hoog. Van buiten was er een muur van zeven voet hoog, naar de zijde van het slavenhuis, rondom het Kerkhof,—dien men om de Kerk had opgetrokken, hoewel die van voren slechts vier voet hoog, en 106 lang was.

Met de bouwing dezer Kerk nam nu ook de gewoonte eenen aanvang om de randen met de wapenborden van de afgestorvene Gouverneurs, en andere hooge ambtenaren en krijgsbevelhebbers te behangen en op te sieren, instede van door het onderdrukken, en tegengaan dier ijdele praalzucht, het gebouw in al zijne eenvoudigheid te laten. En, zoo doende, de aandacht der toehoorders, bij de uitoefening van de openbare Godsdienst, zoo min mogelijk van de onzienlijke dingen af te trekken en aanleiding te geven, dat zij zich op zulke onbeduidende voorwerpen vestigde. Ook de grond binnen de Kerk werd tot graven verdeeld, en verkocht aan hen, die zulks verlangden, onder bepaling van de noodige veiligheidsmaatregelen betrekkelijk het uitmetselen, onderhouden, openen en sluiten van dezelve. Deze beide berispelijke, misschien wel onchristelijke gewoonten, kunnen zeker niet anders dan ten hoogste worden afgekeurd. En ware Van der Stell zijne minderen omtrent het een en ander met een goed voorbeeld voorgegaan, hetgeen toch hier te lande des te eerder geschieden kon, waar geene verouderde gewoonten hun in den weg stonden, of hij die te bestrijden had, dan ware deze handelwijze hier

niet nagevolgd geworden. Had hij voor zich en de zijnen, in stede van binnen de Kerkmuren, elders buiten dezelve, eene eeuwige rustplaats gekozen, deze voor de dooden geen voordeelige, en voor de levenden altijd schadelijke, uit de duistere bijgeloovige tijden herkomstige Europeesche handeling, zou toen ter tijd welligt niet in zwang zijn gekomen. Maar helaas ! zij strookte te veel met 's mans denkbeelden van luister, waaraan hij meende dat der afgestorvenen nagedachtenis zulk klatergoud konde ontleenen.

VII.

HET GEDRAG DER PREDIKANTEN KALDEN EN LE BOUCQ.

En zoo had dan de Wel-Eerw. heer Kalden, met de voltooijing dezer Kerk, een zijner vurigste wenschen vervuld gekregen. Doch kortstondig mogt hij zich daarover verblijden. Tevens had hij zich door al te gereed de begeerten van den Gouverneur, ten aanzien van het Diakonie-fonds, te helpen bevorderen, de ongunstige gezindheid der Gemeente, welke reeds uit andere oorzaken tegen hem gekoesterd werd, aanmerkelijk doen toenemen en vermeerderen. Het gevolg van het een en ander was, dat de Eerw. Kalden een der personen was tegen wien met den Gouverneur Willem Adriaan Van der Stell, in het jaar 1705, door een aantal geachte burgers van dit land, bij de Hooge Indische Regeering te Batavia, ernstige klagten werden ingebragt. Voor zoo verre zij dezen leeraar betroffen, bestonden zij hoofdzakelijk hierin, dat hij de openbare godsdienst niet getrouw waarnam, maar veeltijds uit de stad zijn vermaak nam, wanneer hij had behooren te prediken. Tevens, dat zoo dikwijls Van der Stell zich op zijn sedert berucht geworden landgoed, Vergelegen, bevond, van Kalden ook op zijne in die nabijheid gelegen plaats, Zandvliet, den tijd doorbragt. Alsmede, dat hij

eigendunkelijk, en, zonder genoegzame reden, het bevestigen van huwelijken, waartoe dag en uur bepaald waren, en alles zich in gereedheid bevond, tot zoodanigen tijd verschoof, als hem goed dacht. Verder, dat hij in stede van huisbezoek naar behooren te verrigten, de ledematen tot het bijwonen van het Avondmaal door den koster liet uitnoodigen. Ook dat hij zich in het algemeen met zaken, zijn ambt niet passende, te veel bezig hield, en, dat ofschoon de Governeur van dit alles genoegzaam kennis droeg, hij zich daaraan niet gelegen liet liggen. Deze klagten werden in het volgende jaar, bij de komst van de retourvloot van Batavia alhier, ook naar Holland verzonden, om daar voor de Hooge Magten der Maatschappij te worden gelegd. En het is uit de geschiedenis der Kolonie bekend, hoe VAN DER STELL, toen hem dit ter oore kwam, tegen degenen heeft gewoed, die hij meende de opstokers en aanhitsers van dezen stouten stap te zijn geweest. Bekend, wat al kwellingen, en onderdrukkingen en geweldenarij hij tegen de menschen zich veroorloofde ; ja, ook niet heeft ontzien, om eenigen van hier naar Holland, anderen naar Batavia te verzenden. Dan, hierdoor werden de gemoederen geenszins tot bedaren gebragt. En hoe de Gouverneur zich ook al beijverde, om de door zeer laakbare middelen magtig geworden verklaringen van zijn gehouden gedrag en gevoerde bestier, alhier gunstig te doen blijken-, in het Vaderland echter zag men door al dien mist en nevelen heen. Immers werd het, na een onpartijdig onderzoek, bevonden, dat beiden

onverantwoordelijk waren geweest, en werden nog voor het einde van het zelfde jaar 1706 Van der Stell, benevens zijne gewezen handlangers, en ook de Eerw. Kalden, naar het Vaderland ontboden, en van hunne betrekkingen ontslagen.* Wijders werd voor de daardoor open gevallene Predikants-plaats Engelbertus Franciscus le Boucq benoemd.† Zoo doende, waande men, dat het kwaad weêr met wortel en tak zou uitgeroeid worden, en de vrede ook in de Kerk hersteld.

Het tegendeel bleek intusschen het geval te zijn want de Wel-Eerw. le Boucq had zich weldra aan de zijden der ontevredene burgers geschaard, in plaats van mede te werken tot herstel der te voren ontstane misnoegdheid. In den morgen van Zondag den 28sten Augustus 1707 werd de Gemeente van de Kaapstad verrast door eene preek, die veel opspraak verwekte. Hij had tot tekst gekozen het 1ste vers van Spreuken 29, en had vooraf de twee laatste verzen uit Psalm 149 laten zingen. De verklaring van den tekst werd toegepast ten gunste van de burgers, die niet lang geleden voor

* Zie schriftelijken last van den Raad van 17, geteekend Amsterdam den 30sten Oct., 1706.

† Bij le Boucq's aankomst werd de Wel-Eerw. Beck naar Stellenbosch verplaatst. Le Boucq was oorspronkelijk tot Predikant van Drakenstein benoemd, doch toen hij vernam dat er noch Kerk noch Pastorie was, weigerde hij het werk te verrigten. De Regeering besloot daarop de Eerwaarden Beck en le Boucq de diensten al om den anderen Zondag te doen waarnemen. Kort daarna schikten zij het echter onder elkander, zoo dat de laatste al de diensten in de stad, en de eerste dezelve nu en dan te Drakenstein, zouden waarnemen.—Red.

vrijheid gestreden hadden, doch was tegen den Gouverneur, die zijn nek zou verhard hebben. De onlangs gekozene ouderling Abraham Poulle, die in de dienst der Regeering was, en de burger Jan Oberholster, der Regeering gunstig gezind, tot diaken verkoren, werden door hem, bij het einde der dienst van hunne betrekkingen vervallen verklaard.

De opschudding daardoor veroorzaakt was zeer groot. Eene vrouw was onder de dienst flaauw gevallen, en werd uit de kerk naar het Hospitaal vervoerd. De leden van den Raad vergaderden terstond, en rigtten, na beraad, een verzoek tot le Boucq om geene dienst in den namiddag te houden. Den volgenden morgen werd door den Predikant een brief naar den Raad gezonden, waarin hij beweerde, als Leeraar, het regt te hebben ouderlingen en diakenen af te zetten, zonder opgave van redenen, terwijl hij tegen de bemoeijingen der Regeering in geestelijke zaken protesteerde. Na nog een brief geschreven te hebben, volgens welken hij weigerde te prediken, totdat de Raad hem gelijk gegeven zal hebben, werd hij geschorst en van zijn salaris beroofd. De Wel-Eerw. Beck nam vervolgens de dienst waar, terwijl door onderlinge schikking die te Stellenbosch en Drakenstein* met de hulp van Kalden werd verrigt.

* Nadat de ziekentrooster van deze plaats naar de stad verplaatst was, werd de hr. Hermanus Bosman, van het schip *Overrijp*, den 8sten Junij 1707, voor deze betrekking door den Raad gekozen. Deze verrigtte de dienst in het Hollandsch, en de hr. Paul Roux in het Fransch, aan de huizen der boeren te Drakenstein, behalve wanneer de Eerw. Beck van Stellenbosch overkwaam.—Red.

Eindelijk besloot de Raad van Politie den 17den Januarij 1708, nadat le Boucq ook met Kalden in twist geraakt was, hem met het eerste schip naar Batavia terug te zenden. Men meende immers dat er, zoolang deze twistzieke man alhier bleef, geen vrede of eensgezindheid kon verwacht worden. Het was echter niet voor den 13den der volgende maand September, dat aan dit besluit gevolg gegeven werd.

VIII.

SCHRIFTELIJKE BEPALINGEN AANGAANDE KERKELIJKE ZAKEN.

Met den Gouverneur-Generaal van Hoorn, den 10den Januarij 1710 aangekomen, bevond zich ook alhier de Predikant Marens,* misschien wel als passagier aan boord van de retourvloot naar het Vaderland. Deze had aan den Gouverneur, met daarop ingewonnen consideratiën van den in de stad dienstdoenden predikant Johannes Godefredus D'Ailly, berigt gegeven van zekere aan hem artikelswijze medegedeelde gedachten. Ten gevolge daarvan werd er meer regelmatigheid ingevoerd aangaande de behandeling van Kerkelijke zaken, waaromtrent tot nog toe geene vaste schriftelijke bepalingen,—slechts aangenomene gewoonten,—hadden bestaan.

Deze bepalingen kwamen hierop neder.

Iedere week, of om de viertien dagen zou er Kerkeraad gehouden worden,† niet alleen om de Kerkelijke

* In het Dagverhaal van 1710 lezen wij: "Bij een subit overval onze Eerw. Predikant Johannes Godefroy D'Ailly deeze morgen overgekomen, zoo is de Eerw. Predikant Johannes Maarens, die juist bij geval in de Kerk was ter Kansel getreden, en heeft deze voormiddag een heerlijke predikatie uit 1 Tim. 3 : 16 gedaan: na den middag zijn Eerw. den Predikdienst ook weder waargenomen, en voor de Gemeente gepreekt."—Hij was met de retourvloot alhier aangekomen.—Red.

† Na voorafgegaan Klokkengelui tot ieders narigt.

zaken te behandelen, maar ook om verzoekers en klagers te hooren (Art. 1).

Men had gedurende de jaren 1705 en 1706 slechts vijfmaal Kerkvergadering gehouden. Bij zijne komst alhier in 1708 had Ds. D'Ailly dadelijk het gebruik ingevoerd van die geregeld om de maand te houden; als ook buitengewone vergaderingen, wanneer er om verzocht werd.

Er werd nu, volgens Art. 2 bepaald, dat van het verhandelde behoorlijk aanteekening in een Notulenboek zou gedaan worden, en, na resumptie in de daarop volgende vergadering door al de leden onderteekend. Men wilde alzoo van de gepasseerde zaken kennis dragen, ten einde zich in gelijke voorvallen daarnaar te kunnen gedragen.

Het inschrijven was ook te voren geschied, maar de aanteekening was sedert 1705 nagelaten. De rekening der Diakonie moest zoo worden ingerigt, dat daarvan een compendium, zoo wel aan de Regeering, als den Kerkeraad zou werden overgeleverd. In het resolutieboek moest tevens aanteekening gehouden worden van den aangroei, of de vermeerdering van der armen middelen.*

De rekening der Diakonie geschiedde in de volle vergadering van den Kerkeraad, ter presentie van den Commissaris Politiek. Daarvan werd toen een compendium overgeleverd aan de Politieke Regeering alhier, maar niet aan den Kerkeraad; dewijl al de rekeningboeken bij den Kerkeraad zelven bleven berusten.†

* D'Ailly. † D'Ailly.

Toen er voorgesteld werd, hoe noodzakelijk het was eenen Kerkmeester te hebben, die de ornamenten in bewaring moest houden, en rapport doen aangaande de reparatie, en het schoon maken der Kerk, bewerkte de Gouverneur van Hoorn, dat de Kerkmeester toen zou zijn de Commissaris Politiek. Tevens werd bepaald, dat de Gouverneur en Raden van Politie nog een burger ter bekwamer tijd toevoegen zou. Daartoe werd meteen verkoren de burger ouderling in der tijd, die met communicatie en onderling overleg, en onder des eersten toezigt, de noodige behandeling der Kerkbehoeften, en graven, als anders had; doch alles onder het Hoog gezag van den Gouverneur.

Dewijl de Kerk alhier (art. 4) uit de kas der armen werd opgebouwd, zoo waren de diakenen ook Kerkmeesters, die zoo van de inkomsten als van de onkosten der Kerk moesten rekening houden. Ook geschiedde er geene reparatie van belang dan na voorgaande resolutie in den vollen Kerkeraad.*

De Kerkeraad moest voortaan in de Kerk zitting houden, totdat er eene Consistorie gebouwd werd, en alsdan daarin, en niet in des Predikanten huis.

D'Ailly had (art. 5) van de bij zijne komst bestaande gewoonte niet willen afgaan, om door het invoeren van nieuwigheden de gemoederen, die toen genoeg verwijderd waren, nog meer te vervreemden.†

Het voorstel dat de drie Kerken van de Kaap, Stellenbosch en Drakenstein, als onder een

* D'Ailly.

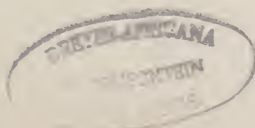
† D'Ailly, art. 5.

Gouvernement staande, met elkander correspondentie zouden houden, werd, onder de bestaande omstandigheden van de Kolonie, tot nadere order van de 17* gelaten. Het werd gedaan, naardemaal zaken van belang in de eene of andere konden voorvallen, die een Predikant in verlegenheid zouden brengen, en het derhalve noodig was, dat er jaarlijks, bij wijze van Classis, eenige bijeenkomsten van alle drie werden gehouden, en wel in de Kaapstad, als hoofdplaats. De gansche Kerkeraad alhier kon er lid van zijn ; en van de twee buiten-Kerken, naar de wijze van alle klassen in Holland, de Predikant en ouderling. Daartoe konden acht, of viertien dagen voor ieder Avondmaal worden besteed, bijzonder om zaken van twist af te doen, en, zoo mogelijk, tweemaal 's jaars, naar de gewoonte der meeste Vaderlandsche Classen. Alhoewel zulks als een nuttig en stichtelijk werk door van Hoorn werd beschouwd, bleef het voor als nog verschoven. De drie kerken zouden dus ieder op zichzelve staan.

In Art. 6 werd het gevoelen van D'Ailly gevolgd, die meende, dat het gansch niet raadzaam wezen zou, dat de voorgestelde bijeenkomsten hier plaats hadden, alvorens daarover aan de Eerw. Classis in het Vaderland werd geschreven. Hij meende te weten, dat het met het gevoelen der Eerw. broederen aldaar strijden zou, behalve dat het ook zou te duchten staan, dat deze zaak tot nieuwe twist en verwijdering, alhier, zou aanleiding geven.†

* Raad van Zeventien.—Red.

† D'Ailly.

Op het stuk van de Kerken-orde meende Ds. Marens, dat men die van Batavia hier volgen moest, zeggende: dat de Kerken-orde zoo noodzakelijk was als de Kerk zelve. Doch hierop werd bepaald, dat men het gevoelen, of besluit van den Raad van Zeventien zou verzoeken naar welke Kerken-orde—die van het Vaderland, of van Batavia—de zaken hier zouden behandeld worden, alzoo eene bepaling hieromtrent tot ruste der Kaapsche Kerk noodzakelijk was. (Art. 7.) Ds. D'Ailly was echter van gevoelen, dat de Kerken-orde genoegzaam was na te lezen, en de *acta* en *postacta* van de Synode van Dordrecht, en dat men in bijzondere voorvallen de Eerw. ambtsbroederen wel om raad zou kunnen verzoeken.

Aangaande* het opzeggen van de Catechismus-vragen, des Zondags, na den middag, begreep men, dat zulks alleen door een Europeesch kind voor den Predikstoel, bij beurten, moest worden beantwoord. En dat de andere kinderen, zoo Europeaansch, als slaven, ook moesten gevraagd worden door den Voorlezer, als hij begon voor te lezen, gelijk op Batavia. Het moest alhier voortaan op de gevoegelijkste en stichtelijkste wijze worden gedaan. (Art. 8.) Hiermede vereenigde zich D'Ailly "zoo maar het opzeggen van de vragen voor den voorlezer (door nalatigheid van de ouders) niet in verval mogt komen." Het werd als billijk erkend, dat de kinderen in die Kerk (van de Gemeente) waaronder hunne ouders woonden, gedoopt werden, ten einde liefde te voeden, en wanorde en

* D'Ailly.

misnoegen voor te komen, tenzij iemand door toeval, of anderzins, een andere keuze deed ; doch alsdan altijd met consent van den Predikant, onder wiens ressort de ouders behoorden. Van Hoorn begreep echter dat—"dewijl de vorige Kaapsche opvoeding hieromtrent nog niet geheel uitgedoofd scheen, dat de tijd ten beste voort zal ophelderen"—men de zaak op den ouden voet moest laten, en aan ieder vrije keuze, onverminderd de ordentelijkheid (ordelijkheid) der Kerk omtrent malkanderen. Het zou blijven, tot hieromtrent, gelijk mede uit de vorige stelling onder Art. 6, de nadere order der Heeren Meesters tot een rigtsnoer kon dienen. Daarmede vereenigde zich ook D'Ailly, zeggende: dat de afkeerigheid van sommige menschen (tot hun Predikant) zoo groot was, dat zij liever hunne kinderen ongedoopt zouden laten, als zij daaromtrent hunne keuze niet hadden. Hij had dit ondervonden in het waarnemen van de dienst te Drakenstein, alwaar hij in twee dagen, van Zaturdag tot Zondag, dertien kinderen te doopen had, onder welke er sommige van vijf of zes maanden oud waren.*

Het houden van een boek der gedoopten, met vermelding, wanneer zulks was geschied, en van de personen, die daarbij als getuigen hadden gestaan, was reeds hier steeds in gebruik geweest, en werd nog gebruikt.† Daaruit kon ook blijken op wat tijd zij der Gemeente met attestaten of belijdenis waren toegedaan. (Art. 10).

Dat de Scholarchen (schoolopzieners) ter hand-

* D'Ailly. † D'Ailly.

having van het gezag der Regeering, zoowel als om goede orde en onderwijs te beoogen, naar het voorbeeld op Batavia in gebruik, bestaan zouden uit een der leden van den Raad, den Predikant,* en den Burger-ouderling, werd nu voor vast bepaald. (Art. 11). Dit scheen reeds vroeger door de Gemeente te zijn aangenomen; want D'Ailly bemerkte hierop "de Scholarchen hier ter plaatse (naar mij onderrigt is) zijn, *ex ipso officio*, de twee personen van het Gouvernement en de Predikant."†

Men begreep ook te regt, dat het noodzakelijk was, dat alle Kerkelijke boeken en papieren, omdat er nog geen Consistorie gebouwd was, in een of twee kassen in de Kerk bewaard, en niet in particuliere huizen overgebragt en behandeld werden. Zelf bepaalde van Hoorn, op vertooning van den Commissaris Politiek, dat de aanteekeningen in de Kerk zelve moesten gemaakt worden, zonder dat dezelve buiten de Kerk zouden mogen slingeren. (Art. 12.)‡

Verder werd te dien aanzien mede te verstaan gegeven, dat de inkomsten en uitgaven van de Kaapsche Kerk, en derzelver geregtigheden, niet meer zouden behandeld, vermengd, en bestierd worden onder de middelen van en door de Diakonie, maar alleen door den nu aangestelden Kerkmeester en een Burger-ouderling in der tijd.

* Deze plaats is eenigermate duister: misschien is de meening, dat de Scholarchen moesten bestaan uit een lid van den Raad, den Ouderling, die Gouvernements-ambtenaar was, en den Predikant; waarbij nu werd bijgevoegd de *Burger-Ouderling*.

† D'Ailly.

‡ Geene bemerking van D'Ailly.

IX.

VERDERE TOESTAND DER GEMEENTEN, BENEVENS DE OPRIGTING VAN DIE VAN ZWARTLAND EN TULBAGH.

In het Kerkelijke ging het nu op bevredigende wijze voort. De Wel-Eerw. D'Ailly bleef als eerste Predikant van de Kaapstad. De opziener der School, de Eerw. Lambertus Slicher, was geordende Predikant, doch als onderwijzer werkzaam, totdat hij naderhand op verzoek van den Raad van Politie, en met toestemming der bestierders, in de Kerk begon te assisteeren. Zijne eerste dienst werd den 15den Junij 1721 gehouden, terwijl hij voortging met zijn werk als hoofd der School. In Februarij 1723 werd hij formeel als tweede Predikant van de Kaapstad bevestigd.* En het was in het jaar 1720, toen eenige lieden eene subscriptie openden voor den aankoop van een orgel, ten gebruike der Kerke, alzoo van Leeraren voorzien.

In 1717 werd er een begin gemaakt met het bouwen eener Kerk te Drakenstein.† De Wel-Eerw. Petrus

* Zie notulen des Kerkeraads van de Kaapstad d.d. 1 Maart 1723.—Red.

† Te Drakenstein werd de dienst somwijlen in eene der voorkamers van eene boerenwoning verrigt; somtijds in eene groote schuur, toen er nog geen Kerkgebouw was. Er was een Fransche Predikant, bijgestaan door een Franschen Zieken-

Van Aken door de Bestuurders als leeraar aldaar benoemd, kwam alhier in de maand Augustus van het jaar 1714 aan, en nam het werk daar ter plaatse terstond waar.* Het gebouw was in 1720 voltooid. En toen nu de Ziekentrooster Paul Roux gestorven was, werd op verzoek van den Kerkeraad aan den Politieken Raad gevraagd, om een anderen Franschen ziekentrooster in zijne plaats aan te stellen, dewijl er nog zoo wat 25 a 26 oude lieden waren, die het Hollandsch niet verstonden. De uitslag hieromtrent was echter, na ingewonnen raad van de Bestuurders, ongunstig.

Te Stellenbosch, alwaar de WelEerw. Henricus Beck† Predikant was, werd mede een begin gemaakt met het bouwen eener Kerk. terwijl het vorige gebouw was afgebrand. De Kerkeraad van de

trooster. In 1700 werd voor het eerst een Ziekentrooster en Schoolmeester voor het Hollandsche gedeelte der Gemeente benoemd, dat te voren verwaarloosd was. Een bekwame en ijverige man, genaamd Jacobus de Groot, van Indië naar Europa terug keerende, werd voor dat doel alhier aangehouden. Theal, manuscript enz.—Red.

* De fondsen werden gevonden uit een legaat van £208. 6s. 8d. daartoe nagelaten door Henning Huising, £314. 8s. 6d. bij den Gouverneur gelaten door lieden van de vloot onder den Gouverneur-Generaal van Hoorn, £698. 12s. 2d. door den Kerkeraad van de Kaapstad geleend, en £715. 12s. 6d., gedeeltelijk door speciale collecten bijeengebragt, en gedeeltelijk door gebruik te maken van het armenfonds. Theal—manuscript—History of South Africa—hfd. XIX.—Red.

† Ds. Beck kwam alhier in April 1702 aan, en werd eenige weken later te Drakenstein bevestigd; doch volgde den Eerw. van Loon, die den 27sten Januarij 1704, zijne hand aan zijn leven geslagen had, te Stellenbosch op—Red.

Kaapstad gaf daaatoe een leening,* en met behulp van het armen fonds, alsmede door speciale collecten, werden de kosten bestreden. Tevens wordt gewaagd van eene loterij, waartoe verlof van de Bestuurders werd verkregen.

In het dagverhaal, waarin van een der jaren van de administratie van den godvruchtigen Gouverneur Mauritz Pasques de Chavonnes, die van 1714 tot 1721 het bewind over de Kolonie voerde, en ook invloed over de leiding van Kerkelijke zaken uitoefende, gewaagd wordt, treft men dit gedenkwaardig vers aan :—

" Gelukkig is hij die zijn tijd
In stille rust en weldoen slijt,
Die al hetgeen de Hemel geeft
Nooit in zijn hart misprezen heeft."

Na het overlijden van den WelEerw. D'Ailly, den eersten Predikant van de Kaapstad, werd, na vooraf gegane schikkingen,† de WelEerw. François le Sueur als tweede leeraar door de Bestuurders uitgezonden.

* De Kaapstadsche Kerkeraad kon toen over eene som van £9,300 beschikken.—Red.

† In 1724 stierf van Aken. Er ontstond eene vacature van eenige maanden, toen de Politieke Raad eindelijk besloot den Eerw. Slicher naar Drakenstein te zenden, en de Kaapstad aan de zorg van Ds. Ailly toe te vertrouwen, totdat er een ander Predikant zou zijn aangesteld. De Eerw. Slicher nam de herdelijke zorge dier Gemeente op zich den 15den Julij 1725. Vroeg in het volgende jaar werd echter Ds. Ailly ongesteld en stierf in Junij, toen Ds. Beck naar de stad verplaatst werd, terwijl Ds. Slicher bevel kreeg de diensten bij gelegenheid te Stellenbosch waar te nemen. Gedurende drie jaren bleven de zaken alzoo. Zie Theal—Manuscript—History of the Cape.

Hij nam de dienst voor het eerst alhier waar op den 16den October 1729. In 1732 kwam Ds. Hendrik Kock uit Europa aan, die van wege Slichers dood* de plaats van tweeden Predikant van de Kaapstad innam. Met de komst van den Wel-Eerw. Willem van Gendt, in December 1738, werd Stellenbosch hem als standplaats aangewezen. In verband met de reeds opgerigte Gemeenten waren scholen daargesteld, schoon de opvoeding der kinderen anders overal verwaarloosd werd, en het moeijelijk was geschikte onderwijzers te bekomen. Bij het raadplegen van den Gouverneur Gustaaf Willem van Imhoff, in 1743 alhier gearriveerd, met de leeraren le Sueur en van Gendt, bevalen dezen aan, dat er meer Kerken en Scholen zouden opgerigt worden. De Europeesche bevolking telde toen ongeveer 4,000 Kolonisten, en zoo wat 1,500 bedienden der Compagnie met hunne familien.

Na die van de Kaapstad, Stellenbosch en de Paarl,† zijn de Gemeenten van Zwartland en Tulbagh

* Ds. le Sueur kreeg toen instructie provisioneel te Drakenstein en Stellenbosch te ageeren. Hij keerde naar de stad in April 1731 terug, na de aankomst van den Eerw. Johan Wilhelm Hartzogenrath, die als predikant van Drakenstein was aangesteld —idem—Red.

† In Januarij 1743 kwam Gustaaf Willem van Imhoff, Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Indië, op weg naar Batavia, hieraan. Hij ging op eene korte inspectie-reize in het land uit, en vond den toestand der buitenlieden niet bevredigend. De eenige Gemeenten in de Kolonie waren te Kaapstad, Stellenbosch en Drakenstein. Zij waren allen van Predikanten voorzien, terwijl de Eerw. Willem van Gendt in Dec. 1738 te Stellenbosch geplaatst werd. In iedere Gemeente waren scholen, maar overal elders was de opvoeding der kinderen grootelijks verwaarloosd. Theal: Manuscript—Hist. of the Cape, &c., XXI.

de oudsten in deze volkplanting. Beide laatstgenoemde werden ten jare 1745 gesticht, toen de toeneming der bevolking, en het meer en meer uitbreiden der grenzen dit noodzakelijk hadden gemaakt. Meer onmiddelijk is zulks het gevolg geweest eener door den Gouverneur Swellengrebel* in 1744 gedane binnenlandsche reize. Daarbij overtuigde hij zich van de noodzakelijkheid van het stichten dier Kerken, dewijl de bewoners dier streken te ver verwijderd waren van de toen reeds bestaande plaatsen van de openbare godsdienst, om die geregeld te kunnen bijwonen. Dien tengevolge verachterden zij meer en meer in de kennis daarvan, en werd ook de opvoeding der kinderen verwaarloosd, waardoor de onbeschaafdheid in dezelve hand over hand toenam.

In de verwijderde en al te ver van de Kerken gelegene streken, ging de naastbijwonende Predikant, van tijd tot tijd, de aldaar wonende landlieden stichten, en dan tevens die kinderen, die het bondzegel nog niet ontvangen hadden, doopen, of het Avondmaal bedienen. De Leeraar werd daartoe gewoonlijk door een' der meest gegoede, en van de ruimste woning voorziene ingezetenen, kosteloos afgehaald, en ten zijnent gehuisvest. De woning werd dan tot het houden van de Godsdienst gebezigd. Aan blijken van gastvrijheid ontbrak het, bij eene gelegenheid als deze,

* Ten gevolge der instructiën van den Gouverneur Generaal van Neêrlands Indië Imhoff, die tijdens Swellengrebels regeering als Gouverneur op weg naar Batavia alhier was aangekomen, en als Gouverneur Generaal in der tijd plegtig geinstallerd.—RED.

niet. De werf van zoodanig eene boerenplaats, of hoeve, vertoonde alsdan een klein kamp door de menigte van wagens, welke aan de eigenaren er van met hunne huisgezinnen, voor de weinige dagen aldaar doorgebragt, ter woning verstrekten. Immers was er onder hen gewoonlijk een aantal ledematen, die de Godsdienst kwamen bijwonen, en daartoe dagen ver hadden moeten reizen. Deze gewoonte houdt ook nog heden in de afgelegene distrikten stand, ofschoon, in lateren tijd, eenige reizende handelaren van zoodanige bijeenkomsten der buitenlieden begonnen zijn gebruik te maken. Zij deden zich aldaar vinden, om hunne koopwaren aan de vergaderde menigte te verhandelen. Dien ten gevolge zag men weleens in de nieuwspapieren alles behalve stichtelijke advertenties, namelijk, dat deze of gene, bij gelegenheid van het houden van het Heilig Avondmaal, daar ter plaatse zou zorgen, dat hij zich tot gerijf van gegadigden met zijn handelsvoorraad, op zoodanige plaats, zou laten vinden.

Aan het een en ander meende Swellengrebel zou werkelijk worden te gemoet gekomen, wanneer voor het land van Waveren, thans Tulbagh geheeten, benevens Zwartland, afzonderlijke Gemeenten werden opgerigt, en voor ieder er van op geschikte plaatsen eene Kerk werd gebouwd. Tot het bepalen der grensscheidingen van deze nieuwe Gemeenten begreep de Gouverneur, dat het ten meesten genoegen van alle belanghebbenden geschieden zou, wanneer het met gemeen overleg der Regeering, en der

toen reeds bestaande Kerkeraden geschiedde. Hij liet daartoe eene algemeene Kerkvergadering schriftelijk aankondigen, welke hare zitting den 30sten Augustus, 1745, aan de Kaapstad hield. Zij was de eerste in deze volkplanting gehouden, waarvan wij gewag gemaakt vinden.*

In dezelve hadden zitting een door de Regeering benoemde Commissaris Politiek, een Predikant, benevens twee ouderlingen en vier diakenen voor de Kaapstad; een Predikant en een ouderling voor Drakenstein; een ouderling en een diaken voor Stellenbosch; een Predikant en ouderling voor het land van Waveren, en een Predikant en ouderling voor Zwartland. Van Stellenbosch echter was er geen Predikant tegenwoordig, uit hoofde van de toen bestaande vacature aldaar.†

Het hoofddoel dezer Vergardering was derhalve het ontwerpen van een Reglement, om te bepalen welke Distrikten, zoo onder de twee op te rigten, als de overige reeds bestaande zouden, behooren. Het kwam toen "onder wijzer oordeel van den Governeur en den Politieken Raad," dat de navolgende streken sorteeren zullen, als:—

I. Alle de aan dezen kant van de Kuilsrivier liggende plaatsen tot aan de Mosselbanks-

* In 1759 werden de Jaarlijksche Vergaderingen der gecombineerde Kerk-Vergaderingen, op bevel van den Politieken Raad, gestaakt. De Raad was van gevoelen, dat deze bijeenkomsten van weinig nut waren, en de reiskosten der Predikanten en ouderlingen te groot, om door de Gemeenten gedragen te worden.—Red.

† Zie Memorien en rapporten, dl. 1745—47.—Red.

rivier, de Koeberg, en de Blaauwe Berg,—tot de Kerk van de Kaapstad.

II. De Klapmuts, Joostenberg, de geheele Simonsberg; verder geheel Hottentot's Holland, en over dit gebergte tot daar de Rivier Zonder End in de Breederivier loopt,—tot de Kerk van Stellenbosch.

III. De geheele Franschhoek tot aan de Simon's-vallei, en zoo vervolgens, de geheele Paarl om, tot aan den hoek van den Grooten Paardenberg, en wijders van Burgersdrift tot aan de Koopmansrivier, en dat met inbegrip van de geheele Wagenmakersvallei,—tot de Kerk van Drakenstein.*

IV. Van de Koopmansrivier tot beneden den onderkant van de Bergrivier, de Piketbergen, de Olifantsrivier, en over het gebergte tot geheel beneden aan den Mosselbaai, zoo verre de jurisdictie van de Compagnie toen strekte,—zou behooren tot de Kerk van het land van Waveren.†

V. Eindelijk de Groote en Kleine Paardenberg, Riebeekskasteel, het Zwartland tot aan de St. Helena Baai, en voorts al wat binnen den onder-kant van de Bergrivier ligt, tot aan het Kaapsch distrikt, waaronder ook de Groenekloof gerekend werd,—tot de Kerk van Zwartland.

* Later de Paarl.—Red.

† Later Tulbagh.—Red.

X.

DE CLASSICALE OF GECOMBINEERDE KERKVERGADERINGEN, BENEVENS DE ZAAK VAN DS. KLOPPENBURGH.

Men besloot,—maar ook nog onder inwachting der goedkeuring van het Politieke Gouvernement,—om jaarlijks, en wel op den derden Maandag van de maand Januarij, in ieder jaar, eene Classicale Vergadering te houden. Daarin zouden dan de voorkomende kerkelijke zaken naar behooren behandeld worden, hetgeen van zeer groote noodzaklijkheid werd geacht. Het verhandelde in deze vergadering droeg meer de duidelijke blijken, dat de vaderen er niets met het Christendom strijdig in vonden, om de Politieke magt overal in te erkennen, en nimmer het denkbeeld hebben gekoesterd, dat de Kerk geheel onafhankelijk van den staat zijn moest.*

* De vaderen hielden zich toen, met het oog op de tijdsomstandigheden, streng aan de letter van art. 36 der Nederlandsche Geloofsbelijdenis, alwaar van de Burgerlijke overheid gezegd wordt : niet alleen acht te nemen en te waken over de Politie, maar ook de hand te houden aan de Heilige Kerkendienst. Tegenwoordig echter kan men met Van Toorenenberg in zijne Bijdragen zeggen : het is eene andere vraag of onze geloofsbelijdenis. . . . . niet in strijd met hare eigene beginselen en leeringen van het wezen der Kerk en hare onafhankelijkheid in eigen kring, te veel aan den sterken arm des gewelds opdraagt, door van hem de instandhouding van de Kerk en hare leer en zelfs de uitroeijing der ketters te begeeren.—Red.

De goedkeuring der Regeering op hare verrigtingen verkregen zijnde, werd er eene dergelijke tweede Vergadering, den 15 of 17den Januarij des volgenden jaars (1747), gehouden. Daarin werd onder anderen besloten, dat aan de Classis van Amsterdam van de gemaakte bepalingen zou worden kennis gegeven. Tevens, dat de leden zitting naar ouderdom zouden nemen, gelijk in de meeste classicale vergaderingen van Holland plaats vond, en alleen de Predikanten en ouderlingen, zonder de diakenen, daarvan leden zouden zijn. Vervolgens, dat de ouderlingen zitting hebben zouden naar den rang van den Predikant, tot wien ieder van hen behoorde. Voorts nog, behalve de waarneming van het Presidium, het Scribaat, het in rondvraag zenden der notulen aan de onderscheidene Kerkeraden, de censuurvonnissen, het doopen der kinderen van ledematen behoorende tot nieuwe Parochiën. Deze bijzonderheden kwamen allen zakelijk overeen met hetgeen desaangaande reeds in het Vaderland gevolgd werd, en die dus hier niet in het breede behoeven vermeld te worden. Nog vinden wij, dat in die vergadering besloten werd de overheid te verzoeken, en aan te bevelen tot het uitschrijven van een algemeenen Dank, Vasten- en Bededag, ten einde het Gode behagen moge zijn slaande hand van het land af te wenden, van wege eene bezoeking van sprinkhanen. Het was een gansch heirleger, waarmede het op eene buitengewoone wijze werd geteisterd, en met groote vernieling. De behoefte aan Gods zegen werd mede daarbij te kennen gegeven.

Toen de derde Vergadering den 15den Januarij 1748 werd gehouden, had men inmiddels het antwoord op de gedane kennisgeving van de Classis van Amsterdam, onder dagteekening van den 30sten October 1746, ontvangen.

Allezins heuschelijk werd daarin aan de Broederen, hier te lande, onder betuiging van blijdschap voor den stichtelijken en vredelievenden afloop der reeds plaats gehad hebbende Vergadering, in bedenking gegeven, of het niet oneigenlijk ware, hunne bijeenkomsten den titel van Classicale Vergadering te geven. Zij toch hadden er dien naam aan gegeven, zonder daarbij de magt en het gezag, aan zoodanige Vergadering toekomende, te bezitten of te mogen uitoefenen. Er werd gewezen op het afnemen der *examina preparatoir* en *peremptoir*, bij Sijnodaal besluit, aan de Classen toegestaan. Alsmede het aanstellen en bevestigen van Leeraren, bijzonder van de Buitenlandsche Kerken, 'twelk alleen der Classis in het Vaderland toekwam. Er werd gevraagd, of het derhalve niet voegzaam wezen zou, dat door de vertegenwoordigers der onderscheidene Kerken, hier te lande, de naam van Classicale Vergadering voor hunne bijeenkomsten, in dien van *Coetus* of *Conventus*, naar hetgeen daaromtrent bij andere Buitenlandsche Kerken gebruikelijk was, werd veranderd. Daar het gegronde der gemaakte aanmerkingen erkend werd, begreep men, dat het raadzaam was de benaming van Classicale Vergadering te laten varen, en werden die bijeenkomsten, in het vervolg, Gecombineerde Kerk-

vergaderingen genaamd. Ook werd van deze verandering aan de Classis van Amsterdam kennis gegeven. Immers was er bij dezelve genoegzame belangstelling opgewekt, om, bij de te voren vermelde gelegenheid, als verlangen en verwachting aan den dag gelegd, van deze jaarlijksche Kerkelijke Vergaderingen, een naauwkeurig berigt aangaande den algemeenen en bijzonderen staat der Kerken, hier te lande, te mogen ontvangen. Het geschiedde onder betuiging van de opregtste toegenegenheid, en steeds volvaardig te zullen worden bevonden aan dezelve de behulpzame hand te bieden, waar zulks de algemeene stichting dier Kerken mogt vereischen.

Dezelfde vergadering kwam toen ook tot het besluit, om aan de Predikanten de vrijheid te laten, wanneer de noodzakelijkheid zulks billijkte, in huis te doopen, in het bijzijn van twee leden van den kerkeraad, als vertegenwoordigers der gansche Gemeente. Het was toch aan de vergadering gebleken, dat de ouders van kinderen, die den doop moesten ontvangen, veelmaals uit hoofde van den verren afstand der Kerk van hunne woonplaats, zich des Zondags aldaar kwalijk met hunne kleine kinderen konden doen vinden. Of, zij moesten zich anders eenige dagen vroeger, tot hun nadeel, daarheen begeven, om er den Zondag af te wachten. Wijders werd er ook nog, daar het scheen, dat men zich al te gemakkelijk tot het toelaten van den doop van heidenen, zonder voorafgedane belijdenis, had betoond, vastgesteld, en als een algemeen rigtsnoer voor de Kaapsche Kerk aangenomen, dat geene bejaarden tot den Heiligen Doop

zouden worden toegelaten, tenzij zij vooraf onderwezen en onderzocht waren in de gronden van het Christendom, en belijdenis van de goddelijke waarheden hadden gedaan. Het moest geschieden volgens toenmalig gebruik, alhier, met in achtneming van (zoo als het gewone besluit inhoudt) discretie en voorzigtigheid.

Volgens de gemaakte bepaling moest nu weer met het begin van het volgende jaar de Gecombineerde Vergadering plaats hebben. Dan, eene droevige gebeurtenis maakte het buitengewoon bijeenkomen van deze Vergadering, op last der Regeering, reeds den 19den April van datzelfde jaar, noodzakelijk, ten einde van het onchristelijk leven van een van de broederen* kennis te nemen. Het was 't eerste geval, dat sedert de stichting der Nederduitsche Hervormde Kerk, hier te lande, onder ons heeft plaats gevonden.

De toedragt daarvan was als volgt :—De Wel-Eerw. Ruardus van Kloppenburgh, zonder eenige aanbeveling van eenige classis in het Vaderland, in de maand Julij van het jaar 1746, hier aangekomen, was door den Gouverneur maar terstond tot een der Leeraren van de Kaapstad aangesteld. In deze betrekking had hij twee jaren lang het Heilig dienstwerk verrigt, zonder dat men iets ten zijnen laste gedurende dezelve had ingebragt. Kort na den afloop der laatste Gecombineerde Kerkvergadering echter, vond de Kerkeraad van de Kaapstad zich genoopt, om in eene door hem gehoudene Ver-

* Ds. Ruardus van Kloppenburgh.

gadering—tot welker bijwoning ook eenige naburige Predikanten waren uitgenoodigd, die zich dan ook aldaar hadden laten vinden—den Wel-Eerw Kloppenburg van mishandeling zijner vrouw, en van onmatigheid, te beschuldigen. Na gehouden onderzoek, werd aan de Regeering aanbevolen, dien Leeraar in zijn ambt te suspendeeren, aan welke aanbeveling de Regeering reden vond te voldoen. Dan, de Predikant Kloppenburgh bezwaarde zich ernstig tegen het besluit des Kerkeraads. Het scheen wel dat de Kerkeraad, bij het nemen van zijn besluit, niet zeer regelmatig was te werk gegaan. Maar vooral had zijn Eerwaarde het op twee zijner ambtgenooten, Di. Le Sueur en Van der Spuij geladen, hen van verregaande partijdigheid in het beoordeelen der tegen hem ingebragte bezwaren beschuldigende. Men vond dehalve goed, om, met toestemming der Regeering, aan zijnen wensch tot het houden der hierboven genoemde Gecombineerde Kerkvergadering te voldoen, ten einde dezelve bij wijze van appél over dezelfde zaak zou kunnen oordeelen. Maar ook hier liep zij voor den beschuldigde zeer ongunstig af, en kwam de Vergadering tot het besluit, dat zijne gedane verdediging, alsmede de aantijgingen tegen den Kaapschen Kerkeraad, wegens zijne handelwijze in deze zaak, zoo frivool waren bevonden, dat het geen antwoord waardig werd geacht. Daarbij werd het gedrag van de Predikanten Le Sueur en Van der Spuij ten volle gebillijkt en goedgekeurd. Ook werden, volgens besluit der Vergadering, al de stukken en geschriften

in deze zaak gediend hebbende, aan het hoogwijze oordeel van de classis van Amsterdam overgezonden. Niet lang daarna vertrok dan ook de Eerw. Kloppenburgh naar Holland, om aldaar zoo wel den Politieken Raad dezer volkplanting, als den Kerkeraad, wegens het gebeurde in regten toetelichten. Daarvan is echter niets wezenlijks geworden.

Bij haar schrijven van den 14den April 1749 verklaarde de classis wel, dat het gedrag van Ds. Kloppenburgh, en de gevolgen daarvan, haar smartelijk waren voorgekomen, en dat zij zijn Eerwaardens zaak met aandacht en naauwkeurigheid zou trachten te overwegen, en den uitslag verder aan de Gecombineerde Kerkvergadering mededeelen ; maar verder kwam de zaak niet. Evenwel gaf zij onder dagteekening van 13den Januarij aan de Kerkvergadering berigt, dat zijn Eerwaarde aan de classis een zeer uitvoerig geschrift had overgeleverd, behelzende een breedvoerig verhaal van al het voorgevallene omtrent hem. Er waren bittere klagten over mishandeling ; een verzoek om door de classis gehandhaafd te worden, en zware beschuldigingen tegen verscheidene personen van allerlei rang, hier te lande. Tevens had de classis geoordeeld, dat zijne Eerwaarde zich van de Predikdienst vooreerst diende te onthouden, en dat men ondertusschen door gedeputeerden zouden verzoeken, dat de Heeren Majores aldaar, op zijn hooger beroep, zijne zaak, voor zoo verre die politiek was, onderzochten en beslistten. Immers scheen het der classis wat hard toe Ds. Kloppenburgh te Batavia te vervolgen, daar

hij zonder kwaliteit en bezolding naar het Vaderland was opgezonden. Dat verzoek, met geringe hope van een goeden uitslag, geschied zijnde voor de kamer van zeventien, was in de maand October 1749 weer vernieuwd geworden, en wel op last van de Christelijke Synode, waarvoor hij met dergelijk beklag en verzoek verschenen was. Doch de kamer had hem geantwoord, dat zij niet goed vinden kon eenige verandering in de besluiten, zoo van den Raad van Politie, als van Justitie hier te lande, ten zijnen aanzien te maken. Zij gaf hem intusschen de vrijheid, om zijn appél langs den gewonen weg voor den Raad van Justitie te Batavia te vervolgen. De kamer zou zorg dragen, dat hem door de Regeering van de Kaap de stukken, daartoe noodig, gegeven werden, indien hij zulks vorderde. De classis meldde tevens, dat zij niet wist, of hij dien weg inslaan zou, en dat zijne zaak daardoor toen nog kerkelijk onafgedaan bleef. Zij wilde niet treden in de door hem aangevoerde beschuldigingen, waarvan wij te voren gesproken hebben, als van alle bewijs ontbloot zijnde. Doch, wat aanging die van dronkenschap tegen zijne gesepareerde huisvrouw ingebragt, was zulks door verklaringen van zijne vorige standplaats Meerkerk gestaafd geworden, eene kleine verschooning opleverende voor de omtrent haar gepleegde mishandeling. Het zou haar censurabel maken, indien zij alhier mede aan die zonde schuldig werd bevonden.*

* Zie Nos. 25, 26 van het Z. A. Tijdsch

XI.

DE INVOERING DER NIEUWE PSALMBERIJMING, DE VERGROOTING DER HOOFDKERK, HET VERVAARDIGEN VAN DEN TEGENWOORDIGEN PREDIKSTOEL, EN HET BOUWEN DER LUTHERSCHE KERK.

Tot aan het jaar 1775 hadden onze onderscheidene Gemeenten zich bij de openbare Godsdienst met de kreupele berijming der Psalmen van Petrus Datheen beholpen. Toen echter mogten zij het genoegen smaken van dat niet zeer naauwkeurig opgesteld gewrocht te zien plaats maken* voor de Psalmen, in het jaar 1773, in Nederland, op last van de Staten

* Hieromtrent vinden wij het volgende in de Notulen der Kerkeraadsvergadering, gehouden op Maandag 3den April 1775, des voormiddags :—" Waarna meede door gen: Eerw. Heer Praeses wierd overgedragen, om de in Nederland in gebruik zijnde Nieuwe Rijm Psalmen bij deze Gemeente in te voeren,—goedgevonden en daarover meede den Wel-Edelen Gestr. Heer Gouverneur en E. Agtb.: Politique Raad op 't eerbiedigst te versoeken, en na bekomen qualificatie, de Gemeente daarvan op den aanstaanden Zondag, zijnde den 9den deeser maand, de noodige kennis te geeven, ten eijnde op Zondag den 21sten der aanstaande maand Maij, als wanneer des namiddags wederom d' Eerste Zondags-afdeeling uijt onzen Heydelbergsen Catechismus staat verhandelt te worden, met eenparig gezang onze stemmen tot den God des Hemels te kunnen opheffen. Tot dit eijnde wierd ook goedgevonden, om vijftig exemplaren van bovengen. Rijm, die thans hier te bekomen waren, ten dienste deezer Kerk in de vaste banken, in te koopen."—Red.

Generaal ingevoerd. Het wordt omtrent de berijming van Datheen verhaald, dat de vervaardiger, nadat zijn werk in het licht verschenen was, meer dan eens rondborstig had verklaard: "dat het hem als een ontijdig geboorte was afgedrongen, en hij hetzelve op eene al te vlugtige wijze voleind had." De nieuwe berijming daarentegen, was geboren uit die van den heer Johannes Eusebius Voet,—van het Genootschap Laus Deo, Salus Populo,—en van Hendrik Ghijsen, benevens de aan dien bundel toegevoegde Christelijke Gezangen. Het kon niet anders, of deze verandering moest, althans aan het meer verlicht gedeelte der Hervormde Nederduitsche Kerk, hier te lande, veel genoegen geven. Mogelijk zal er ook wel menig eene vrome ziel, waarvan mij echter tot nog toe niets stelligs is gebleken, gevonden zijn, die twijfel koesterde, of het denzelfden graad van gewijdheid bezat als het andere opstel van Datheen, en dus bij het laatste zal wenschen gebleven te zijn.

De eerste hierop volgende belangrijke gebeurtenis is het vergrooten van de Hoofdkerk, welke sedert het bouwen er van, ruim vier-en-zeventig jaren geleden, zoozeer in het getal van ledematen was toegenomen, dat er voor allen in de Kerk geene geschikte plaatsen meer konden gevonden worden, en eene vergrooting in het jaar 1778 noodzakelijk maakte. Dit kwam dan ook tot stand. De kosten er van beliepen op eene som van f 60,000* Indische valuatie, en werden uit het fonds der diakonie goed gemaakt. De

* Volgens den heer Theal, tegen 1s. 4d., uitbetaling, en 1s. 4d. ⅔ pennij inbetaling, de gulden berekend.—Red.

Kerkeraad maakte zich toen de gelegenheid ten nutte, van een in de beeldhouwkunde zeer ervaren man, Antonie Anreith, een Duitscher van geboorte, zich alhier bevindende, te gebruiken. en voor de Kerk een allerfraaisten Predikstoel* in plaats van den ouden te doen vervaardigen. Dezelve is van het schoonste Indische hout gemaakt. Dit waarlijk uitmuntend kunstgewrocht, hetwelk in eene der voornaamste Kerken in het Vaderland geplaatst zijnde, algemeene verwondering zou verwekken, is een der voornaamste sieraden van het Kaapsche Kerkgebouw. Vooral is dit het geval van wege deszelfs smaakvolle en gepaste daaraan gebragte zinnebeeldige voorwerpen; alsmede de meesterlijke bewerking en uitvoering van het geheel. De kosten er van waren slechts f10,000, Indische valuatie.

De Predikstoel werd op den 22sten November 1789 voor de eerste maal door den toen oudsten Leeraar, den Wel-Eerw. heer J. F. Serrurier beklommen, en plegtstatig en goddienstig ingewijd.

Uit het hier te voren gezegde zal men ontwaard hebben, dat van de stichting der volkplanting af, de Regeering de Nederduitsche Hervormde Kerk in hare bijzondere bescherming heeft genomen, hare Leeraars bezoldigd, en, bij onstane vacaturen, voor de spoedige vervulling der opengevallene plaatsen behoorlijk zorg gedragen. Zoo verre die Kerkleer dan ook in het Vaderland, als de godsdienst van den Staat werd beschouwd, en door verre weg het meeren-

* Den tegenwoordigen in de groote Kerk aanwezig.—Red.

deel der inwoners van hetzelve werd beleden, kan het gedrag van de overheid, hier te lande, geenszins opzien baren. Men ging echter zoo verre van de uitoefening van andere godsdiensten geheel en al hier te lande te weren, hetgeen ten strengste omtrent de Roomsche Kerkelijken, toen algemeen onder den naam van *Papisten* bekend, werd in acht genomen. Deze gestrengheid werd maar weinig minder ten aanzien van de Lutherschen uitgeoefend. Dit kunnen echter de beginselen van verdraagzaamheid en de christenpligt der liefde ook omtrent andersdenkenden op het stuk van godsdienst geenszins billijken of verdedigen, en zal de handelwijze der Regeering van die dagen op dat stuk gevolgd, bij het meer verlicht nageslacht, niet veel bijval vinden.

Wij gaven te kennen dat de Regeering eenigzins rekkelijker was omtrent de Lutheranen dan de Roomsch-Katholijken. Want aan genen werd het toch nog toegelaten om, wanneer, bij het aandoen van onzen uithoek door het een of ander vaartuig, op zoodanigen bodem zich een Luthersche Geestelijke bevond,—hetgeen nu en dan meestal met de Deensche schepen, die den wil naar Tranquebar hadden, het geval was,—hem alsdan te laten prediken. Het geschiedde evenwel in een privaat gebouw, wanneer met de verkondiging van het Evangelie voor de Lutherschen hun ook de Sacramenten werden bediend.*

* Het was der Gemeente niet veroorlooft een Kerkgebouw te hebben, 't geen te meer vreemd voorkwam, daar hun vroeger, meer dan eene eeuw geleden, was toegestaan zulks te Amsterdam te hebben.

Zoo bleef het met de uitoefening der Luthersche godsdienst, totdat, in het jaar 1780, onder het bestier van den toenmaligen Gouverneur Tulbagh, de als kundige en ervaren landbouwer in de volkplanting beroemd geworden heer Martin Melk of Melch, een gebouw er voor liet oprigten. Zich een aanzienlijk vermogen aangeworven hebbende, en daarbij een bijzondere vriend van den Gouverneur zijnde, was hij in staat een buitengewoon groot gebouw, van Gothisch toegepaste vensterramen en deuren voorzien, onder voorwendsel, dat hij het tot een magazijn wilde gebruiken, te doen verrijzen. Het werd echter al dadelijk, van den aanvang af, tot eene Kerk voor des eigenaars geloofsgenooten bestemd. Hij gaf het hun dan ook, na deszelfs voltooijing, edelmoedig ten geschenke, toen het den 10den December 1780* als eene Kerk door den Wel-Eerw. Andreas Kolver werd ingewijd. Daar toch de Regeering hem het bouwen er van eenmaal had toegestaan, zag zij nu geene kans dat gebouw met goed fatsoen te doen wegruimen. En de brave Melk zal wel, door de Kaapsche groote Heeren niet zelden rijkelijk op zijne aanzienlijke buitengoederen te onthalen, meer genade in hunne oogen, ten aanzien van zijn Kerkgebouw, gevonden hebben, dan met anderen het geval zou geweest zijn. Ook verdient tot 's mans lof hier vermeld te worden, dat, ofschoon hij een bijzondere ijveraar voor, en gehecht was aan de

* Over het stichten der Luthersche Kerk dient te worden geraadpleegd Ypeij en Dermout—Kerkelijke Geschiedenis—3de dl., pag. 658. 4de dl., pag. 119, alsmede de noten erbij.

Luthersche als zijne voorvaderlijke geloofsleer, hij omtrent andersdenkenden geen de minste blijken van onverdraagzaamheid koesterde. Zelfs woonde hij, wanneer hij zich op zijn landgoed te Stellenbosch bevond, de Hervormde Godsdienst aldaar geregeld bij. Hij was die Kerk zoo gunstig gezind, dat het zilveren Doopbekken, en andere Kerkeigendommen, geschenken van hem zijn. De andere Politieke bezwaren, zoo als, dat geen Lutheraan stem in eenig Collegie mogt hebben, en dergelijke meer, bleven echter nog voortduren, hetgeen weleens, een en andermaal, aanleiding heeft gegeven, dat ouders, die, in der tijd, naar aanzienlijke ambten voor hunne kinderen uitzagen, ter voorkoming dezer zwarigheid, hunne kinderen tot de Hervormde Godsdienst deden overgaan.

XII.

DE KERKERAAD VAN DE KAAPSTAD EN DE COMMISSARISSEN GENERAAL NEEDERBERG EN FRIJKENIUS. DE STICKTING DER GEMEENTEN VAN GRAAFFREINET EN SWELLENDAM. DE KOMST VAN COMMISSARIS GENERAAL J. A. DE MIST.

De komst van de Commissarissen Generaal van Neêrlandsch Indië, de Heeren Mr. S. C. Neederberg en S. H. Frykenius, hier te lande, den 18den Junij, 1792, beschouwde de Kerkeraad van de Kaapstad als eene gunstige gelegenheid, om de vreemde gewoonte, ten aanzien der keuze van Diakenen, afgeschaft te krijgen. Volgens dezelve moest jaarlijks een dubbel getal Kerkeraden gekozen worden, om daaruit eene keuze door den Gouverneur te laten doen, ter vervanging van degenen, die alsdan stonden af te treden. In een daarover aan gemelde Commissarissen Generaal ingediend schriftelijk vertoog, gaf de Kerkeraad te kennen, dat noch de tijd, wanneer, noch de gelegenheid waarbij, noch de oorzaak waarom deze gewoonte hier was ingevoerd, aan hem bekend was. Zulks was niet alleen strijdig met de door de Dordrechtsche Synode Nationaal van de jaren 1618 en 1619 vastgestelde Kerk-orde, maar dat dezelve ook naarstig moest onderhouden worden, totdat anders door een

Generale Nationale Synode zou verordend worden. Artikelen 22 en 24 toch bepaalden uitdrukkelijk, dat de Diakenen door het oordeel des Kerkeraad moesten gekozen worden, en volgens Art. 86 mogt geene bijzondere Gemeente, Classis of Synode, daarin eenige verandering of vermeerdering maken.

Alsmede betoogde de Kerkeraad, dat ook nergens in Indië zoodanige gewoonte plaats vond, en dat dezelve (de Kerkeraad) daarom overwegende, dat op dat stuk eene onbehoorlijke uitzondering stand greep, meende, noch voor zichzelven, noch voor de Gemeente, noch voor de Classis van Amsterdam, het te kunnen verantwoorden, zoo hij zich zulk eene geschikte gelegenheid, als de tegenwoordigheid van de Hooge Beambten hem aanbood, niet te nutte maakte. Hij wilde derhalve van diergelijke nominatie voor het vervolg ontslagen worden, en de volledige verkiezing van Kerkeraadsleden aan den Kerkeraad zelven overgelaten zien, altoos met dien verstande, dat de verkozene leden in hunne diensten niet zouden bevestigd worden, voor zij aan de Regeering ter goedkeuring zouden zijn aangeboden,* en deze daarop zou gevolgd zijn.

De Commissarissen Generaal begrepen echter, dat zij zelven in deze zaak niet beslissen konden, maar dezelve naar Holland moesten verwijzen. Doch door de staatkundigde gebeurtenissen, die niet lang daarna plaats vonden, alsmede door het veranderen dezer

* Men zie de Memorie van den Kaapstadschen Kerkeraad aan Commissarissen Generaal van 5den Nov., 1792. Z. A. Tijdsch. No. 29.

volkplanting van eigenaars, bleef de kwestie onafgedaan. Het is evenwel bekend, dat de Bewindhebbers der Oost Indische Compagnie in het Vaderland, op verzoek van de Classis van Amsterdam, daaromtrent reeds gunstig voor den Kaapstadschen Kerkeraad hadden beslist. De grenzen der volkplanting hadden zich, sedert het bouwen der Kerken van Tulbagh en Zwartland, ten noorden zoo zeer uitgebreid, en de bevolking was daarbij zoo sterk toegenomen, dat het in het jaar 1790 noodzakelijk werd, wederom, eene nieuwe Gemeente aftezonderen, en voor de in distrikten wonende talrijke geloofsgenooten eene Kerk te doen bouwen. De ingezetenen bragten daartoe de noodige middelen bijeen. Daardoor kreeg dus die van Graaff Reinet haar bestaan, en drie jaren later werd zij vooreerst van een vasten leeraar in den persoon van den Wel-Eerwaarden Johan Heinrich von Manger voorzien. Onder zijn toezigt werd het Kerkgebouw voltooid. De toestand van het land vorderde gebiedend, dat zulks niet langer werd uitgesteld. De bewoners er van waren doorgaans in letterkundig en godsdienstig onderwijs, en beschaving aanmerkelijk achteruitgegaan. Zij waren daardoor verwilderd ;—al hetgeen mede heeft bijgedragen, om hun de ongerijmde denkbeelden van staatkundige vrijheid in het hoofd te brengen. Van daar dat zij eenige jaren later (1795) bij de ontvangene tijding hier te lande van de vlugt des voormaligen Stadhouders naar Engeland, de speelbal van een Italiaanschen gelukzoeker werden. Deze toch deed, onder de schoonklinkende leer van vrijheid en

gelijkheid, doch met verfoeijelijke zijdelingsche bedoelingen, het vuur des opstands onder die eenvoudige lieden tegen de Regeering ontbranden. Het oproer was nog niet gedempt, toen de volkplanting voor de eerste reize tot de Engelschen overging. De krijgsmagt door de nieuwe meesters van dit land naar Graaffreinet gezonden, om de muitzieke ingezetenen, die door onoordeelkundige behandeling van den plaatselijken gezagvoerder, nieuw voedsel voor hunnen opstand vonden, pleegden aldaar een aantal baldadigheden en verguizingen aan het Kerkgebouw. Het werd gedaan niettegenstaande men wist, dat de ingezetenen een bijzonderen eerbied voor het gebouw koesterden, zoo zeer dat men zulks nimmer van lieden, de Christelijke Godsdienst belijdende, had kunnen verwachten, en het minst van hen, die zich Protestanten noemden.

De Gemeente en Kerk van Zwellendam volgen in tijdorde die van Graaffreinet op. Zij werden in het jaar 1799 gesticht, en zamengesteld uit gedeelten van de andere Gemeenten, welke haar omringden ; daar men bevonden had, dat er een al te groote afstand of tusschenruimte bestond tusschen de vroegere Kerkgebouwen, om de Godsdienst in dezelve dikmaals genoeg te kunnen bijwonen, hetzij ter viering van den dag des Heeren, of tot het genot der Sacramenten. De plaats, welke reeds in 1745 tot een afzonderlijke Drostdij werd verheven, was in middels tot een aanzienlijk dorp aangegroeid. En het was dus niet meer dan billijk, dat zij, even als andere gelijkstandige Drostambten van eene Kerk

werd voorzien. Als eerste leeraar werd de Predikant van Graaffreinet haar alhier toegevoegd, dien de ongelukkige gebeurtenissen te dier plaatse dan ook zonder weêrzin van daar lieten vertrekken. Evenwel begreep de Commissaris Generaal de Mist, bij zijne binnenlandsche reize, in 1803, te regt, dat deze Gemeente niet geheel en al van goddienstig onderrigt, en herderlijke vermaningen, moest verstoken blijven. Hij legde derhalve den leeraar van Swellendam de verplichting op van,—zoo lang de open gevallene plaats te Graaffreinet niet vervuld zou zijn—aldaar tweemalen 's jaars een tijd lang verblijf te houden, om er het leeraarswerk te verrigten. Deze schikking bleef echter maar zeer kort stand grijpen; want in hetzelfde jaar kreeg Graaffreinet weêr een eigen' en vasten leeraar.

Wij hebben tevoren gezien, in welke betrekking de Hollandsche Hervormde Kerk tot de Regeering van het land stond, wat aanging het vrij en ongestoord uitoefenen harer eeredienst, en het bezoldigen harer leeraren uit de openbare inkomsten. Hetzelfde gold het aanstellen dier leeraren door de Regeering, zonder eenig beroep door de Gemeente, voor wie zij benoemd werden. Tevens, het doen vertegenwoordigen der Regeering, waar zulks te pas kwam, door een Commissaris Politiek. Deze dingen allen, welke kort na de stichting dezer volkplanting een aanvang namen, duurden tot aan het jaar 1795 onafgebroken voort, toen de Kolonie tot de Engelschen overging. In de capitulatie, bij die gelegenheid, tusschen de Britsche en Hollandsche

gezagvoerenden gesloten, en gedagteekend den 16den April 1795, vindt men het navolgende:—"de Kolonisten zullen alle hare voorregten, welke zij thans genieten, blijven behouden, zoowel als de presente Godsdienst, zonder verandering." Met uitzondering van het verleenen van de zoogenaamde rantsoenen, of toelagen van provisie aan de leeraars, bleven de andere hierboven gemelde zaken, op den ouden voet, voortloopen, en had de nieuwe Regeering de verplichting tot het nakomen er van plegtig op zich genomen.

Gedurende het bestier der Engelsche Regeering was de Kaapsche Kerk vrijgebleven van den invloed dier woelingen en schokken, waaraan zij door de Staatsomwenteling in het Vaderland, bij het einde der voorgaande eeuw, zoo zeer was blootgesteld geweest. Middelerwijl werd de band tusschen de Kerk hier te lande en de classis van Amsterdam van een gereten. Alles was weer op den ouden voet blijven voortloopen, totdat, volgens het vredesverdrag van Amiens, deze volkplanting aan het destijds in het Vaderland bestaande Bataafsche Gemeenebest, in het jaar 1803, werd terug gegeven. Het trad daardoor toen weêr in de schoenen van deszelfs voorgangers.*

Bij deze teruggave had de Hollandsche Regeering den Commissaris Generaal Mr. J. A. de Mist hierheen gezonden, om de noodige verbeteringen in het

* Den 28sten January, 1781, werd het getal Predikanten der Kaapstadsche Gemeente tot 3 vermeerderd, toen Ds. C Fleck bevestigd werd. Zie Theal: Chronicles, pag. 385.

openbare bestier van zaken in te voeren. Eene, kort na zijne komst, ondernomene landreize stelde hem in staat, om met de wezenlijke behoeften van de volkplanting bekend te worden. Hij zag alzoo vele dingen uit eigen oogen, waarvan hij anders gevaar liep slechts eenzijdige berigten te ontvangen. Te Graaff-Reinet waren, bij zijne aankomst aldaar, nog de duidelijke sporen aanwezig van de verregaande mishandeling, welke het Kerkgebouw daar had geleden, en te voren werd vermeld. Hij gaf onverwijld bevel tot deszelfs herstel, en begreep den toestand der bevolking op regte wijze.

Onder de gewigtigste verrigtingen van den Commissaris Generaal de Mist, hier te lande, bekleedt voorzeker het uitvaardigen zijner Provisioneele Kerkorde voor de Bataafsche volkplanting, aan de Kaap de Goede Hoop, eene belangrijke plaats. Zij is van groot gewigt, zoo wel wegens de beginselen waarop zij gebouwd is, de orde en regtmatigheid, die zij hoofdzakelijk in de Nederduitsche Hervormde Kerk heeft vastgesteld, als de belangrijkheid van een aantal voorzieningen daarin vervat.

Hij was doordrongen van de waarheid, dat geene beschaafde maatschappij zonder Godsdienst bestaan kan, en dat het de pligt van eene Regeering is op alle wijzen te zorgen, dat de openbare Godsdienstoefening, met eerbiediging van het Hoogste wezen en inbegrip van deugd en goede zeden, aangemoedigd en beschermd werd. En niet minder was hij overtuigd, dat die bescherming op vaste en regtvaàrdige beginselen steunen moest, en gewijzigd worden door

regelmatige wetten en bevelen, zonder welke immers de beste en nuttigste instellingen op den duur onbestaanbaar zijn, en in het einde op verwarringen, scheuringen en verdeeldheden, tot verderf van den staat, uitloopen. Uit besef hiervan had hij, na rijpe overweging, en de bedenkingen van den Gouverneur en Raden van Politie te hebben ingewonnen, goedgevonden, in afwachting en onder voorbehoud van de Hooge goedkeuring en bevestiging in het Vaderland, (destijds het Staatsbewind) die Kerkorde voor deze volkplanting uit te vaardigen.

Zij is ingedeeld in twee Hoofddeelen. Het eerste bevat Algemeene Beginselen en Bepalingen. Het tweede houdt in Voorschriften omtrent het behoorlijk Bestuur der toegelaten Kerkgenootschappen, binnen deze volkplanting: tezamen een getal* van twee-en-vijftig Artikelen uitmakende. Volgens de Algemeene Bepalingen van deze Kerkorde zouden voortaan alle Kerkgenootschappen, welke ter bevordering van deugd en goede zeden een Hoogst Wezen eerbiedigen, eene gelijke bescherming der wetten genieten,† en mogt geen derzelve bij het openlijk belijden van deszelfs gevoelen dat van anderen onbehoorlijk laeseeren,‡ en moest men aan een ieder den vrijen toegang tot deszelfs bijeenkomsten vergunnen.§

Geene uitsluitende voorregten in de Burger-maatschappij zouden aan eenige Geloofsbelijdenis ver-

* Zie het extract uit het Register der Handelingen en Besluiten van Commissaris Generaal Mr. J. A. de Mist, van Maandag den 25sten Julij 1804.

† Art. 1. ‡ Kwetsen of beleedigen.—Red. § Art. 2.

bonden zijn.* Maar mogten, behalve de Kerkgenootschappen hier te lande aanwezig, en toegelaten ten tijde van de weder bescherming derzelve, geene andere uiterlijke godsdienstplegtigheden uitoefenen, noch eenige openbare zamenkomsten houden, dan met uitdrukkelijk voorweten en toestemming van den Gouverneur in der tijd.† De Regeering liet echter aan elk Kerkgenootschap de vrije openlegging van deszelfs bijzondere leerstelsels, en žou daarin nimmer eenige beslissingen of bepalingen maken. Zij behield aan zich, daarentegen, de onvervreemdbare magt om te kunnen beoordeelen de uitwerkselen dier leerstellingen op den Burgerstaat, en op den geest en de gedragingen der ingezetenen. Zij toch is verpligt die uitwerkselen, indien die voor schadelijk mogten gehouden worden, tegen te gaan, te beletten, of te matigen. De leeraren waren gehouden zich in hunne openbare en bijzondere onderwijzingen aan hare besluiten ten dezen opzigte te onderwerpen, terwijl alle tegenkanting ongehoorzaamheid aan de wet en weêrstrevig aan de goede orde zijn zou.‡ Buiten daartoe uitdrukkelijk verkregene toestemning der Regeering, mogten geene gebouwen tot het houden van openbare godsdienstœfeningen, van welk Kerkgenootschap zulks ook zijn mogt, worden opgerigt.§ Ook geene openlijke Godsdienstige zamenkomsten op afzonderlijke tijden, dan op de gewone zon- of feest-dagen, en in openbare Kerkgebouwen, en dan nog altijd onder het

* Art. 3. † Art. 4. ‡ Art. 5 § Art. 6.

oppertoezigt, en ter verantwoording van den gekwalificeerden Kerkeraad van het Genootschap, waartoe de personen, die zulke zamenkomsten begeerden, behooren. Het was om hen te doen waken, dat daarbij geene onbehoorlijkheden zouden plaats vinden, noch eenige leeringen geleerd werden strijdig met de goede zeden, of met de rust van den Burgerstaat.* Ook werd bepaald dat elk Kerkgenootschap gehouden zijn zou zijn eigen leeraar en Kerkedienaren te salariëeren, zoo wel als zijn eigen gebouwen te onderhouden. Tevens, dat de Regeering het regt hebben zou van—*zoo noodig*—de contributiën der ledematen te bepalen. En hetgeen uit 's lands kas daartoe werd bijgedragen, zou alleen als een buitengewoon subsidie moeten aangemerkt worden.† Geen Kerkgenootschap mogt daarvan het getal van deszelfs openbare leeraren eigendunklijk vermeerderen, zonder uitdrukkelijke toestemming van den Gouveneur, aan wien het regt moest verblijven van de noodzakelijkheid daarvan te kunnen beoordeelen. Dit gold ook de zekerheid van het fonds, waaruit de alsdan ontstane kosten moesten gemaakt worden,‡ en altoos met het in 't oog houden, dat niemand tot Kerkleeraar mogt worden benoemd, die niet vooraf het regt van inwoning van de Regeering had verkregen,§ noch tot de prediking toegelaten, die niet vooraf de Hooge Scholen gepasseerd zou zijn, en proeven van bekwaamheid gegeven. Daarbij moest men behoor-

* Art. 7. † Art. 8. ‡ Art. 9. § Art. 10.

lijk geordend zijn naar de wijze bij elk Kerkgenootschap gebruikelijk.* Ongeordende personen staande in betaling en onder het bedwang van bijzondere societeiten, zamengesteld uit leden van een of meerdere Kerkgenootschappen, zouden niet worden geduld, om als afgezondenen (Zendelingen) onder de reeds aanwezige, of naderhand te worden opgerigte christen-gemeenten het openbare leeraarsambt, of privaat onderwijs uit te oefenen.† Daarom zou ook niemand tot het geven van eenig privaat of openbaar onderwijs in de godsdienst worden toegelaten, zonder voorafgegaan verlof van inwoning, en examen en verkregen bewijs van bekwaamheid van den Kerkeraad, tot welke gemeente die behoorde.‡ Diegenen, echter, die als zendelingen buiten de grenzen der volkplanting bij de Heidensche natiën begeerden Godsdienst en beschaving te gaan leeren, of bevorderen, en daartoe als zoodanig op wettig gezag in Nederland herwaarts waren gezonden, of zich hier hadden aangegeven, zouden bij zulke loffelijke onderneming alle mogelijke hulp, aanmoediging en ondersteuning van de Regeering bekomen.§ In zoo verre echter de werkzaamheden der zendelingen zich zouden bepalen tot de Hottentotten,|| en deze als

* Art. 11. † Art. 12. ‡ Art. 13. § Art. 14.

|| In de handelingen van den Raad van Politie van den 11den Julij 1737, wordt vermeld, "dat een zeker persoon George Schmidt alhier in het Schip *Huis te Rensburg* was aangekomen, met het doel om de Hottentotten tot het Christendom te bekeeren, indien het mogelijk ware; dat het gehoopt werd, dat zoodanige gewenschte onderneming met 's Heeren zegen mogt bekroond worden, van wege de middelen aangewend; en derhalve moest

oude landsinboorlingen nog binnen de grenzen der volkplanting, in van de blanke ingezetenen afzonderlijke Dorpen, of kralen woonden, moest het aan den Gouverneur staan het getal, alsmede de verblijfplaatsen dier zendelingen te bepalen. Zij moesten zich dan vooral onthouden van eenige bemoeijing met den burgerlijken staat dier Hottentotten, tenzij, en dan alleen, voor zoo verre hun zulks op Hoog gezag zou zijn veroorloofd geworden.*

Het onderhoud van behoeftigen moest uit de liefdegaven, bij elk Kerkgenootschap ingezameld, en aan personen tot zulk genootschap behoorende, geschieden.

Aan ieder werd vrijheid gelaten† om, tot bekwame jaren gekomen, zich bij het een of ander der bestaande Kerkgenootschappen als lidmaat te doen aannemen, en deze keuze ook wederom te veranderen. De Regeering verklaarde daarbij, dat de goede orde

alle hulp aan den genoemden persoon ter voortzetting van zulk een verdienstelijk werk gegeven worden." Hij was een Moravische Zendeling, die zich te Baviaanskloof, thans Genadendal geheeten, ging neerzetten. De verstandhouding was, dat Hottentotten, die gedoopt mogten worden, een der Leeraren onzer Kerk zouden aangeboden worden, en dat er door hem geene afzonderlijke Gemeente zou gesticht worden. Gedurende vijf jaren arbeidde hij alzoo, en genoot de goedgunstigheid der Regeering, totdat hij in 1742 vijf bekeerlingen doopte, en tot verantwoording werd geroepen. Het werk werd toen voor eenigen tijd gestaakt, omdat het den Raad gebleken was, dat zijne papieren van ordening door het oofd van een buitenlandsch genootschap geteekend waren, men ze niet als van kracht alhier kon beschouwen.—RED.

* Art. 15. † Art. 16.

vereischte, om. wanneer iemand zich deswege niet stellig had verklaard, het stilzwijgend te houden, dat hij behoorde tot zoodanig Kerkgenootschap, als waarin hij gedoopt was, of waarvan zijne ouders ledematen waren. En waar de echtgenooten leden van verschillende Kerkgenootschappen waren, en zij anders niet vrijwillig waren overeengekomen, de kinderen moesten gehouden worden tot dat van hun vader te behooren.*

Wat nu aangaat de openbare Scholen, daaromtrent werd vastgesteld, dat dezelve niet tot eenig Kerkgenootschap zouden behooren, maar, daar zij kweekplaatsen waren, waar goede Burgers van den Staat moesten gevormd worden, zij als zoodanig onder het onmiddellijk bestier van de Regeering zouden staan. Deze voorzieningen maken den zakelijken inhoud van het Eerste Hoofdstuk uit.

In het Tweede Hoofdstuk gaat de Regeering aanvankelijk uit van het beginsel, dat op haar de verpligting rustte voor de regtmatige bestiering der in de volkplanting bestaande Kerkgenootschappen te zorgen. Tevens, dat van de Kerk- en Armenfondsen goed gebruik gemaakt werd, en regte verantwoording geschiedde.† En daar de belijders der Hervormde godsdienst, bij verre, het talrijkst waren, en ten platten lande alhier, het eenige Kerkgenootschap uitmaakten, zij overzulks ook bijzondere voorzieningen, bepalingen en hulpe der Regeering behoeften.‡ Deze verbood dan ook niet, om door

* Art. 17. † Art. 19. ‡ Art. 20

middel van het Hooge Bestuur in Nederland te laten voorzien, dat zoo vele geschikte en goede leeraars hierheen werden gezonden, als tot vervulling van open vallende plaatsen, en er voor de immer alhier toegestane Kerken zou worden vereischt. Immers kon het regt van vrije beroeping der leeraaren op zulk een afstand van het Vaderland door de ledematen der Kerk niet worden uitgeoefend.*

De Regeering zou tevens het regt hebben van de nieuw-uitgekomene leeraren in de eene of andere open gevallene, of nog onvervulde leeraarsplaatsen te ordineeren, en hen bij wijze van bevordering van de eene tot de andere Kerk, binnen deze volkplanting te verplaatsen. Dit zou geschieden zoo als met de gelegenheid, en ten meesten dienste der Kerke oorbaar, en met de personeele geschiktheid, en het verlangen der leeraren meest overeenkomstig werd bevonden.†

Betreffende de kiezing van Kerkeraadsleden werd bepaald, dat zulks in elke Gemeente geschieden zou volgens de wijze bij de Kerkenorde vastgesteld.

Vervolgens worden aanduidingen gegeven omtrent de regeling van de tractementen der Predikanten, benevens de schikking der Godsdienstoefeningen.

De aanwijzing van de administratie der Kerken en armen-goederen, gebouwen en fondsen volgt daarop, met die der vaststelling van fondsen of Kerkgeregtigheden, tot onderhoud der Kerken en armen ten platten lande, binnen deze volkplanting. En eindelijk

* Art. 21 † Art. 22.

hebben wij de bepalingen voor eene algemeene Kerk Vergadering, bij wijze van proeve, alle twee jaren te houden.*

* Ten opzigte der Predikanten hadden er verscheidene veranderingen plaats gehad, hetzij door den dood, of door verplaatsing. De Eerw. le Sueur, die de dienst der Compagnie bedankt had, werd in Augustus 1746 door Ruwerdus Cloppenburgh opgevolgd. Drie weken daarna kwam de Eerw. Petrus van der Spuy van Holland aan, om de betrekking van tweeden Predikant aan de Kaap, lang vacant gebleven, te vervullen. Na Cloppenburgh's demissie, bleef Ds. van der Spuy eenigen tijd alleen. Predikant van de Kaapstadsche Gemeente, maar werd door Ds. le Sueur veel geholpen, zeer geacht zijnde, doch die geen salaris van de Compagnie kon trekken, omdat hij bezitter was van meer dan twee morgen gronds, na den dood van zijnen schoonvader Joh Swellengrebel, hem ten deel gevallen.

In Oct. 1744 stierf Ds Willem van Gendt, zoodat de Gemeente van Stellenbosch van eenen Leeraar verstoken bleef tot Sept. 1747, toen Ds. Eduard Arendsen werd aangesteld. Na diens dood in Julij 1749 ageerde Ds. van Echten van Drakenstein, als Consulent van Stellenbosch, totdat de Bestuurders wederom iemand konden benoemen. De Eerw. Arnoldus Maurits Meijring, die van Maart 1743 eerst aan de Kaap assisteerde, totdat de Pastorie te Roodezandskerk klaar was, in Sept. van dat jaar, bleef Leeraar aldaar, thans Tulbach geheeten.

In Dec. 1748 werd de Eerw. Weerman van Zwartlandskerk in 1829 op zijn verzoek naar Batavia verplaatst. De Gemeente bleef vacant tot Aug. 1750, toen Ds. Christiaan Benjamin Voltelen uit Nederland was aangekomen. Zie voorts naamlijst der Predikanten in den Almanak der Nederduitsche Gereformeerde Kerk pag. 71, Ed. '88.—Red.

AANHANGSEL.*

I.

KERKE-ORDE.

Extract uit het Register der Handelingen en besluiten van den Commissaris Generaal Mr. J. A. de Mist.†

Woensdag, den 25 Julij, 1804.

De Commissaris Generaal, doordrongen van de waarheid dat geene beschaafde Maatschappij zonder godsdienst bestaan kan—en dat het de pligt is van een Gouvernement, op alle wijze te zorgen, dat de openbare godsdienst-oeffeningen van zoodanige Kerk-genootschappen, die ter bevordering van Deugd en goede Zeden, een Hoogst Wezen eerbiedigen, aan-gemoedigd

* Dit aanhangsel wordt door ons hieraan toegevoegd van wege de belangrijkheid der beide ordonnantiën uit dien tijd.—Red.

† Zie Kerken Ordre "Instructien voor den Raad van Politie," pag. 239, Koloniaal Archief.

en beschermd worden, is even zeer overtuigd, dat die bescherming moet steunen op vaste en rechtvaardige beginselen, en gewijzigd worden door regelmaatige Wetten en Orders, zonder welke ook de beste en nuttigste Instellingen op den duur onbestaanbaar zijn, en in het einde uitloopen op verwarringen, scheuringen en verdeeldheden, tot verderf van den Staat. En het is uit besef hiervan, dat hij, naar rijpe deliberatie, en na daar op te hebben ingenomen de consideratie van Gouverneur en Raaden van Politie, heeft goedgevonden, in afwagting, en onder voorbehoud van de Hooge goedkeuring en sanctie van het Staats-Bewind, voor deeze volkplanting te arresteeren, gelijk Hij arresteert bij dezen de hier navolgende :—

Provisioneele KERKEN-ORDRE voor de Bataafsche Volkplanting aan de Kaap de Goede Hoop.

I. HOOFDDEEL.

Algemeene Beginselen en Bepalingen.

1. Alle Kerk-genootschappen, welke ter bevordering van deugd en goede zeden een Hoogst Wezen eerbiedigen, genieten in deze volkplanting eene gelijke bescherming der Wetten.

2. Elk Kerk-genootschap belijdt desselfs gevoelens openlijk, zonder die van andere onbehoorlijk

te taxeeren, en vergunt aan een iegelijk den vrijen toegang tot desselfs bijëenkomsten.

3. Geene uitsluitende voorrechten in de Burger Maatschappij zijn aan eenige Godsdienstige Geloofsbelijdenis verbonden.

4. Behalven de Kerk-genootschappen, binnen deze volkplanting aanwezig en toegelaaten, ten tijde van de wederbezitneeming derzelve, in naame en ten behoeve der Bataafsche Republiek, mogen geene andere eenige uiterlijke godsdienst-plegtigheden uitoeffenen, noch openbaare samenkomsten houden, dan met uitdruklijk voorweeten en toestemming van den Gouverneur in der tijd.

5. Het Gouvernement laat aan elk Kerk-genootschap de vrije openlegging van desselfs bijzondere Leerstelsels, en maakt daarin nimmer eenige beslissingen noch bepalingen. Het behoudt echter aan zich de onvervreemdbare macht om te kunnen beoordeelen de uitwerkselen dier Leerstelsels op den Burgerstaat, en op den geest en de gedragingen der ingezetenen. Het is verpligt die uitwerkselen, indien die voor schadelijk mogten gehouden worden, tegen te gaan, te beletten of te matigen. De leeraars zijn verpligt, in derzelver openbaare of bijzondere onderwijzingen, zich aan de besluiten van het Gouvernement ten dezen opzichte te onderwerpen.

Alle tegenkanting is ongehoorzaamheid aan de Wet en weerstreeving aan de goede Orde.

6. Geene gebouwen worden tot het houden van openbaare godsdienst-oeffeningen, van welk Kerkgenootschap zulks zijn moge, binnen deze volk-

planting ingericht, noch nieuw getimmerd dan met voorweeten, en na daartoe uitdruklijk verkregene toestemming van den Gouverneur in der tijd.

7. Geene opentlijke Godsdienstige samenkomsten op afzonderlijke tijden, dan op de gewoone Zon- of Feestdagen en in openbaare Kerk gebouwen, mogen gehouden worden dan met uitdruklijke toestemming van den Gouverneur in der tijd,—en dan nog altijd onder het oppertoezigt en ter verantwoording van den gequalificeerden Kerkenraad van het Genootschap, waartoe de persoonen gehooren, die deze afzonderlijke samenkomsten begeeren te houden. De Kerkenraaden waaken, dat daarbij geene onbehoorlijkheden plaats hebben, noch eenige Leeringen geleerd worden, die strijdig zijn met de goede zeden, of met de rust van den Burgerstaat.

8. Elk Kerk-genootschap is gehouden, zijne eigene Leeraaren en Kerk-dienaaren te salarieeren, zowel als zijne eigene Gebouwen te onderhouden. Het Gouvernement heeft recht, daartoe, *zo nodig*, de Contributiën der Ledematen te bepaalen; hetgeen uit 's Lands Kasse daartoe wordt bijgedragen, kan alleen als een buitengewoon subsidie worden aangemerkt.

9. Geen Kerk-genootschap vermeerdert het getal van desselfs openbare leeraaren, zonder uitdruklijke toestemming van den Gouverneur in der tijd, die recht heeft, de noodzaaklijkheid daarvan te kunnen beoordeelen, zowel als de zekerheid van het fonds, waaruit deze vermeerdering van kosten zal moeten vallen.

10. Geen Kerk-genootschap benoemt eenen open-

baaren leeraar, die niet vooraf het recht van inwooning van den Gouverneur in der tijd zal hebben verkreegen.

11. Geene leeraaren worden tot openbaare prediking toegelaaten, die niet vooraf de Hooge Schoolen gepasseerd zijn en proeven van derzelver bekwaamheid gegeven hebben, en daarop behoorlijk zijn geordend, naar de wijze bij elk Kerk-genootschap gebruiklijk.

12. Geene ongeordende persoonen, staande in betaling en onder het bedwang van bijzondere Societeiten, saamgesteld uit Leden van één of meerdere Kerk-genootschappen, worden binnen deze volkplanting geduld, om als afgezondene van zodanige Societeiten onder de hier thands aanwezige, of bij vervolg met publiek gezach opterigten Christengemeenten eenig gedeelte van het openbaar leeraarsambt, of privaat onderwijs uit te oeffenen.

13. Niemand wordt toegelaten tot het geven van eenig openbaar of privaat onderwijs in den Godsdienst binnen deze volkplanting dan na voorgegaan behoorlijk verkregen verlof van inwooning, en na vooraf afgelegd examen *voor*, en daarop bekomene qualificatie tot onderwijs *door*, den Kerkenraad, tot welkers gemeente hij verklaart te behooren.

14. Alle die zich, als tot dat einde op wettig gezach uit Nederland naar herwards gezonden, het zij directelijk van hier aangeven als genegen, om, onder den naam van *zendelingen*, Godsdienst en beschaving te gaan leeren of bevorderen bij de Heidensche Natiën, buiten de Grenzen dezer volkplanting

verdienen tot zulk eene loflyke onderneening alle mogelijke hulp, aanmoediging en ondersteuning van het Gouvernement.

15. Het staat aan den Gouverneur in der tijd, te bepaalen, het getal, zowel als de verblijf-plaatsen van dezulke, die zich aangeven als genegen tot uitoeffening van het zelfde oogmerk onder de Hottentotten, voor zo verre die als oude Landsinboorlingen binnen deze Volkplanting in afzonderlijke, en van de Christenen afgescheidene Dorpen of Kraalen woonachtig zijn, en onder de onmiddelijke bescherming staan van het Gouvernement dezer Volkplanting.

In geen geval echter zal het aan iemand, wie hij ook zij, vrijstaan zulks te doen zonder voorgegaan uitdruklijk verlof van den Gouverneur, en zal het dan nog nimmer aan zodanige zendelingen geoorloofd zijn, zich met den Burgerlijken staat dier Hottentotten meer of verder te bemoeijen, dan zulks van wegens den Gouveneur in der tijd aan hun zal zijn, of worden toegelaten.

16. Het onderhoud van behoeftigen geschied uit liefdegaven, bij elk Kerk-genoodschap wordende gecollecteerd, en aan persoonen, tot dat Genoodschap behoorende.

17. Het staat aan een ieder, zijne gezonde zielsvermogens hebbende, en tot bekwaame jaaren gekoomen, vrij, om zich bij een of ander der hier aanwezende Kerk-genoodschappen naar zijne keuze te mogen vervoegen, en als Lidmaat te doen inschrijven, en ook, om na des vrijwillig die keuze te mogen veranderen. Doch zo lange deswegens geene uitdruk-

kelijke verklaring ter contrarie gedaan is, vereischt de goede order, dat een ieder stilzwijgende gehouden wordt te behooren tot het Kerk-genoodschap, waar van zijne Ouderen Ledematen zijn, of waarin hij zelve gedoopt is. Ingeval de Ouderen Leden zijn van bijzondere Kerk-genoodschappen, worden de kinderen gehouden tot dat van den Vader te behooren, ten ware deswegens tusschen de echtlieden vrijwillig anders was overeengekomen.

18. De openbaare Schoolen strekkende tot onderwijzing der jeugd, behooren niet tot eenig bijzonder Kerk-genoodschap. Het zijn Kweekplaatsen, om goede Burgers voor den staat te vormen: en als zodanige staan dezelve onder het onmiddelijk toezigt en bestuur van het Gouvernement.

II. HOOFDDEEL.

Houdende voorschriften omtrend het behoorlijk bestuur der toegelaaten Kerk-genoodschappen binnen deze Volkplanting.

Art. 19. Het Gouvernement zorgt, dat het bestuur der Kerk-genoodschappen in deze Volkplanting regelmatig geschiede. En dat van de Kerk- en armen-fondsen goed gebruik gemaakt en rigtige verantwoording gedaan worde.

20. Het Hervormd Kerk-genoodschap, bij verre het talrijkste, en ten platten lande in deze Volkplanting het eenigste zijnde, behoeft overzulks

bijzondere voorzieningen, bepalingen, en hulpe van het Gouvernement.

21. Het recht van vrije beroeping der leeraaren op zulk eenen afstand van het Moederland, door de ledematen van dat genoodschap niet kunnende worden uitgeoeffend, voorziet het Hoog bestuur in Nederland, dat zoveele geschikte en goede leeraaren naar herwaards gezonden worden, als tot vervulling van vacaturen of bediening van nieuwe door het Gouvernement alhier toegestaane kerken worden vereischt.

22. De Gouverneur in der tijd heeft het recht, om zodanig nieuw uitgekomene leeraaren, in een of ander der opengevallene of nog onvervulde leeraarsplaatsen, te kunnen ordineeren,—en, bij wege van bevordering, dezelve ook van de eene tot de andere Kerk binnen deze Volkplanting te kunnen verplaatsen, zo als hij met de gelegenheid en ten meesten dienste der Kerken oorbaar, en met de personeele geschiktheid en verlangens der leeraaren meest overeenkomstig vinden zal.

23. De Kerkenraaden in elke gemeente worden verkooren op de wijze bij de Kerken-Order bepaald. Bij nieuw opgerigte Gemeenten zullen de ouderlingen en diakenen voor de eerstemaal benoemd worden door den Landdrost van het district, waaronder die Gemeente plaatselijk behoort.

24. Alle jaarlijksche verkiezingen van nieuwe ouderlingen en diakenen, *als mede Administrateurs zijnde de Kerk- en Armen-fondsen*, worden aan den Gouverneur in der tijd ter goedkeuring aangeboden.

Hij heeft de magt, een of ander der gekoorenen, wanneer hem daartoe wigtige redenen mogten voorkoomen, aftekeuren, en een ander meer geschikt persoon in de plaats te stellen. De Kerkenraadsleden van het vorige jaar blijven hunne functien waarneemen, tot dat de dispositie van den Gouverneur zal zijn ingekomen.

25. De vaste tractamenten der leeraaren in de Hervormde Gemeente worden bij verbetering, en onder afsnijding van alle voormalige in gebruik zijnde toerekening van randsoenen of diergelijke, voor het vervolg, te beginnen met den 1sten Januarij, 1805, bepaald op de hier nagenoemde vaste sommen:

Voor twee Predikanten aan de hoofdplaats te samen 3,800 Rds. of Holl. Courant 7,600f., waarvan de oudste zal hebben een vast jaarlijks tractement van *twee duizend* Rijksdaalders, Kaapsch, of 4,000f. Holl. Courant, en de jongste een vast jaarlijks tractement van *agtien honderd* Rijksdaalders, Kaapsch, of 3,600f. Holl. Courant, zonder eenig verder genot van vrije wooning of huishuur.

Voor den Predikant van *Stellenbosch*, *de Paarl*, *Zwartland*, *Roodezand*, *Zwellendam*, *Graaff-Reinet*, en die toekomstig in de nieuw aangelegde Drostdijen van *Uitenhage* en *Tulbach* mogten worden in dienst gesteld, aan elk een vast tractament van *duizend* Rds. of Holl. Courant f.2,000, boven en behalven het vrij gebruik eener Pastorij of Predikants Wooning, met den daar aanbehoorende tuin of land.

26. Indien het Gouvernement het billijk mogt oordeelen, dat een of ander dezer leeraaren, om reden

van hoogen ouderdom, en langdurige trouwe diensten, of uit oirzaak van ongeneeslijke ziekten, en daaruit ontstaand onvermogen om den dienst langer te kunnen waarnemen, *Emeritus* wierde verklaard, zal echter aan zodanigen, voor desselfs overigen leeftijd, bij vervolg, niet meer dan drie vierde gedeelten mogen worden toegelegd van het tractament bij denzelven tot dien tijd toe genooten.

Predikanten ten platten lande *Emeriti* verklaard zijnde, zullen daar boven tot aan de aankomst van hunne opvolgeren, des verkiesende, de inwoning der Pastoriën mogen behouden.

Van den dag der inruiming dezer Pastoriën aan hunne opvolgeren, zullen zij, hoezeer *Emeriti*, hun voorig vol tractament, doch zonder wooning, of huishuur, levenslang blijven genieten.

27. Tot dat daartoe andere fondsen zullen zijn aangewezen, worden alle de voorschr. tractamenten, in gelijkheid van alle andere civile tractamenten, betaald alle drie maanden ten Comptoire van den Ontvanger Generaal, op Ordonnantie van Gouverneur en Raaden.

28. Aan elken uit het Vaderland naar herwaards komenden leeraar der Hervormde Gemeente, bestemd om binnen deze volkplanting te dienen, zal, zonder korting aan desselfs bovenstaand vast tractament, voor de eerste zes maanden van zijn verblijf alhier en langer niet, voor huishuur of tot aanschaffing van andere noodwendigheden, betaald worden eene somma van veertig Rds. of tachtig Caroli Guldens Holl. Courant, ter loopende maand.

29. De Predikanten aan de Hoofdplaats, wanneer zulks niet door vacature of ziekte van een derzelve wordt verhinderd, zullen, in aanmerking van derzelver nu verhoogde tractamenten, bij tour beurten, of onderlinge schikking, viermaal des jaars, en wel bepaaldelijk op den eersten Zondag in de maand Februarij, Meij, Augustus, en November openbaare godsdienstoeffening houden en de Sacramenten bedienen aan de Simon's Baaij.

De Gouverneur stelt de noodige orders, dat zij buiten hunne kosten van behoorlijk rijtuig heen en weder voorzien, en geduurende hun verblijf aldaar, naar hunnen stand gelogeerd en gedefraieerd worden. De Civile authoriteit aan de Simon's Baaij zorgt op last van den Gouverneur, dat in een van 's lands gebouwen, of ander daartoe geschikt gebouw van particulieren, een locaal voor het houden van den openbaaren godsdienst, aldaar op die dagen wordt vervaardigd.

De collecte van liefde-gaven bij die gelegenheid zal, door den Predikant, die den dienst heeft waargenomen, na het eindigen van den godsdienst, in tegenwoordigheid van twee mans ledematen geteld —door ondertekening van die ledematen gecertificeerd—en provisioneelijk, doch echter afgescheiden, bewaard worden bij de Armen Fondsen der Hoofdplaats, tot dat de Gouverneur in der tijd zal goedvinden, daar over, tot een of ander *pieus* einde, alleen ten behoeve der ingezeten aan de Simon's Baaij, te disponeeren.

Bij tijds worden de in- en opgezetenen aan de

Simon's Baaij, door middel van de courant of andere geschikte manier van bekendmaking, telkens van die aanstaande godsdienst-oeffening geinformeerd.

30. De groote uitgestrektheid der meeste Kerk-Districten ten platten lande dezer volkplanting maakt, dat een groot aantal ingezetenen genoegzaam nooit of immers zeer bezwaarlijk, den openbaaren godsdienst kan bijwoonen, hetgeen hen tevens verhindert hunne kinderen te laten doopen,—het Heilig Avondmaal te gebruiken, en hunne liefde-giften in de armen-kassen te storten.

Om aan alle deze nuttige eindens te voldoen, zullen de Predikanten, geadsisteerd door een of twee leden van hunnen Kerkeraad, van tijd tot tijd en ten minsten viermaal des jaars, op bijzondere en daartoe meest geschiktste, van hunne Kerk verwijderde plaatsen, en zoo verre zulks noodig of mogelijk zij, telkens bij verwisseling dier plaatsen, den openbaaren godsdienst houden, de Sacramenten bedienen, de huisgezinnen hunner Kerkleden bezoeken, dezelve vermaanen, leeren en troosten, en zich, zodoende, met den zedelijken toestand en het gedrag der leden van hunne Gemeenten bekend maaken, en bij alle gelegenheden dezelve voor-houden hunne verpligting tot nakooming der Wetten,—eerbied jegens hunne overheid—het verkeerde en verwoestende van eigen-richting en het misdadige dat gelegen is in het mishandelen der vrije Hottentotten in hunnen dienst, —zo wel als van hunne lijf-eigenen, enz.

Van deze te houden godsdienst-oeffening op bijzondere plaatsen buiten de kerk-dorpen, wordt de

gemeente tijdig te voren van den predikstoel—door de Veld-cornets-of op alle andere daartoe geschikte wijze geinformeerd, en daar omstreeks woonende ingezetenen uitgenoodigd, om daar bij te verschijnen, van de toediening der Heilige Sacramenten gebruik te maken, en om den armen van hun district te willen gedenken.

De ingezetenen der buiten-districten, in welke deze maatregel nuttig en nodig zij, zullen het zich een pligt maaken, tot zulke heilzaame einden de predikanten en Kerkenraadsleden met bekwaam rijtuig of voorspan, en met behoorlijk Logis en Mondkost te voorzien.

Bij misverstand deswegens zullen de landdrosten daarop, ieder in den haare, de nodige orders stellen.

31. Bij vacature van eene of andere Kerk, door overlijden van een der predikanten ontstaan, zal ten profijte der weduwen of kinderen, (en niet ten behoeve van andere erfgenaamen) behalven het loopend vierdedeeljaars, waar in de overledene gestorven is, nog een vol half jaar daarna het gewoone tractament betaald, en ten platten lande het vrije gebruik der pastorij aan dezelfve gelaaten worden.

Zo veel zulks mogelijk zij, en zonder dat de dienst van hunne eigene gemeenten daardoor merkelijk zoude komen te lijden, zullen de predikanten der nabuurige plaatsen den Godsdienst in die vaceerende kerken, geduurende dien tijd en ter comtemplatie van zodanige weduwe of kinderen, *gratis* moeten waarnemen.

De kosten echter van derzelver vrije heen-en

weder-reize, en van behoorlijk defraiement gedurende hun aanzijn, worden in zulk geval gedragen door de gemeente, ten welkers behoeve die liefde-diensten worden gedaan.

32. Bij langere vacature als in den voorsch. Art. omschreeven, zullen de nabuurige predikanten in de waarneeming van de openbaare Godsdienst-oeffeningen in zulk eene gemeente van tijd tot tijd moeten voortgaan, en zullen dan voor elke daar gedaane prediking, op verklaaring van den Kerkenraad dier plaats, mogen declareeren *twaalf* Rds. Kaapsch of *vier-en-twintig* Guldens Holl, ten laste van het fonds waaruit het gewoone tractament der predikanten betaald wordt.

De wagen vragten heen en weder, zowel als het defraiement blijven ook dan ten laste der gemeente, ten welkers behoeve die dienst gedaan wordt.

De onderlinge verre afstand der Kerken in de residentie plaatsen der Drostdijen Swellendam, Graaff-Reinet, Uitenhage en Tulbach, als ook daar eene Kerk mogt worden gebouwd, maakt deze ordre op die Kerken ontoepasselijk.

Het wordt den Landdrosten van die Districten overzulks aanbevolen, om bij vacaturen, met overleg der Kerkenraaden van die Gemeenten, daar omtrend zodanige andere schikkingen te ontwerpen, en ter goedkeuring van den Goverreur in der tijd aan te bieden, als zij ter meeste onderhouding van godsdienst, en ten minste kosten der ingezetenen van hun district oirbaar zullen vinden.

33. De Weduwen van Predikanten zullen na het

eindigen van het half jaar bij Art. 31 gemeld, des begeerende, haar leven lang, of anders tot hertrouwen toe, uit 's lands kas genieten een Weduwen-tractament van dertig Rds. of f.60— Hollandsch, ter loopende maand.

34. De gewone godsdienst-oeffeningen worden altijd gehouden op vaste uuren.

Bij noodwendige verschikking dier uuren in de Wintermaanden, of om andere goede redenen, geschiedt zulks op advis van den Kerkenraad, en dan in de Hoofdplaats met voorgegaan consent van den Gouverneur in der tijd, en in de residentie-plaatsen der landdrosten, mede met derzelver toestemming.

De Gemeenten worden, zo veel mogelijk, in tijds van zodanige verschikkingen geadverteerd.

35. De Predikanten zullen op derzelver personeele verantwoordelijkheid exacte Registers moeten houden van alle de door hun gedoopte persoonen, houdende de namen en woonplaatsen der Ouderen en Getuigen, zowel als van den gedoopten, met aantekening van het jaar en den dag, zowel als van de toegedienden Doop, als van den dag en plaats op welke die gedoopten zijn gebooren.

Gelijke registers zullen zij moeten houden, van de in hunne gemeente aangenomene ledemaaten en voltrokken huwelijken, voor zo verre de Wet die voltrekking aan hun zal toestaan.

36. En daar deze registers van de uiterste noodzakelijkheid zijn om de echte geboorte en afstamming, zo wel als den gewettigden stand der ingezetenen in

de Burger-Maatschappij te verzekeren, zullen ten einde van elk jaar door de kosters of voorlezers na maate de Kerkraad die daartoe als de geschikste zal ordonneeren, van deze registers dubbelden geformeerd —door de Predikanten geauthentiseerd, en voor den eersten April van elk jaar ter Politicque Secretarien der Hoofdplaats of der Landdrostdijen moeten worden ingezonden, ten einde bij onverhoopte brand, geweld of andere ongelukken, in eene of andere plaats altijd nog een examplaar daar van zou blijven bewaard.

37. De administratie de kerken en armen-goederən, gebouwen, penningen, en fonsen, blijft als van ouds aan de respective Kerkenraaden, van welke de Predikanten zijn de aanblijvende voorzitters.

In de hoofdplaats blijft dit aan den daar toe van Gouvernements-wegen in den Kerkenraad zitting hebbende Commissaris-politicq en aanblijvenden Kerkmeester bevolen in maniere, zo als zulks thans gebruiklijk is, of bij nadere order anders zal worden beraamd.

38. Het oppertoezicht echter over alle Kerkelijke Administratien blijft aan den Gouverneur in der tijd.

39. De Kerkenraaden zullen over zulks geene aankoopen nog verkoopingen van vastigheden, noch geene geheele afbraken van oude of oprigting van nieuwe getimmerten, waar van de kosten uit hunne gewone en zuiver overschietende inkomsten niet zouden hunnen vallen,—nog eenige geld leeningen ten lasten der Kerken of armen fondsen mogen doen, zonder vooraf gevraagd, en verkregen schriftelijk *Fiat* van den Gouveneur in der tijd.

40. De bewaaring der penningen tot de respective Kerken of armen fondsen ten platten lande behoorende, blijft den Kerkenraaden aanbevolen op zodanige wijze als bij elke gemeente thans in gebruik is, of uit hoofde van bijzondere reeds gegeven of nog te geven ordres wordt gepracticeerd.

Het staat echter vast, dat alle de leden van de Kerkenraaden in die Gemeenten te samen, en elk voor hun aandeel verantwoordelijk zijn voor de schade, die door onachtzaamheid of kwade trouw bij de Administratien dier penningen mogte ontstaan.

41. Alle rekeningen en verantwoordingen loopen over een rond jaar van den eersten Januarij tot den laatsten December ingeslooten.

De verantwoording daarvan in de hoofdplaats geschiedt op de wijze tot nog toe gebruiklijk, of door den Gouveneur in der tijd anders te bepalen.

In de maand Januarij van elk jaar, zenden de Kerkenraaden der Gemeenten ten platten lande een door alle de leden getekenden korten staat dier rekeningen, *in duplo*, aan den Landdrost van hun District, ten einde die te examineeren ;

Onder dezelve zal moeten gevoegd zij eene uitdruklijke verklaring, *dat alle de effecten, en contanten, die ingevolge het slot van dien korten staat, ten voordeele der Kerken voorhanden moeten zijn, in de Kerken-kist daadlijk aanweezig, en door hun, vóór het tekenen dier korte staaten, gesien, geteld, en overzulks ter hunner personeele verantwoording overgenoomen zijn.* Zo noodig, zal de Landdrost omtrent een of nder post waar in hij erreur of

onduidelijkheid vermoedt te resideeren, de mondelinge of schriftelijke elucidatien van de Kerkenraaden mogen inneemen.

42. De Landdrosten zenden ten spoedigsten, en uiterlijk voor het einde der maand Februarij een Exemplaar der bij hun alzo ontvangene en goedbevondene Kerken- en Armen-rekeningen, met een daar onder gesteld en door hunne naamtekening bekragtigd *Gezien*, aan den Kerkenraaden terug.

43. De Predikanten zullen dan deze rekening drie agter een volgende Zondagen na de Predikatie, doch voor het uitspreken van den zegen, de Gemeente voorlezen, ten einde dezelve zich van de rigtige Administratie der door hun opgebragte Liefdegaven of andere contributien zullen kunnen verzekerd houden, en anders in de gelegenheid gesteld worden om, uiterlijk binnen den agsten dag na de laatste voorleezing, hunne bescheidene bedenkingen, zo zij die daarop hebben mogten, aan den Kerkenraad te kunnen voorhouden.

44. Na dezen voorsz. agsten dag zendt elke Kerkenraad ten platten-lande een geauthentiseerd afschrift dezer alzo door den Landdrost *gevidimeerde* en der Gemeente voorgeleezene rekening, met de bedenkingen die daarop mogten zijn gevallen, aan den Gouverneur in der tijd, ten fine van approbatie :. die dan na bevinding daarop zal disponeeren, zoals hij ten beste dier Gemeente zal oirdeelen te behooren.

45. Eindelijk worden tot onderhoud der Kerken en Armen ten platten-lande binnen deze Volkplanting,—onverminderd de bijzondere concessien

voor zekeren tijd, of uit anderen hoofde aan eene of andere Gemeente toegestaan, of waar van dezelve boven dien thands zijn of namaals komen mogten in een wettig bezit—bij dezen voor altijd vastgesteld de nagenoemde fondsen.

1. De gewoone *collecten* geduurende de openbaare godsdienst oeffeningen.
2. *Giften, Geschenken* of *Legaten* aan de Kerken of Armen gedaan of besprooken.
3. *Doopgelden* buiten de Kerk of buiten den gewoonen Godsdienst, ter somma van *twee* Rds. voor elk gedoopte.
4. *Lidmaat gelden,* ter somma van èèn Rijksdr. voor elk lidmaat.
5. *Trouw-gelden*, ter somma van vijf Rijksds. voor elk paar, te betalen aan die Kerk waartoe de Bruid behoort.
6. *Begraafnis-gelden*, van alle lijken, begraaven wordende, het zij op het Kerkhof, of op private grond-eigendommen gelegen onder de Kerkelijke limiten van eenige Kerk; en wel voor een lijk *boven twaalf* jaren oud drie Rds.—en *beneden twaalf* jaren oud *twee* Rijksds.
7. *Zitplaatsen-gelden* in de Kerken, door de respective Kerkenraaden te bepaalen.

En zodanige andere als waar van de inzameling, naar maate van de behoefte in elke bijzondere Gemeente, thands reeds is of door het Gouvernement na dezen aan dezelve nog mogt worden toegestaan.

46. En ten einde het Gouvernement eene meerdere zekerheid zou kunnen hebben, dat alle de vorenstaande ordres, of die na dezen nog daar mogten worden bijgevoegd, op eenen regelmatigen voet binnen deze volkplanting worden naargekomen, zal eene proeve genomen worden, of het uitvoerlijk en dienstig zij om ten minste alle twee jaren in de maanden October of November voor de Hervormde Gemeenten deezer Volkplanting, binnen deze Hoofdplaats te houden eene algemeene KERKVERGADERING, saamgesteld uit :—

Twee Predikanten en twee Ouderlingen der Hoofdplaats, en

De Predikanten en een Ouderling uit elke Gemeente van de buiten districten.

Bij welke vergadering telkens, door benoeming van den Gouverneur in der tijd, zullen moeten gevoegd worden twee Commissarissen Politicq, om daarbij het Gouvernement dezer Volkplanting te representeeren.

Bij vacature, ziekte of andere wettige verhinderingen van een Predikant of der fungeerende Ouderlingen, mag elke Kerkenraad ten platten-lande zich daarbij ook laten vertegenwoordigen door een of twee der diakenen, of ook door een of twee onbesprookene ledemaaten der Gemeente, die te vooren leden van den Kerkenraad geweest zijn.

47. Het Presidium in deze vergadering zal in zulk geval rouleeren tusschen de presente Predikanten, naar den rang van den ouderdom der Kerken, in welke zij als leeraaren dienen.

De Penne bij elke vergadering zal worden gevoerd door den Predikant, die voor de eerstvolgende vergadering waarschijnelijk zal moeten presideeren, of door hem die bij absentie of ziekte van dezen daar op in rang volgt.

48. De onderwerpen van beraadslaaging en onderzoek bij deze vergadering—de wijze om daar op te besluiten—zowel als de bepaling der fondsen uit welke de kosten tot het houden dezer vergadering zullen gevonden worden, zullen op de eerst te houdene samenkomst in de maand October of November van den jaare 1805, met communicatie en overleg van de Commissarissen Politicq worden ontworpen, en aan den Gouverneur in der tijd ter goedkeuring aangeboden.

Het staat vast echter, dat de stricte en zo veel moogelijk eenvormige nakooming van alle de Artikelen dezer Kerken Ordonnantie daarvan een der Hoofd-pointen zal moeten uitmaken.

49. De maand en dag tot het houden dezer vergadering, met bevoeging tevens der pointen van beschrijving, wordt door den Kerkenraad der Hoofdplaats aan den Gouverneur voorgesteld, en na desselfs daarop verkreegen schriftelijk *Fiat*, de convocatie daartoe, eenen geruimen tijd te vooren, gedaan door denzelven Kerkenraad der Hoofdplaats, met mede toezending dier pointen van beschrijving en van den juisten dag, plaats en uur, waar en wanneer dezelve vergadering zal gehouden worden.

De Kerkenraad van vacante Gemeenten worden daar toe mede geconvoceerd.

Elke Kerkenraad heeft het recht, bij tijds

zodanige bescheidene voorstellen tot pointen van beschrijving voor de eerstvolgende vergadering aan den Kerkenraad der hoofdplaats in te zenden, als dezelve zal geraden vinden.

De plaatsing daar van zal niet mogen worden geweigerd.

50. De Kerkenraad der hoofdplaats zal in de vergadering *twee* stemmen hebben, en de Kerkenraaden van elke bijzondere Gemeente ten platten lande, van welke gecommitteerden ter vergadering aanwezig zijn, *eene* stem.

De Commissarissen politicq woonen de deliberatien bij, en worden, voor dat eenig point mag worden ter conclusie gebragt, door den President verzogt, om derzelven consideratien en advijs op zodanig point der vergadering te willen mededeelen.

Zij geeven, voor of staande de vergadering, aan den President, schriftelijk, zodanige pointen als welke zij oirdeelen dat, boven en behalven de pointen van beschrijving, onderwerpen der deliberatien behooren te worden.

Zij hebben het recht de conclusie van een of ander point te surcheeren, tot dat zij deswegens de welmeening van den Gouveneur zullen hebben kunnen inneemen.

51. Het wordt aan den Gouverneur overgelaten te beslissen, of na deze eerstgenomene proeve, het bedoelde nut dezer vergadering, met de daaraan, uit den aart van de uitgestrektheid van dit land, vast zijnde inconvenienten kan worden vereenigd—het eerste verzekerd—en de laatste daar tegen opgeheven of ten minsten gematigd worden kunnen.

52. Eindelijk worden alle tot nog toe bij eene of andere Gemeente in train geweest zijnde gebruiken, of uit bijzondere en vroeger gegevene besluiten afteleiden orders, die met deze Kerken-Ordonnantie zouden mogen strijden, kracht dezes ingetrokken, vernietigd, en gesteld buiten effect.

Het blijft echter aan het Gouverneument gereserveerd, om, naar mate in eene of andere Gemeente sommige van voorenstaande pointen zouden bevonden worden niet, of niet ten vollen te zijn executabel, daarin zodanige verandering, verbetering of vermeerdering te kunnen maken, als hetzelve ten dienste van zodanige Gemeente, en behoudens het hoofddoelwit deezer Ordonnantie, in der tijd zal raadzaam oirdeelen.

En zal extract dezes gezonden worden aan Gouverneur en Raaden, ten einde aan al het voorenstaande de noodige executie te geeven.

Accordeert met voorsz. Register.

A. L. De Mist,
Secretaris.

II.

HUWELIJKSORDONNANTIE.

Mr. J. A. de Mist, Commissaris Generaal van het Bataafsche Gouvernement over de volkplanting aan de *Kaap de Goede Hoop*, aan allen die deezen zullen zien of te hooren leezen, Salut! doet te weeten:

Dat hij het voor de Bewooners der Buiten-Districten dezer volkplanting van het grootst belang geoirdeeld heeft, dat dezelve ontheven worden van de verpligting waaraan zij tot nu toe zijn onderworpen geweest, om zich zo tot het doen aantekenen ter ondertrouw, als tot voltrekken hunner huwlijken, naar de Hoofdplaats te moeten begeeven. Eene gewoonte, die in de eerste tijden van het bestaan deezer volkplanting van eene volstrekte noodzaaklijkheid was, doch die thands, door derzelver grootere bevolking, en onmeetbaare uitgebreidheid, en vooral door het vermeerderen der Land-Drostdijen, en kerk-dorpen op het platte land, haare nuttigheid verlooren heeft, en nu veel eer strekken moet tot ongerief der goede opgezetenen van de buiten-districten, en tot veragtering hunner huislijke zaaken, die uit

het doen van dikwerf zeer verre, langduirige en kostbaare reizen, tot zulk een einde te onderneemen, noodwendig moet gebooren worden. Dat het echter, bij de vaststelling der middelen, om de voltrekking hunner Huwlijken gemaklijk te maaken, even noodzaaklijk blijft te waaken tegen alle schadelijke ongeregeldheden en verzuimen, die bij gebrek van vaste en zekere orders, in de voor de Maatschappij zo belang-volle materie van huwlijkszaaken, op zulke verre afstanden van de Hoofdplaats, zouden kunnen insluipen, en waar door de eerbaarheid gekwetst, en den gewettigden stand dier opgezetenen onzeker worden zou. En het is uit overweging hier van, dat hij, ten gevolge van den aan hem door het Staats-Bewind op dit point gegeeven uitdrukkelijken last, en in afwagting van Hoogst-desselfs verdere sanctie, heeft goedgevonden te arresteeren, gelijk hij arresteert bij deezen, die hier navolgende :

*Provisioneele Ordonnantie op het voltrekken van Huwelijken door de bewooners der Buiten Districten binnen de Bataafsche Volkplanting aan de Kaap de Goede Hoop.**

1. Tot Commissarisen van huwlijks-zaken in de

* Zie instructien voor den raad van Politie p. 253—Koloniaal Archief.
Voor eene Engelsche vertaling dezer ordonnantie zie

Buiten-Districten deezer volkplanting worden kragt dezes benoemd en aangesteld, de *Landdrosten* van elke Drostdij, benevens *twee Heemraaden*, door de Landdrosten te benoemen, geadsisteerd door den *Secretaris* der Drostdij—en den gewoonen Bode, als Exploicteur.

2. Bij vacature, ziekte, of afwezendheid der Landdrosten, wordt derzelver plaats, voor zo lang door den oudsten Heemraad waargenomen,—en indien deeze reeds als lid der Commissie mogt fungeeren, zal deselfs plaats, voor dien tijd, door een der andere Heemraaden worden aangevuld.

De Landdrosten zorgen, dat bij aftreding, ontslag, of uit welken anderen hoofde ontstaane vacature, van een der Heemraaden, door de benoeming van een ander lid, deze Commissie altijd voltallig blijve, en dat geene stremming in derzelver functien ontsta.

3. De voornoemde Commissarissen en Secretarissen zullen, voor het aanvaarden deezer hunner Commissie, met bijvoeging telkens van dag en jaar, eigenhandig ondertekenen het navolgend Formulier van Eed :

Wij ondergetekende van wegens het Gouvernement fungeerende als Commissarissen, of Secretaris, van Huwlijks-zaken in de Drostdij van....... beloven en zweeren, onder vernieuwing en inhaesie van den Eed, door een ieder onzer bij de aanvaarding onzer bedien-

Bijlagen der depeche van Lord Chas. Somerset aan den Secretaris van Staat d.d. 12 May, 1818 No. 4. (Enclosure book No. 1.)

Zie ook Resolutien van Gouverneur en Raden d.d. 26 Jan 1805.—published in the *Gazette* of the 3rd Aug., 1805.

ingen afgelegd, dat wij ons in deeze Commissie zullen gedragen als mannen van eer, overeenkomstig de instructie aan ons voorgeschreeven, of nader te geven. Dat wij de ingezetenen, in het bevorderen hunner wettige huwlijken, naar ons beste vermogen, zullen helpen en raaden, en daar bij waaken tegen alle misbruiken en ongeregeldheden. Dat wij nimmer zullen aanneemen, of door iemand anders voor ons of de onzen zullen doen aanneemen, eenige giften, gaven of geschenken, zelfs niet van spijs of drank, van of naamens persoonen, die verlangen door ons in ondertrouw opgenoomen, of, na het behoorlijk afloopen der huwlijsgeboden, in den echten-staat bevestigd te worden.

" *Dat wij van alles, tot deze onze Commissie betrek-*
" *kelijk, naauwkeurige aantekening zullen houden of*
" *doen houden, en aan niemand iets openbaaren, het*
" *geen uit den aart der zaake behoort geheim te worden*
" *gehouden.*

" *De ondertekening deezes houden wij voor ons van*
" *dezelfde verbindende kragt, als of wij deezen eed*
" *lijflijk hadden afgelegd.*

" *Ter Drostdy van . . . op den datum, bij een ieders*
" *naam uitgedrukt.*

4. Commissarissen vergaderen regulier alle eerste Zaturdagen van elke maand, des morgens tusschen negen en twaalf uuren, in de gewone vergader—kamer van Landdrost en heemraaden, ten einde de aantekeningen ten huwlijk, voor zich te doen geschieden, en ter zelver tijd te hooren, en overeenkomstig deeze ordonnantie, zo veel zij kunnen of mogen, te vereffen— en de geschillen, daaromtrend ontstaan.

5. Bij alle aantekeningen ten huwlijk zullen door hun, die zich ten ondertrouw aanbieden, ten profijte van de Kerk *onder welke de bruid behoort*, *betaald* worden *vijf* Rds.

De Landdrosten zorgen, dat alle *zes* maanden, deeze bij hen also ontvangene gelden, zonder eenige korting, koomen in handen der respective Kerkenraaden, die daarop recht hebben.

In de nieuw-aangelegde Drostdy van *Uitenhage* worden deeze gelden, tot dat ook daar eene Kerk zal gebouwd zijn, gevoegd bij het *Kerk- en Schoolen-Fonds*, onder de bewaring van Landdrost en Heemraaden zijnde, of zullende koomen.

De Kerkenraad van het *Zwartland* heeft recht, om van alle ter ondertrouw aangetekende persoonen, van welke de bruid binnen de Kerkelijke limiten van dat dorp gehoort—hoezeer die aantekeningen en huwlijks—voltrekkingen, als tot het Kaap-District behoorende, aan de hoofdplaats geschieden, als van ouds,—ten behoeve van de Kerk aldaar, mede *vijf* Rijzds. te doen invorderen: Alles conform de *Kerken Ordre*, geëmaneerd den 25 July dezes jaars. Art. 45. 5.

6. Het staat vast, dat alle aanteekeningen en voltrekkingen van huwlijken voortaan, *te beginnen met den eersten Januarij, 1805*, geschieden moeten voor Commissarissen van die Drostdijen, in welke de Bruid derzelver vast verblijf of woonplaats heeft: waar door zal moeten verstaan worden die plaats, waar zij de drie laatst vorgegaane maanden, onafgebrooken zich heeft opgehouden.

7. In buitengewoone gevallen van noodzakelijkheid, zal ook de aantekening ter ondertrouw, zo wel —als de voltrekking der huwlijken, even wettig, in particuliere huizen kunnen en mogen geschieden, ter beoirdeeling en discretie van Commissarissen. Edoch zal in zulk geval, door zodanige ondertrouwden, boven en behalven het redelijk defraiement van Commissarissen voor hunne reiskosten en vacatie, ten profijte van het *Kerk- en Scholen fonds* van die Drostdij moeten betaald worden *vijf-en-twintig* Rijds., nees.

8. In alle gevallen, zullen Commissarissen aan de comparanten ten aantekening, distinctelijk moeten voorhouden de navolgende vraagen :

a. Hunne geboorteplaats, woonplaats en ouderdom ?

b. Of zij zijn Christenen, en geene Heidensche, of Lijfeigne persoonen ?

c. Of zij aan niemand anders door huwlijk of trouw-belofte, in eenigerlei maniere verbonden, en dus volmaakt vrije lieden zijn ?

d. Of zij meermaalen zijn gehuwd geweest, en zo *Ja*, of zij ook kinderen of verdere afstammelingen uit hun laatste huwelijk in leven hebben ?

e. Of zij elkanderen bestaan in de, verboden, en hier na te noemen graaden van Bloedverwantschap of zwaagerschap ?

9. De antwoorden op voorstaande vragen zullen bij de respectieve Commissien zorgvuldig en naauw-

keurig opgetekend worden. Bij de minste twijffeling omtrend de waarheid van een of ander dier antwoorden, zijn Commissarissen bevoegd en verpligt aan de comparanten opteleggen productie van nadere bewijzen, hetzij door voldoende mondelijke getuigen, het zij door wettige documenten ; of ook, om deeze afgegeevene verklaringen des noods, met solemneelen eede te doen bevestigen, tot het afneemen van welken eed Commissarissen worden gequalificeerd bij deezen.

De aantekening ten huwlijk blijft opgeschort, tot dat Commissarissen, omtrend de waarheid van de antwoorden op alle de voorschr. vraagen, voor zich ten vollen zullen zijn overtuigd.

10. Waanneer een jongman, geene volle *een-en-twintig* jaaren, of eene jonge dochter, geene volle *agtien* jaaren oud, begeert ten huwlijk aangetekend te worden, zullen zij verpligt zijn, aan Commissarissen te doen blijken, dat hunne ouderen—of bij derzelver overlijden, hunne voogden—in het door hun voorgenoomen huwlijk toestemmen.

Ten dien einde zullen zij voor Commissarissen moeten verschijnen, geadsisteerd met voorn. hunne ouderen of voogden ; of, wanneer deeze, of eenige van hun, mogten verhinderd zijn in persoon daarbij tegenwoordig te zijn, zullen zij aan Commissarissen moeten overleggen een behoorlijk schriftelijk consent, door hunne ouderen, of voogden, en nog daarboven door twee onbesprokene, en bij Commissarissen voor lieden van eer bekende mannen, als getuigen onderteekend. Wanneer de Weeskamer de voogdij hebben mogt van een of beide der comparanten zal

derzelver schriftlijk consent, invoegen zulks door haar gewoonlijk gegeven woord, voldoende zijn.

11. Wanneer de ouderen omtrend het te geeven consent tot den ondertrouw hunner minderjaarige kinderen verschillen, zal het gevoelen van den Vader gevolgd worden. Als de grootouderen of voogden, *gelijken* getale zijnde, hieromtrent niet eenstemming zijn, zullen Commissarissen dit verschil, *de plano*, beslissen, en, zo veel nodig het uit dien hoofde gebrekkig consent suppleeren. Bij *ongelijk* getal derzelve, zal het gevoelen der meerderheid gevolgd worden.

12. Indien een jongman zijn *een-en-twintigste*, of eene jonge dochter haar *agtiende* jaar ten vollen zal hebben vervuld, doch beide echter nog geene volle *vijf-en-twintig* jaaren oud zijn, en echter begeeren in ondertrouw opgenomen en aangetekend te worden, zal ook het consent des ouderen, bij Art. 10 gemeld, om des eerbieds wille, door dezelve moeten worden geproduceerd, doch bij weigering daar van door de ouderen, de aantekening ten huwlijk echter voortgang hebben. Doch zullen, voor het afkondigen der huwlijks geboden, zodanige weigerende ouderen, wanneer die binnen dezelve Drostdij, in welke de Commissie fungeert, woonachtig zijn, tegen eenen korten, door Commissarissen in redelijkheid te bepaalen termijn, voor dezelve worden ontboden, om alnog hunne toestemming tot dit huwlijk, of anders redenen te geeven van hunne weigering; en zo dezelve na drie agtereenvolgende citatien niet verschijnen, of behoorlijk antwoorden, zullen zij ge-

houden worden stilzwijgende in dit huwlijk te hebben toegestemd. Bij derzelver verschijning zullen Commissarissen hen (is het mooglijk) tot het geeven hunner toestemming overhaalen, en het geschil tusschen zodanige ouderen en kinderen, in der minne vereffenen; edoch, deeze pogingen mislukkende, alsdan parthijen verwijzen naar den raad van justitie, om aldaar verder recht te vragen. De huwlijksgeboden blijven opgeschord, tot dat de rechterlijke uitspraak aan Commissarissen behoorlijk zal zijn bekend geworden.

13. Wanneer zodanige weigerende ouderen in eene andere Drostdij, als binnen welke de aantekening ten huwlijk geschied is, of wel binnen het Kaapsch-District, of in de Hoofdplaats woonachtig zijn, zullen de Commissarissen tot huwlijks-zaaken van derzelver woonplaats, door de Commissie voor welke de aanteekening ten ondertrouw geschied is, bij brieven *requisitoriaal* worden verzogt, dezelve voor zich te willen ontbieden, *eenmaal*, *andermaal*, en ten *derden maale*; en zal bij *non-comparitie*, ook dáár hun uitblijven voor een stilzwijgend consent moeten gehouden worden; bij verschijning, zullen Commissarissen, eensgelijks hunne pogingen doen, om zodanige ouderen tot het geeven van hunne toestemming te overreeden, doch bij voortduirende en ondubbelzinnige volharding bij hunne weigering daar van, door hun doen tekenen declaratoir *in formä.* Van het een of ander zenden deeze Commissarissen, op de spoedigste wijze, hun wedervaaren aan de Commissie, voor welke de aantekening der ondertrouw geschied

is, ten einde dezelve dan daaromtrend verder handele, zo als in den voorigen 12 art. is gezegd. De kosten hier op vallende, moeten provissioneelijk, en onverkort de nadere uitspraak des rechters, daaromtrend, door de ondertrouwde persoonen worden voldaan.

14. Wanneer de ouderen van zodanige *niet ten vollen meerderjaarige* persoonen, als bij den 12 art. zijn genoemd, buiten deze volkplanting woonachtig zijn, en zij tot voltrekking van een huwlijk niet voorzien zijn van een behoorlijk consent hunner ouderen, zal derzelver aantekening ten ondertrouw niet mogen geschieden, dan na vertooning van een schriftlijk consent van den Gouverneur in der tijd, die in dezen het ontbrekend consent der ouderen zal mogen suppleeren, of wel terug houden, naar bevind van zaaken.

15. Een jongman of jonge dochter, van ouderen binnen deeze volkplanting of binnen de Bataafsche Republiek, of in eenige andere van derzelver uitheemsche bezittingen wettig gebooren, en uitwijzens hunne doop-cedullen, volle *vijf en twintig* jaaren oud, behoeft tot het voltrekken van een huwlijk geen consent, noch van ouderen noch van voogden. Militaire persoonen, den lande als zodanig dienende, in rangen beneden die van Officier, mogen echter niet ten huwlijk aangetekend worden, dan op vertoning van een permissie-billet, getekend door den Commandeerenden Officier van het Corps, waar bij hij werkelijk dienst doet.

16. Geheel vreemde persoonen, het zij, dezelve *al* dan *niet* meerderjaarig zijn, buiten deeze volkplanting

gebooren—of, hoewel in de Bataaffsche Republiek, of elders in 's lands andere volkplantingen, of buiten dezelve gebooren, doch zonder bijzondere zending of emploi herwaards aangekomen, of die als in dienst zijnde van eenige hier passeerende schepen, zonder onderscheid van welke Natie—ten oorloge of ter koopvaardij uitgerust—of ook alleen als passagiers, alhier een kortstondig verblijf houden, en vooraf geen wettig verlof ter inwooning verkregen hebben, zullen in geen geval hoegenaamd ter ondertrouw mogen worden toegelaten, zonder schriftelijk *Fiat* van den Gouverneur in der tijd, ten einde die vooraf gelegenheid hebbe zich nopens den civilen staat, en stand in de Maatschappij, van zoodanige onbekende vreemdelingen naar behooren te kunnen doen onderrigten.

17. Wanneer beide, of een van beide, der aanstaande Echtgenooten reeds zijn gehuwd geweest, zullen zij vóór de aantekening, ten genoege van Commissarissen moeten bewijzen, dat derzelver voormalig huwlijk, het zij door overlijden hunner voorige Echtgenoot, het zij door des rechters uitspraak, wettig is verbrooken, en dat zij overzulks tot het aangaan van een nieuw huwlijk zijn geregtigd. Commissarissen zullen in het vorderen en examineeren van deze bewijzen, inzonderheid bij vreemdelingen, of zodanigen, die zich in deze Colonie slegts voor een tijd ophouden, met de uiterste omzigtigheid en naauwkeurigheid moeten te werk gaan.

18. Om der eerbaarheid wille, zal geen Weduwnaar tot den ondertrouw van een nieuw huwlijk worden

toegelaten, dan na volle *drie* maanden na het overlijden zijner laastste Huisvrouwe. En geene weduwe, dan na verloop van *vijf* volle maanden na het overlijden van haaren laatsten echtgenoot, en nog dat zij daarboven zeker is. van denzelven niet bevrugt te zijn.

19. Wanneer beide, of een van beide der aanstaande echtgenooten, uit hun laatste huwlijk minderjaarige kind of kinderen—of bij vooroverlijden van een of meer derzelve, minderjaarige descendenten van die kinderen, in leven hebben, zullen zij verpligt zijn, *voor de afkondiging van het eerste huwlijks gebod* ten genoege van Commissarissen te vertoonen eene behoorlijke Acte, door Weesmeesteren, of andere wettige voogden dier minderjaarigen, afgegeven, houdende in substantie: *dat zodanige minderjaarigen van de erf-portie, hen uit de nalatenschap van den voor overleden echtgenoot competeerende, ten vollen zijn voldaan, of immers daar voor behoorlijke securiteit hebben ontvangen.* Zonder zodanige overgelegde verklaaring, zullen de huwlijk-geboden geen voortgang hebben.

20. En, alzo het huwlijk tusschen de hierna te noemen persoonen, wegens de onderlinge naauwe banden van bloedverwandschap of zwagerschap, om de eerbaarheid wille, bij de wetten verboden is, zo zullen Commissarissen tot Huwlijks-zaken niet toelaaten, dat ter ondertrouw aangetekend, veel min in den echten-staat bevestigd worden.

1. Ouderen met hunne kinderen—Groot ouderen met hunne kleine kinderen, op en neder gaande, in het oneindige.

2. Broeders en Zusters, het zij van heelen of van halven bedde.
3. Oomen met hunne nigten, noch moeijen met hunne neeven, van heelen of halven bedde, op en nederwaards, in het oneindige.

En zal in dezelve graaden van zwagerschap, als hier boven van bloedverwandschap gezegd is, tot geen ondertrouw worden toegelaten :—Een man met de bloedverwanten zijner overledene huisvrouw, noch eene vrouw met de bloedverwanten van haaren overleden echtgenoot.*

21. Het blijft echter aan den Gouverneur in der tijd voorbehouden, om na vooraf ingenomen advijs van President en raaden van Justitie, in gevallen, uit hunnen aart rechtens daartoe gedisponeerd, bij wege van dispensatie, sommige huwlijken te mogen toelaten. Van welke dispensatie en toelaating aan Commissarissen, bij behoorlijke Acte, vooraf zal moeten blijken.†

22. En alzo de wetten mede verbieden, dat Christenen met Heidenen—of slaven met vrije persoonen—of slaven onderling—wettige huwlijken mogen aangaan, wordt het aan Commissarissen ten gevolge van dien verboden, eenige zodanige persoonen, met elkanderen in ondertrouw aanteneemen.

23. De afkondiging der huwlijks-geboden zal in

* Zie antwoord op het verzoekschrift van B. C. Crous d.d. 2 Dec. 1829.

† Zie brieven aan den Magistraat van Uitenhage d.d. 6 Nov. en 3 Dec. 1829. Do. aan den Magistraat van Swellendam d.d. 6 April 1829.

elke Drostdij geschieden ter plaatse, waar men gewoon is alle andere openbaare afkondigingen en publicatien te doen, en zulks op drie agtereenvolgende Zondagen, des morgens tusschen elf en twaalf uuren, na dat de klok zal geluid zijn.

En zullen daarenboven, ter zelver plaatse de naamen der aldus afgekondigden, met bijvoeging of het hun *eerste*, *tweede* of *derde* gebod is, op een daartoe gesteld bord worden aangeplakt, en zoodanig geplaatst, dat die van een ieder gemakkelijk kunnen geleezen worden.

24. Wanneer de bruidegom niet mede in dezelfde Drostdij woonachtig is, waar zijne bruid woont, en waar overzulks de aantekening ter ondertrouw geschied is, zal de Commissie zorgen, dat de drie huwlijks-geboden, mede geschieden in de Drostdij, of ter Hoofdplaatse, waar of in welk district, de Bruidegom woont, of binnen het laatst voorgegaan jaar gewoond heeft.*

De respective Commissien van huwlijks-zaaken in de geheele volkplanting, zullen ten dien einde onderling goede correspondentie houden, elkanders verzoeken of requisitoriaalen respecteeren, en zodanige afkondigingen bespoedigen, en van derzelver afloop aan elkanderen ten spoedigsten berigt inzenden, ten einde de bevestiging in den echten-staat, voor de ondergetrouwde persoonen, zo min mooglijk worde uitgesteld.

* Niet gehandhaafd in een zeker geval—Zie brief aan de huwelijks Commissarissen, Kaapstad d.d. 27 Nov. 1830.

25. In gevallen van dringende noodzaaklijkheid, en bij welke geen grond is, om eenige kwaade trouw jegens een derde persoon te vermoeden, *en anders niet*, zullen Commissarissen, op verzoek der ondergetrouwden, aan dezelve meer dan één gebod op denzelven dag mogen toestaan, mids dan nog altijd met tusschenpoozing van eenige uuren tusschen elke afkondiging.

26. Indien iemand vermeent redenen te hebben, om tegen den voortgang van een huwlijk in oppositie te koomen, zal hij zulks doen daadlijk bij de aanteekening; of anders zal hij daar van aan den Secretaris der Commissie, voor welke de aantekening geschied is, in persoon moeten kennis geeven, die, ten blijke van zulk eene gedaane oppositie, nevens of bij de aanteekening het volgende zal noteeren.

" *Heden den......... compareerde voor mij ondergetekende, Secretaris der Commissie tot huwlijks-zaaken*
" *van de Drostdij............de persoon van...............*
" *welke verklaarde in oppositie te koomen tegen den*
" *voortgang van het huwlijk van............. ....met*
....

Ter Drostdij van............

....

Secretaris.

En zal door deeze aanteekening der oppositie de voortgang der geboden zijn gestuit.

27. De Secretaris zal dan parthijen tegen de eerstvolgende zitting van Commissarissen door den Exploicteur, of voor zo verre een der parthijen buiten die Drostdij mogt woonachtig zijn, bij *beslotene*

Missiven, voor de Commissie ontbieden, ten einde de zaak onderzogt, en, is het moogelijk, door tusschenkomst van Commissarissen in der minne afgedaan worde. Voorschr. *beslotene Missiven* zullen, hoe zeer in andere jurisdictien geëxpedieerd, kragt hebben van *wettige citatie* voor de Commissie, die de aantekening ter ondertrouw gedaan heeft ; en worden dezelve mids dezen verklaard, over en weder, niet te zullen involveeren eenige praejudicie.

Indien parthijen, of een derzelve, wegens den te verren afstand op de eerste zitting der Commissie niet zouden kunnen tegenwoordig zijn, zal de Secretaris, met overleg van den Landdrost, of van een der bij de hand zijnde Commissarissen, dien termijn zo veel mogen verlengen, dat alle parthijen ten dien dage *kunnen* present zijn.

28. Wanneer de Opposant als dan niet compareert, zal het effect der Oppositie daadlijk worden opgeheven, en zullen de huwlijks-geboden voortgang hebben.

Wanneer de beklaagde op dien dag niet verschijnt, zullen parthijen, ten koste van den uitgeblevenen, door Commissarissen op nieuw, tegen zekeren te bepaalen dag, voor hun worden ontboden, ten einde als vooren ; en zal inmiddels de gedaane Oppositie blijven stand houden. Bij weder uitblijven van de beklaagde, zal de aanteekening ten huwlijk, ter instantie van de parthij, die daar tegen in Oppositie gekomen is, en ten koste van de beklaagde, worden geraieerd en vernietigd.

29. Beide de parthijen, opposant en beklaagde ; het

zij op de eerste of tweede aanzegging of citatie, in maniere als vooren gedaan, niet compareerende, zal het effect der Oppositie niet eerder door Commissarissen mogen worden opgeheven, dan na dat de ondertrouwde persoonen daar toe verzoek gedaan, en voldoende redenen van hun uitblijven zullen gegeven hebben.

30. Parthijen voor Commissarissen verschijnende, en door dezelve niet kunnende worden vereenigd, zullen door Commissarissen worden gerenvoieerd aan den gewoonen loop der Justitie. Het effect der gedaane Oppositie zal in zodanig geval zo lange voortduiren, tot dat de opposant behoorlijk tijd en gelegenheid zal hebben gehad, om zijne zaak voor den Raad van Justitie deezer volkplanting te hebben kunnen vervolgen : welke tijd door de onderscheidene Commissien, naar gelang van den afstand haarer residentien van de hoofdplaats, zal moeten worden bepaald. Deeze tijd verstreken, en de zaak niet rechthangig gemaakt zijnde, zal op aanhouden van de beklaagde persoon, door Commissarissen, voor welke de aanteekening ter ondertrouw geschied is, de Oppositie verklaard worden te zijn *onwettig*, en zullen alsdan de huwlijks-geboden der ondertrouwden wederom voortgaan.

31. Het zal echter aan de respective Commissien vrijstaan, in deeze en andere gevallen, indien zij mogten oirdeelen dat daartoe gewigtige redenen voorhanden zijn, den voortgang der huwlijks-geboden op te schorten, mids daar van, en van de redenen, die haar tot die opschorting bewogen hebben, ten spoedigsten kennis geevende aan President en Raaden

van Justitie, die dezelve zullen beoirdeelen, en daaromtrend verstaan, zo als naar gronden van recht zal worden bevonden te behooren.

32. Na het afloopen der drie huwlijks-geboden geene redenen bestaande, welke den voortgang van het huwlijk beletten, zullen de ondertrouwde persoonen, door dezelfde Commissie, voor welke de aanteekening ten huwlijk geschied is, in den echten staat bevestigd worden, op zodanig Formulier, als ingevolge de ordres van den lande daartoe gewoonlijk wordt gebruikt.

Behalven in de buitengewoone gevallen, hier vooren bij Art. 7 genoemd, zal de Commissie daar toe gewoonlijk vaceeren op de *eerste* Zondagen in elke Maand, des morgens tusschen *elf* en *twaalf* uren- in derzelver gewoone vergaderkamer, en zal die bevestiging moeten geschieden na voorgegaan klokkengelui, en met opene deuren, ten aanhooren van het publiek.

33. Het zal aan de ondertrouwde Persoonen vrijstaan, om na deeze voltrekking en bevestiging van hun huwlijk, het zelve nog daarenboven door een, kerklijk persoon te doen inzegenen, op zodanige wijze, als zij, naar hunne godsdienstige gevoelens, zullen verkiezen.

34. De ondertrouwde persoonen zullen verpligt zijn om uiterlijk binnen *drie* maanden, na het onverhinderd afloopen van het derde of laatste gebod, zich in den huwlijken staat te doen bevestigen, bij poene van *één honderd rijksdaalers,* te verbeuren ten profijte van het *Kerk- en schoolen fonds,* der Drostdy, in welke de

ondertrouw geschied is, voor elke maand die zij, na deze eerste drie maanden, langer ongehuwd zullen blijven : ten ware dan nog Commissarissen, voor welke de aanteekening geschied is,—of anders de Gouverneur in der tijd, om erheffelijke redenen, mogten oirdeelen, dat hun een langer uitstel moest worden verleend.

35. Vreemdelingen, buiten deze volkplanting gebooren, en, gedurende hun korter of langer verblijf in dezelve, op de wijze als bij den 16 Art. hier vooren bepaald, met een ingezetene wettig in het huwlijk tredende, verkrijgen daar door geen recht van inwoning, noch Burgerschap. Zij hebben, onaangezien hun huwlijk, daar toe noodig de bijzondere vergunning van den Gouverneur in der tijd.

36. De onderscheidene huwlijks-Commissien in de Drostdijen van Stellenbosch, Swellendam, en Tulbach zullen alle *zes* maanden—en die in de Drostdijen van Graaff Reinet en Uitenhage ten einde van elk jaar, ter secretarie van politie, *in duplo* inzenden, eene duidelijke, en door alle de Commissarissen en Secretaris ondertekende lijst der huwlijken, voor dezelve in de laatste *zes* of *twaalf* maanden respectivelijk aangeteekend en voltrokken : Bij welke lijsten zij pertinentlijk zullen moeten uitdrukken.

a. De naamen en woonplaatsen der ondertrouwde persoonen.

b. Of zij te vooren meermaalen gehuwd geweest waren dan niet.

c. De naamen der ouderen, voogden, of andere getuigen, bij de aantekening tegenwoordig geweest.

d. Of de vereischte consenten aan minderjaarige mondeling of schriftelijk gegeven zijn—door wie—en op welken dag.

e. Indien de gehuwde vreemdelingen zijn mogten, of zij vertoond hebben het *fiat* van den Gouverneur, bij den 16den Art. vereischt.

f, Of aan de voorkinderen van zulke die te vooren gehuwd geweest zijn, behoorlijk bewijs of erf-uiting geschied zij—bij welke Acte—en van welke datum

g. Op welken dagen geschied zijn :

De aantekeningen ten ondertrouw.

Het *eerste*, *tweede*, en *derde gebod*.

De bevestiging ten huwlijk.

h. Of ook eenige oppositie daar tegen geschied zij, met opgave van alles wat daar in door de Commissie is verrigt,— of van alle andere omstandigheden van belang, die daar bij hebben plaats gehad.

Alles zo veel mooglijk coloms-wijze, en in die forme, als, des noods, van wegens de voorz. Secretarie aan haar zal worden voorgeschreven.

Van deze lijsten zal, na dat die vooraf aan Gouverneur en raaden zullen zijn vertoond, op derzelver last één exemplaar gezonden worden aan de

weeskamer deezer volkplanting, tot informatie—en één exemplaar ter Secretarie van politie blijven gedeponeerd.

37. De respective Secretarissen der huwlijks-Commissien ten platten lande zullen zich in het declareeren van Leges, of verdiensten, moeten reguleeren naar het tarif door Gouverneur en raaden daar op te bepaalen.

38. En zal voorschrevene ordonnantie ten allen tijde zodanig kunnen worden veranderd, vermeerderd of verminderd, als, behoudens het recht, ter beste bereiking van het meeste nut der ingezetenen zal worden geoirdeeld te behooren.

Gouverneur en raaden zullen de executie hier van op alle mooglijke wijze bevorderen.

Aldus gedaan ter Gouvernements Kasteel aan de Kaap de Goede Hoop den 20sten September, 1804.

J. A. De Mist, Comm. Gen.

Ter Ordonnantie van dezelven,

A. L. De Mist, Secr.

NAAMLIJST DER PREDIKANTEN

DIE

VOOR EEN GEVESTIGDEN PREDIKANT IN DE NEDERDUITSCHE GEREFORMEERDE KERK VAN ZUID-AFRIKA DE GODSDIENST HEBBEN WAARGENOMEN.*

De volgende hebben op hunne reis naar Oost Indië en terug de diensten alhier, gedurende hun verblijf, verrigt :†

Ds. Gualtherus Backerius—12 Mei 1652 (Wouter Bakker).

Ds. Fruntus‡ (Fred. Fronten)—20 Augustus 1653 (avondmaal gevierd).

Ds. Marcus Masius—November 1654 (avondmaal).

Ds. Petrus Mus—27 Februarij 1655.

Ds. Johannes Campius—28 Februarij 1655 (avondmaal).

Ds. Hermanus Bushoff—6 April 1655.

* Na Willem Barents Wijlant, den ziekentrooster met van Riebeek alhier aangekomen, heeft Pieter van der Stael van 1656, Ernestus Back, 1663 (November 30) en Jan Joris Graa 1665, tot de komst van een gevestigden Leeraar (18 Augustus 1665) de godsdienst geleid.

† Van wege de onvolledigheid der opgave in den Kerkelijken Almanak hebben wij goed gedacht, na nasporing met behulp van den tegenwoordigen Kolonialen Archivarius, eene meer naauwkeurige lijst aan te bieden.—RED.

‡ Niet Trunlus, zie origineel Dagverhaal.

Ds. Leonard Bonius of Bonj—28 Augustus 1655 (avondmaal).

Ds. Abbema—25 October 1655.

Ds. Johannes Amsingh—21 November 1655.

Ds. J. Zas—19 Maart 1656 (avondmaal).

Ds. Wilhelmus Vinderus—13 Augustus 1656.

Ds. Bernardus Brockborn—22 October 1656.

Ds. Cornelius Jansonius—20 Julij 1659 (avondmaal).

Ds. Cornelius Walhant—4 April 1660.

Ds. Nicolaas Heussens of Heussenius. do.

Ds. Gerhardus van Holckenburgh of Olckenburg 13 Junij 1660 (avondmaal).

Ds. François Caron—15 Julij 1660.

Ds. Johannes Doncker—25 April—5 Mei 1661.

Ds. Johannes van den Swaarden, 9—19 Junij 1661 (avondmaal).

Ds. Godefridus van Akendam, 15—24 Augustus.

Ds. Petrus Sibelius—30 April 1662 (avondmaal).

Ds. Henricus Wallius—do—(dankzegging) (Ds. Slippert door ongesteldheid verhinderd het avondmaal te bedienen).

Ds. Nathaniel de Pape—8 October 1662.

Ds. De Meter—8 April 1663.

Ds. Petrus Cassier—28 Augustus—14 October 1663 (avondmaal gevierd en wegens ongesteldheid overgebleven).

Ds. Jacobus Maxwell—23 September 1663.

Ds. Sijmon de Buck—7—14 October 1663.

Ds. Cornelis Ceijserskindt—13—27 Januarij 1664. (Keijserskindt).

Ds. Bartholomeus Heijnen—29 Maart—8 April 1664.

Gedrukt bij Murray & St. Leger, St. Georgestraat, Kaapstad.

